



T.C.

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KİLİS HALK KÜLTÜRÜNDE GELENEKSEL MİMARÎ BİR UNSUR OLARAK DAMIN YERİ VE İŞLEVLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Melek YAVUZ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Gönül REYHANOĞLU

Hatay-2020



T.C.

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**KİLİS HALK KÜLTÜRÜNDE GELENEKSEL
MİMARÎ BİR UNSUR OLARAK DAMIN YERİ VE
İŞLEVLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Melek YAVUZ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Gönül REYHANOĞLU

Hatay-2020

ONAY

MELEK YAVUZ tarafından hazırlanan “**KİLİS HALK KÜLTÜRÜNDE GELENEKSEL MİMARÎ BİR UNSUR OLARAK DAMIN YERİ VE İŞLEVLERİ**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI** olarak kabul edilmiştir.

02 / 06 /2020

Jüri Üyeleri	İmza
Dr. Öğr. Üyesi Gönül REYHANOĞLU (Tez Danışmanı/ Başkan)	
Prof. Dr. Mustafa ÇAPAR (Üye)	
Doç. Dr. Dilek TÜRKYILMAZ (Üye)	

Melek YAVUZ tarafından hazırlanan “**Kilis Halk Kültüründe Geleneksel Mimarî Bir Unsur Olarak Damın Yeri ve İşlevleri**” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım**.

Doç. Dr. Mustafa Onur KAN

Enstitü Müdürü

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (02/ 06/2020)

Melek YAVUZ

ÖNSÖZ

Dünyanın her yerinde insanoğlunun yaşam alanında, mimaride toplumsal kimlikten izler bulmak mümkündür. İnsanlar elde olan şartlar ve imkanlar dahilinde mevcut yaşamlarını en faydalı olacak biçimde şekillendirmeye çalışmışlardır. Bu durumu Kilis Halk kültürünün oluşmasında damların yeri ve önemini anlatarak açıklamak istemekteyiz. Kilis evlerindeki dam kullanımı, insanların ihtiyaçlarını ve sorunlarını gidermeye çalışmıştır. İmkansızlıklardan doğan bu dam kullanımı, günümüzde yavaş yavaş azalmaktadır. Küreselleşmeye dayalı olarak mevcut kültürün değişimiyle damların fiziksel anlamda yok olmaması, kültürel hafızadan silinmemesi ve günümüz mimarisine de örnek olabilmesi adına bu tezin fayda sağlamasını temenni etmekteyim.

Damlar, Kilis'i diğer şehirlerden ayıran ve Kilis'i Kilis yapan kültürünün, insanların kendine has yaşam şeklinin, bir parçasıdır. Bu bakımdan damları anlamak, Kilis'i anlamaya yardımcı olacaktır. Daha önce sadece mimarî birkaç çalışmada adının geçmesi ve kültürel olarak incelenmemiş olması sebebiyle halkbilimine katkı sağlamak amacıyla, memleketim olan Kilis'te böyle bir çalışma yapmaya karar verdim. Bu tezde yaptığım çalışmalar sonucunda; Kilis halkının yaşayış şeklini örnek alarak insanı; damlar hakkında bilgi toplayarak ise bir mekânın birey ve toplum hayatına olan yansımalarını çözümlemiş oldum.

Gerek karar almamda gerekse tezi hazırlamaya dair kendi bireysel altyapımı oluşturabilmemde, saha çalışmalarında, literatür ve teknik bakımdan verdiği desteklerle, pozitif enerjisi ve her zaman sağladığı motivasyonla bana destek olan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Gönül Reyhanoğlu hocama teşekkür ederim. Verdiği fikirlerle, bir takım yabancı kaynaklı çalışmalara ulaşmamda ve çeviri desteğinde bulunmasıyla Öğr. Gör. Yasin Acar hocama teşekkürü borç bilirim. Bununla birlikte jüri üyelerim Prof. Dr. Mustafa Çapar ve Doç. Dr. Dilek Türkyılmaz hocalarıma da katkıları ve yapıcı eleştirileri için teşekkür ederim. Bu çalışmada gerekli malzemeye ulaşmamı sağlayan, öncelikle beni çeşitli kadın meclislerine sokan halam Nazlı Çimen'e ve diğer akrabalarım teşekkür ederim. Kilis'in yerel bir gazetesi olan Kent Gazetesi yazarlarından Ahmet Barutçu' ya Kilis hakkında verdiği bilgiler için teşekkür ederim. Arkadaşım Uğur Çakmak'a da verdiği teknik destek için teşekkür ederim. Ayrıca beni anlamaya çalışan, vakit ayıran ve sorularıma cevap vermeye çalışan kaynak kişilerime de tek tek teşekkür ederim.

KİLİS HALK KÜLTÜRÜNDE GELENEKSEL MİMARÎ BİR UNSUR OLARAK DAMIN YERİ VE İŞLEVLERİ

Melek YAVUZ

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Gönül REYHANOĞLU

ÖZET

Tarihi çok eskiye dayanan geleneksel mimarînin bir parçası olan damlar, kışın iklimin az yağışlı ve yazın kurak olduğu yörelerde yaygındır. Evlerin yetersiz kaldığı durumlarda ihtiyaçlara cevap veren işlevsel bir mekân olarak karşımıza çıkar. İhtiyaca cevap veren her şey gibi zamanla kültürel bir yapı kazanması söz konusudur. İnsanların hayatlarındaki, yiyecek hazırlama, kurutma, stoklama, temizlik, oturma, uyuma, eğlenme, hayvan bakma ve bitki yetiştirme, gibi gereksinimlere cevap veren sade, doğal ve geleneksel bir yapı olan damların yakından tanınması, incelenmesi, günümüz kentleşmelerinin karşılayamadığı ihtiyaçlar için gelişen teknolojinin ışığında benzer bir sosyalleşme alanı formu olarak örnek alınabilir. Damların kültürün aktarımına, bir mekân olarak imkân sağlayarak yardımcı olması söz konusudur.

Bu çalışmanın amacı, teknolojinin daha konforlu bir yaşam sunmasıyla değişen ihtiyaçlar ve yaşam şekilleri nihâyetinde Kilis yöresinde dam kültürünün izleri tamamen silinmeden geçmişteki yerini ortaya çıkartıp kayıt altına almak, bugünkü halini yorumlamak, işlevsel ve faydalı birtakım özelliklerini gözler önüne sererek günümüz yanlış kentleşme sorunlarını çözümünde ilham alınıp alınamayacağı hakkında düşündürmektir. Bu durumda kültürün ve yarattığı geleneksel oluşumların korunması, yaşatılması, kayıt altına alınması, yok olması yerine günümüz şartlarına uygun bir şekilde revize edilmesi, yerel kimliğe ve kültürel çeşitliliğe sahip çıkılması adına önem arz etmektedir.

Araştırma; veri toplama, gözlem, analiz, değerlendirme, sonuç ve öneriler olmak üzere beş aşamada gerçekleştirilmiştir. Söz konusu saha her durum ve zamanda gözlemlenmiştir. Yüze yakın kişiye ulaşılarak damın Kilis halkı nezdinde yeri ve işlevleri somut örnekler üzerinden halkbilimi teorilerinden işlevsel teori ve performans teoriye göre analiz edilmiştir. Bu tezde kültürel oluşumları, ihtiyaçların belirlediği saptanmış, damlı evlerin sahip olduğu konum ve fiziksel özellikleri mahiyetinde,

ihtiyaçların ve alışkanlıkların giderilmesini sağladığı görölmüşür. Hem köylerdeki evlerin damları hem de büyük kentlerde aile apartmanı dediğimiz oluşuma benzeyen Kilis şehir merkezindeki ortalama 3 katlı evlerin damları incelenmiştir. Ayrıca şartlara göre aralarındaki farklar ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra damlar; kadın, erkek ve çocuklar açısından da değerlendirilip toplumsal rollerin mekân üzerine yansımaları çözümlenmiştir. Yöre halkının yaşayışına yön veren bir araç olan kültürü oluşturan ve zamanla değişmesine sebep olan asıl etkenler damlar üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dam, İhtiyaç, Bağlam, Geleneksel Mimari, Kilis.



THE IMPORTANCE AND FUNCTIONS AS A TRADITIONAL ARCHITECTURAL ELEMENT IN FOLK CULTURE OF KİLİS

Master's Thesis, Melek YAVUZ

Department of Turkish Language and Literature, 2020

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Gönül REYHANOĞLU

ABSTRACT

The use of roofs, dating back to very old times, is widespread in areas where the climate is low and dry in summer. In cases where the houses are insufficient, it is a functional place that meets the needs. As with everything that meets the need, it becomes a cultural structure over time. The roofs, which are a simple, natural and general structure that meet the needs of people's lives, such as food preparation, drying, stocking, cleaning, sitting, sleeping, having fun, looking after animals and growing plants, need to be closely identified, examined and taken as an example. The roofs are very important in ensuring cultural continuity.

The purpose of this study is to reveal and record the history of the roof culture in Kilis region, to reveal the history of the past, to interpret its current state, to think about whether it will be inspired to solve today's urbanization problems by revealing its functional and useful team features. Protecting, keeping alive, recording, and instead of destroying the general forms that this culture has created, it is important to protect its social identity.

Research; data collection, analysis, evaluation, results and suggestions were carried out in five stages. Interviews were recorded for evaluation, by conducting field study and observation with and without participation. By reaching nearly one hundred people, the place and functions of the roof on the people of Kilis are explained with concrete examples. In this tailor, it has been observed that the cultural buildings are determined by the needs, and the roofed houses are the transition phase from the village life to the current city life, like the family apartments that provide the culture to live. Roofs; the reflections of social roles on the space are analyzed by evaluating among women, men and children. Culture, which is a tool that directs the life of the local people, has been tried to be explained on the roofs

Key Words: Roof, Tradition, Need, Context, Traditional Architecture, Kilis.

İÇİNDEKİLER

_Toc44005049

ÖZET.....	I
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	VII

GİRİŞ	1
--------------------	----------

I. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ARAŞTIRMA SAHASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	3
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	3
1.2. ARAŞTIRMA ALANI HAKKINDA GENEL BİLGİLER	4
1.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	7
1.4. ARAŞTIRMANIN AMACI	8
1.5. ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEMLER	8
1.6. TEMEL KAVRAMLAR.....	14

II. BÖLÜM

DAM VE GENEL ÖZELLİKLERİ	15
2.1. DAMIN TANIMI, EPİSTEMOLOJİSİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ	15
2.2. DAM KELİMESİNİN GÜNÜMÜZDEKİ KULLANIMI	16
2.3. DAM VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ	17
2.4. TÜRKLERDE DAM	21

2.5. DAMIN DEĞİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ	26
---------------------------------------	----

III. BÖLÜM

KİLİS KÜLTÜRÜNDE DAM..... 31

3.1. DAMIN KULLANIM ALANLARI.....	31
3.1.1. Kilis'te Mevsimsel Olarak Dam Kullanımı	34
3.1.1.1. Yiyecek Kurutma	40
3.1.1.2. Halı Yıkama	47
3.1.1.3. Yiyecek Saklama.....	48
3.1.1.4. Çeşitli Yiyecekleri Hazırlama	49
3.1.1.5. Ekmek Yapımı	50
3.1.2. Damda Toplanma/Dama Çıkma	52
3.1.2.1 Yemek Yeme.....	54
3.1.2.2. Damda Uyuma	56
3.1.2.3. Akşam Oturması	58
3.1.2.4. Doğum günü, kız isteme, nişan toplantıları, bebek hayırlama, gün toplantısı vb.	59
3.1.2.5. Misafir Ağırılama.....	60
3.1.2.6. Damdan Düşme Vakaları ve Dam Kazaları	61
3.1.3. Toplumsal Cinsiyet Rollerine Göre Dam Kullanımı	64
3.1.3.1. Dam ve Kadın	64
3.1.3.2. Dam ve Erkekler	69
3.1.3.3. Dam ve Çocuklar.....	70
3.1.5. Damın Bakımı ve Dam Loğlanması	73
3.1.5. Damda Bitki Yetiştirme	77
3.1.6. Damda Hayvan Besleme: Güvercin, Tavuk, Köpek, Tavşan	80
3.2. DAMDA İCRA EDİLEN AKTARILAN, İÇİNDE DAM GEÇEN HALK EDEBİYATI UNSURLARI VE DAMDA OYNANAN OYUNLAR	85
3.3. KİLİS'TE DAMA DAİR GELENEKSEL ADET VE İNANÇLAR	91

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	96
-------------------------------	-----------

KAYNAKÇA	100
-----------------------	------------

EKLER.....	110
-------------------	------------

EK 1: Fotoğraflar.....	110
------------------------	-----

Ek 2: Bölgeye Özgü Sözcükler	118
------------------------------------	-----

Ek 3: Kaynak Kişiler	119
----------------------------	-----

Ek 4: Kaynak kişilere yöneltilen Sorular.....	123
---	-----



FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1 Damda bastık yapan anne-kız.....	110
Fotoğraf 2 Damda yemek yiyen akrabalar.	111
Fotoğraf 3 Kilis damlı evlerinin sokaktan görünümü.	111
Fotoğraf 4 İpe dizilmiş biberler, asma, serilmiş çamaşırlar ve çeşitli eşyalarla iki farklı dam.	112
Fotoğraf 5 Kadınların kurutmalık hazırladığı, erkeklerin sohbet ettiği, bir tarafta çocukların oyun oynadığı bir akşam toplanması.....	113
Fotoğraf 6 Damda güvercinler için oluşturulmuş bir alan.	114
Fotoğraf 7 Damda mangal yapan erkekler.	115
Fotoğraf 8 Sıra sıra dip dibe damlar ve içinde tavuklar, saksılar ve çeşitli eşyalar.	116
Fotoğraf 9 Gece uyunmuş olan damda henüz toplanılmamış yastık ve örtüler, yanda kuruması için bırakılmış incirler.	117

GİRİŞ

Kültürün icra edilmesi için uygun bir bağlam gerekmektedir. Bağlamın sahip olduğu özellikler, kültürel icraların yapılma sıklığını ve şeklini, kişilerin tutum ve davranışlarını etkileyen faktörlerden biri olmaktadır. Bugün sayıca azalmakla beraber varlığı devam eden damlı yapıları, bölge insanını ve kültürünü anlamak kültürün hangi ihtiyaçları nasıl karşıladığını görmek, kültürün devamını sağlayan işlevsel bir mekân olduğunu göstermek için temel almaktayız. Çalışmada kültürün maddi ve manevi insan ihtiyaçlarına nasıl cevap verdiği ve bunlar arasındaki ilişki gösterilmeye çalışılmıştır. Kültürün ihtiyaçlara cevap veren bir araç olduğu işlevsel teorinin öğretileri ışığında sunulmuştur.

Yapılan en basit etkinliklerin dahi insan hayatına faydası olduğu, insan hayatında bir ihtiyaca karşılık geldiği görülmektedir. Fakat ihtiyaçların, yaşam tarzlarının farklılaşması ve teknolojinin ilerlemesiyle karşılanma şeklinin form değiştirebileceği daha uzun vadede kaybolabileceği çalışmamızda damlar üzerinden gösterilmiştir. Bilimsel olarak kültür, toplumun üyesi olan insanların; yaşadığı, yaptığı, öğrendiği ve aktardığı karmaşık bir bütündür (Güvenç, 2002: 14). Bu durumda insanları anlamak için kültürü, kültürü anlamak için ise onu oluşturan etkenleri bulmak gerekir. İnsana ait her oluşumda kültürün izlerini görmek mümkündür. İnsan oluşturduğu her şeyi fiziksel veya ruhsal bir ihtiyacını gidermek için oluşturur. Gültekin'e (2005: 385) göre, geçmişten bugüne fiziksel ortam kalıntıları geçmişe ışık tutmuştur. Gök (2013: 189), insanların, gerçekleştirdikleri her faaliyette olduğu gibi, evin inşasında da doğal çevre faktörlerinin etkili olduğunu fakat yerleşmelerin şekillenmesinde sadece doğal koşulların değil, o bölgede yaşayan toplumun kültürünün de önemli hatta birincil etken olduğunu ifade eder.

Dış mekân kimliği, bir yerin ve insanların karakterini yansıtır. Değişen ekonomik şartlar sebebiyle Kilis'te köyde ikamet edenlerin hızla şehir merkezine göç etmesi, şehre üniversitenin kurulması ve Türkiye'nin sınır komşusu Suriye'deki iç savaş sebebiyle bu bölgenin göç alması, değişen demografik yapı ile birlikte hızlı, plansız ve düzensiz bir şekilde kentin geleneksel dokusunu uymayan yapıların

artmasına sebebiyet vermiştir. Tarihi sokak imajı giderek yok olmaktadır (Bknz. Ahunbay, 1996). Bu durum, tek düze uyum içinde bulunan yerel mimari yapıların yanında uyumsuz kalmıştır. Yeni yapılar getirdikleri konfor veya fiziki şartlar yaşam şeklini değiştirerek mevcut kültürel ritüellerin yavaş yavaş azalmasına, insanların kültürünü yaşamasına el vermeyen bir çevrenin oluşmasına neden olmaktadır. Yahut yeni bir kültür oluşturmaktadır diyebiliriz. Bu uyumsuz yapılanmaların önüne geçmek mümkün olmasa dahi geçmişte olan, bugün az da olsa görülebilen Kilis dam kültürünü, tamamen izleri silinmeden bu tezde kayıt altına almak istedik.

Halkbilimi açısından Kilis'te dam kültürü hakkında daha önce benzer bir çalışma yapılmamıştır. Geleneksel mimari hakkında yapılan tezlerde ise Kilis'teki geleneksel taş evler hakkında bilgi verilmiştir (Darga, 1985; Kesici, 1995; Oral ve Manioğlu, 2005). Damlar, geleneksel taş evlerin bir parçası olduğundan yapılan bu tezler konuyu fiziki yapı olarak açıklamış damların mimari ve matematiksel yönü üzerinde durmuştur.

Bu çalışmada ise damlar birçok yönden ele alınmıştır. Öncelikle dam ve kültür arasında etkileşim ve bu etkileşimin boyutunu anlayabilmek için etkileşime sebep olan faktörler gözler önüne sunulmuş, yöreyi tanıyabilmek amacıyla şehrin genel özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Şehrin mevcut birtakım özelliklerinin (demografik, sosyolojik, mimari) değişmesiyle kültürün de değiştiği, bu çalışmada damlar üzerinden gösterilmiştir. Çalışmada damın sırasıyla insan yaşamıyla alakalı olan; yeme-içme, uyuma, kadın, ev ekonomisi, çocuk, komşuluk, sözlü edebiyat ürünleri, hayvan ve bitki yetiştiriciliği, mevsimlik işlerle alakalı kültüre dönüşen etkinlikler hakkında bilgiler verilmiştir. Tüm bu ögeler ele alınırken dam hakkında her ögenin geçmiş-günümüz, köy-kent ve kadın-erkek gibi karşılaştırılmaları yapılmış gerekli yerlerde ayrıntılandırılarak söz konusu durum açıklanmıştır. Çalışma, sosyal bir çalışma olduğundan çoğunluğun ortalamasıyla bulgular oluşturulmuştur. Mevcut şartların her hanede aynı olmaması, dam kullanımını ihtiyacın derecesine bağlı olarak değiştirmiştir. Sahadan derlenen bilgilerden ortalama en çok tekrar eden bilgiler işlevsel teori ve performans teorisinin öğretileriyle değerlendirilmiş, teorilerin temel paradigmalarına uygun durumlar tespit edilerek örnek gösterilmiştir. Damların özellikle şehir merkezinde neden çoğalıp neden azaldığı, ihtiyaca dayalı olan işlevsellik ve kültür üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ARAŞTIRMA SAHASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Kilis ili sınırları içerisinde, coğrafi ve sosyal şartlardan dolayı evlerin damları bir mekân olarak insanların; misafir ağırlamak, toplanmak, gece serinde uyumak, kış hazırlıkları yapmak, hayvan ve bitki yetiştirmek, çocukların oyun alanı olarak kullanmak gibi birçok ihtiyacını karşılamak üzere günlük hayat içinde bahçeye alternatif olarak kullanılmaktadır. Ancak, halk mimarisi açısından geleneksel ve yaşamsal faaliyetleri icra etmeye uygun olarak yapılan veya uygun olduğu için kullanılan bu mekânların hızlı şehirleşme, göç ve bunlara bağlı olarak mimarinin ve sosyo-ekonomik şartların değişimiyle birlikte kültürel ve günlük yaşam içindeki kullanımında bir düşüş başlamıştır. Çalışmada bir mekân olarak damların, sosyo-kültürel yapı içerisindeki kullanım şekilleri, işlevleri ve bunlara bağlı üretilen somut ve somut olmayan halk kültürü ürünleri üzerine durularak; damın halk kültüründe nasıl bir yer tuttuğu, nasıl bir değişim dönüşüm içerisine girdiği, kullanımının neden azaldığı, bu kullanımın yerinin nelerin aldığı/alamadığı nedenleri ile tespit ve analiz edilmeye çalışılmıştır.

Dam; mimari olarak yağmur, rüzgâr, güneş vb. dış etkilere yapıları korumak için üst kısmının kerpiç, toprak, beton vb. malzemeden örtülmüş şeklindedir. Özellikle Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu gibi sıcak bölgelerde evin üst kısmının çatı yerine düz şekilde toprak, kamış veya betondan yapılması sonrasında kültürel yaşam içerisinde bir mekân olarak yer ediniyor kullanılmasıyla ortaya çıkan bir geleneksel mimari örneğidir. Tek katlı ve bahçeli evlerin sağladığı imkânlarla damlar daha az işleve sahip olabilir. Fakat kentleşme ve buna bağlı olarak apartmanlaşmayla çok katlı evlere geçişin başlamasıyla kaybolan bahçenin birçok rolünü ve işlevini damlar üstlenir olmuştur. Bu bağlamda çalışmanın konusu Akdeniz ve Güneydoğu bölgeleri

arasındaki geçiş kuşaağı üzerinde bulunan Kilis ili köyleri ve kent merkezindeki evlerin damlarındaki kültürel yaşam oluşturmaktadır.

Kültür ve bağlam birbirini etkileyen ve sürekli güncellenen kavramlardır. Bir topluluğun anlaşılabilmesi için bölgenin kültürünü anlamak gerekmektedir. Kültür birçok etkinlikle, davranış ve olgularla bağlantılıdır. Kültür birçok şeyden etkilendiğı gibi birçok şeyi de etkiler. İnsanların günlük yaşamlarındaki en sıradan işleri bile ait olduğı ait oldukları kültürün izlerini taşıyabilmektir. Tarih boyunca insanların yaptığı işlerin ve etkinliklerin tanınması için sanatın, dilin kısacası kültürün tanınması gerekmektedir.

“İnsanın göze çarpan ayırtkırı (karakteristiğı), ayırıcı göstergesi, metafiziksel doğası olmayıp yaptığı iştir. ‘İnsanlık’ halkasını tanımlayıp belirleyen bu iş, insan etkinliklerinin bir dizgesidir. Dil, söylence, din, sanat, bilim, tarih bu halkanın öğeleri ve çeşitli dilimleridirler... Dil, sanat, söylence, din hiç de soyutlanmış, rastgele yaratılar değillerdir. Onlar ortak bir bağla bir arada tutulmaktadır. Ama bu bağ skolastik düşüncede düşünöldüğü ve betimlendiğı gibi bir vinculum Substantiale (tözel bir bağ) olmayıp, daha çok bir vinculum Functionale (işlevsel bir bağ) ’dır.” (Cassirer, 1980: 71).

Bu bilgilere dayanarak bu çalışmanın konusu işlevsel teori ve performans (gösterimci) teoriye göre verileri değerdendirerek evlerin üst kısmında yer alan damların, Kilis halkı kültürü içerisindeki yerini ve önemini anlamaya çalışmak, değışen dönüşen mimari ve kent hayatıyla birlikte kültür hayatında nasıl bir yer edindiğini ortaya koyarak ilerde mimari ve kent çalışmaları için fikir verecek veriler ortaya koyabilmektir.

1.2. ARAŞTIRMA ALANI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Kilis ve çevresi Asurlulardan sonra Persler’in ve ardından Büyük İskender’in mirasçıları Selefkiiler’in hâkimiyetine geçmiştir. Selefki hâkimiyetine Romalılar’ın son vermesiyle (M.Ö 64) bölgede Roma egemenliğı başlamıştır (İslam Ansiklopedisi, 2019). Türklerin, Horasanlı Oğuz boylarının, Kilis’e göçü VIII. yüzyılda başlamıştır. Şehrin bugün bulunduğı bölgede gelişmeye başlaması ise XIII. yüzyılda bölgede hüküm süren Mısır-Türk Kölemen Devleti’ne dayanmaktadır (Paksoy, 2012: 1). Kilis’in köklü bir kültüre sahip olması çok eski bir yerleşim yeri olmasına bağlıdır.

Evliya Çelebi ünlü *Seyahatname* ’sinde Kilis’ten bahsetmiş Kilis Kalesi’nin 7300 adım geldiğini, Kilis’te topraklı ve kireç örtölü 4660 konut ve 2170 iş yeri

olduğunu yazmıştır. Kilis'in bağ ve bahçelerinin; limon, turunc, nar, zeytin ve incirin bol olduğunu söylemiştir. Evliya Çelebi: *"Ve bu şehir, kadim eyyamda şehri azim olmağıle nice bin kibarı evliyaullah meftun"* olduğunu belirtir. Evliya Çelebi'nin bu ifadesinden Kilis'te birçok evliyanın kabrinin olduğunu anlamaktayız (Barutçu, 2014: 97).

Tarihi bağlamda bakıldığında, Artuklu ve Eyyubi devletlerinden sonra bölge hakimiyeti Kölemenler'e (Memluk Devleti, 1250-1516) geçmiştir. Anazarba, Azez, Kilis ve Ravanda kaleleri Kölemen devleti tarafından onarılmış, Bugünkü Kilis merkezinin bulunduğu bölge, alışveriş ve ticaret merkezi olarak yapılmıştır (Konyalı, 2011: 81-82). *"Mercidabık zaferiyle Osmanlı topraklarına Kahlan ve Halep vilayetine bağlanarak A'zaz'la birlikte sancak haline getirilmiş olan Kilis, o zamana kadar büyükçe bir köy veya küçük bir kasaba durumundaydı."* (Kesici 1995: 20). Osmanlı himayesinde uzun yıllar Halep sancağına bağlı olan Kilis, *"Birinci Dünya Savaşı sırasında Halep'in işgal edilmesiyle bağımsız bir sancak statüsünü kazanmıştır."* (Ercivan, 2010: 15'ten aktaran Öğüt ve Karataş, 2012: 36). Cumhuriyetten sonra Gaziantep'e bağlı bir ilçe olan Kilis, 1995'te Türkiye Cumhuriyeti'nin 79. ili olmuştur.

Kilis, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan, kültürel açıdan çeşitlilik arz eden illerindendir. Yüzyıllardır Arap, Türk, Kürt çeşitli etno-dini gruplar bir arada yaşamıştır. Kilis'in demografik yapısına¹ bakacak olursak XX. Yüzyılın başlarında I. Dünya Savaşı'nın olduğu sırada, dönemlerde nüfus kadın, çocuk ve yaşlı ağırlıktadır. Bu durum günümüzde olması gereken dengededir. Gayrimüslim nüfus ise %4,5 iken bu nüfus zamanla daha güvenli gördükleri Halep'e göç etmiştir (Öğüt: 2012 37-41). 2018 yılında Kilis merkezde görüştüğümüz kaynak kişi tarihçe ile ilgili olarak *"Biz eskiden Karamağmolar aşiretiymişiz aslımız Adıyaman'daymış sonra çok büyük kavgalar çıkmış o zaman Osmanlı'nın son zamanlarında bizi Kilis'e göndermişler."* (KK71). şeklinde bilgi vermiştir. Kilis, Gaziantep'e bağlı bir ilçeyken 1995'te il olan Kilis'in demografik yapısı da iş imkanlarının Gaziantep'te daha çok olması sebebiyle değişmiştir. *"Kilis'in il olmasıyla, Kilis'ten Gaziantep'e göçler artmış ve 2000 yılında şehir nüfusu azalarak 70,000'e gerilemiştir."* (Sönmez ve Kesici 2012: 69). Fakat

¹ 2000 yılı genel nüfus sayımına göre Kilis 57.081'i erkek, 57.643'ü kadın olmak üzere 114.724 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2019). 2018 yılı sayımına göre Kilis'in nüfusu, 72.841'i erkek, 69.700'ü kadın olmak üzere 142.541'dir (Kilis Nüfusu, 2018).

2009'da 7 Aralık Üniversitesinin açılması ve Suriyeli mültecilerin gelmesi ile şehrin nüfusu yeniden artmıştır.

Kilis bölgesinde yağış yıllara göre düzensizlik göstermektedir. Kilis bölgesinde yıllık yağış miktarı düşüktür. Bu durum çiftçiye olumsuz etkilemekte su ihtiyacı kuyularla çözülmeye çalışılmakta fakat yeterli olmamaktadır. (Türkeş vd. 2002: 93-95) Köyler arasında, yerleşimden biraz uzaklıkta halkın ihtiyaçlarını karşılamak ufak çaplı barajlar görülmektedir. Göl, ırmak gibi doğal su kaynakları yeterli miktarda bulunmadığından yapay barajlara ihtiyaç duyulmuştur.

Kilis bölgesinde rakım fazla yüksek değildir. Kilis valiliğinin internet sitesinde ortalama yükseltinin 680 olduğu yazmaktadır. *“Kilis şehri 650-670 m yükseltideki Kilis ovasının kuzey-kuzeybatı kesiminde kurulmuştur. Kuzeyinde Resul Osman Dağı (960 m.) ve batısında Kaleş Tepe (760 m.) gibi şehrin bulunduğu alana göre nispeten yüksek alanlarla çevrilidir”* (Sönmez ve Kesici, 2012: 61).

Bereketli toprakları olan ve Akdeniz ikliminin etkisi görülen bu sahada buna bağlı olarak; üzüm, incir, zeytin, fıstık yetişir ve bu ürünler geleneksel bir şekilde farklı işlemlerden² geçirilir. Ögüt'e (2012: 56) göre, Kilis'te tarım potansiyeli, Gaziantep ve Türkiye ortalamasından yüksektir. Ekilebilir alan ve ürün çeşitliliği fazladır. Kilis'te Akdeniz iklimi görülmektedir. Bu durum tarımsal üretim olarak Kilis'e avantaj sağlamıştır. Kilis tarımsal olarak elverişli olmasına rağmen, sanayi bakımından Gaziantep'in gerisindedir. Kilis halkı Kilis'e Gaziantep kadar yatırım yapılmadığını Gaziantep'in yanında sönük kaldığını düşünmektedir. Kilis'le Gaziantep arası yarım saatlik bir mesafe olduğundan herhangi bir ham maddenin Kilis'ten Gaziantep'e aktarılması kolay olmaktadır. Gaziantep'te daha köklü ve büyük sanayi kuruluşlarının ve çeşitliliğin çok olması, çevre illerdeki iş insanlarının Kilis yerine Gaziantep'i seçmesine sebep olmaktadır. Kesici (1994: 105) Gaziantep'in sanayi ve ticaret alanında hızla ilerlemesinin Kilis'in etki alanını daralttığını belirtir.

Bir diğer sebep ise geçmişte Kilis'te kaçakçılık faaliyetlerinin fazla olmasıyla kaçakçılık önemli bir iş sahası olmuş sermaye sanayicilik alanı yerine bu alanda değerlendirilip ticarete yön vermiştir.

² Bu işlemler zamanla ev ekonomisine katkının yanında folklorik ritüellere dönüşmüştür.

Öğüt vd.'e göre (2012: 37) milli sınırlar oluştuktan sonra ekonomik ilişkiler ayrışma sürecine girmiş yüzyıllardır devam eden Halep-Kilis arası ticaret yerini kaçakçılığa bırakmıştır. Kilis bir sınır ili olduğu için ticari bakımından hareketli bir il olmuştur. Komşu ülkelerden gelen; çay, kahve, kumaş, baharat ve çeşitli elektronik eşyalar Kilis pasajlarında satılmaktadır. Son yıllarda Suriye'de çıkan iç savaş sebebiyle bu durumda değişme söz konusudur. Son zamanlarda Kilis piyasasındaki Suriye malları genellikle Suriye'den gelen Arap mülteciler ve sığınmacılar tarafından satılmaktadır.

Sahip olduğu çok kültürlü yapı sayesinde Kilis'te zengin bir kültürel yapı söz konusudur. Yorgancılık, yemenicilik, bakır işlemeciliği gibi eski mesleklerin olmasının yanı sıra geçiş dönemlerinde ve bayramlardaki ritüellerin ve adetlerin renkliliği ve çeşitliliği her kültürden biraz alınmış olmasıyla ilişkidir. Ayrıca, Kilis mutfağında da Arap, Kürt ve Türk mutfaklarının karışımı olup her kültürün mutfağına ait yemeklerin isimlerinin değişerek veya aynı kalarak yaşadığını görmek mümkündür.

Kilis eski bir yerleşim yeri olduğu için tarihi evler ve sokaklar vardır. Bu evler avlulu, müstakil ve taş evlerdir. Günümüzde nüfusun artmasıyla yakın dönem tarihi yapıların bir kısmı yıkılıp apartmana dönüşmekle beraber belli bölgeler ise hâlâ tarihi kimliğini korumaktadır.

“Geleneksel Kilis evleri ekonomik, toplumsal ve mimari yapısı, iklim özellikleri ve kullanılan malzeme ile kendine özgü bir yapılaşmanın oluşturduğu ve kültürel mirasımız içinde önemli bir yer tutmaktadır. Taş işçiliğinin en güzel örneklerinin sergilendiği Kilis evleri, Güneydoğu Anadolu'daki geleneksel konut mimarisi içinde önemli bir yere sahiptir.” (Savaşçioğlu 2008: 17).

1.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Araştırmamızın kapsamı, Kilis kent merkezinde yaşayanların günlük hayatlarında, damın işlevsel olarak kullanım şekillerini tespit etmektir. Sosyal açıdan; cinsiyet rolleri noktasında kadın, erkek ve çocukların damı nasıl ve niçin kullandığı, damın mevsimsel olarak, sosyalleşme mekânı olarak, damda güvercin uçurtma faaliyetleri dama bayrak asma, dama çanak dikme gibi geleneksel adetler söz konusudur. Ekonomik ve günlük yaşama dair düzenlemeler açısından; hayvan ve bitki yetiştirme alanı olarak, küçük kiler odaları olarak kullanımı; damda uyuma, faaliyetleri; damın temizliği, bakımı ve aydınlanması gibi durumlar mevcuttur. Ayrıca,

yeni dönem mimaride damın yerini çatıların alması da çalışmanın kapsamını dahil edilmiştir. Bununla birlikte mimariyi değiştirmenin insan hayatına dolayısıyla kültürüne nasıl yansıdığı, mimarinin; komşuluklara, iletişime ve insan psikolojisine etkisi gösterilmiştir. Tüm bunlar ve işlevsel teori ışığında ritüele dönüşen her uygulamanın mutlaka bir ihtiyaca karşılık geldiği ve performans teoriyle ise bağlamın uygulamaları nasıl etkilediği çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

1.4. ARAŞTIRMANIN AMACI

Kilis'te özellikle köyden kente göç eden halk, köydeki evlerinden sonra apartmana geçmeden önce genellikle iki bazen üç katlı damlı evlerde ikamet etmişlerdir. Bu durumda bir adaptasyon ve kişilerin geçmişten gelen kültürün ve ihtiyaçların yeni durumuna ayak uydurmaya çalışması kısaca bir geçiş dönemi, bir ara dönem söz konusudur. Gecekondu dediğimiz yapılar apartmanlardan önce oluşmuş, aynı Kilis'teki damlı evler gibi genellikle iki katlı ve insanların ihtiyaçlarına cevap veren bir kültür oluşturmuş yapılardır. İki oluşum da belli bir süre ihtiyaca cevap vermiş ve yavaş yavaş azalmıştır. Görüldüğü üzere insan ihtiyaçları benzer formlarda şekillenerek kültürün etkisiyle yapılanmış ve giderilmiştir. Bu çalışmada, kültürün hem etkileyen hem de etkilenen yönü gösterilmeye çalışılmış ve damın; Kilis halkının yaşamındaki yeri, önemi kültürel ve işlevsel bir bakış açısıyla tespit edilmesi amaçlanmıştır. Böylelikle bahçeli müstakil evlerden apartman hayatına geçişte kullanılagelen damın işlevsel kullanımına dair geleneksel sistemi kayıt altına almak, bu durumu göz önüne alarak günümüzde hızla apartmanlaşan insan ihtiyaçlarına yeterince önem verilmeyen, sıkışık şehir mimarisinde kullanılıp kullanılamayacağına dair bir fikir ortaya atmaktır.

1.5. ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEMLER

Araştırmamızda nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Nitel araştırma *“Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma”* (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 39) şekilde tanımlanır. Verilerin toplanmasında uzun süreli bir gözlem ve cinsiyet, yaş, meslek gibi çeşitli niteliklere sahip kaynak kişilerle görüşmeler

yapılmıştır, görüşmelerde kişilerin, algıları, perspektifleri, duyguları ve deneyimleri ortaya çıkarılmıştır. Nitekim sonuç olarak yöre halkının verdiği bilgiler ve yapılan gözlemler sonucunda bütüncül ve gerçekçi sonuçlar ortaya atılmaya çalışılmıştır. Fakat her anlatı her veri birbirinden farklı bağlamlarda gerçekleştiğinden toplanılan her bilgi kendi içinde biriciktir. *“Nitel araştırmalarda determinist yaklaşım ön planda tutulmaz ve olaylar arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmaz. Nitel araştırmacılar olayların ve bağlamların dilini kullanır, olayları bağlamı içerisinde inceler.”* (Karataş, 2015: 4).

Çalışma bir alan araştırması olup bilgiler sahada derleme yöntemlerinden olan gözlem ve görüşme teknikleri kullanılarak toplanmıştır. Çobanoğlu’ ya (2016:73-74) göre herhangi bir araştırma konusu hakkında bilgi toplamak için söz konusu unsurların yaşadığı bölgeye gidilerek araştırma yapılmasına “alan araştırması” denir. Alan araştırması yapılırken verilerin derlenmesinde araştırmacının dikkat etmesi gereken ve işini kolaylaştıracak noktalar vardır. Çobanoğlu’ ya göre bir araştırmanın faydalı ve başarılı olabilmesi için bulguların derlenmesi ve kullanılabilir hale gelmesi gerekmektedir. Derleme yöntemleri; gözlem ve görüşme şeklinde ikiye ayrılmakla beraber derlemeye başlamadan önce planlama yapılmalı ve araştırmacı araştıracağı konu ve bölge hakkında bilgi toplamalı ve bu araştırmayı niçin yapmak istediğini, nelere ihtiyaç duyacağını belirlemelidir.

Çalışmanın alan araştırması kısmı boyunca bölge insanının damlarını nasıl kullandıkları, damlar arası iletişimlerini gözlemlenerek ve kaynak kişilere dam hakkında sorular sorularak, damın işlevsel kullanımı hakkında bilgi toplanmaya çalışılmıştır. Kaynak kişilerin Kilis’in yerlisi olmasına dikkat edilmiştir. Özellikle 40-50 yaş üzeri kaynak kişilerden geçmişe dönük ve geleneksel bilgiler alınabilmektedir. Bu yüzden kaynak kişiler genellikle orta yaşlı ve yaşlılardan seçilmiş çalışmanın bazı başlıklarında ise gençlere de uygun sorular sorulmuştur. Çeşitli meslek grupları kaynak kişi olarak seçilmeye çalışılmışsa da ağırlıklı olarak istenilen bilgiler, damların daha yoğun olarak kullanıldığı dönemi yaşamış orta yaşlı ev hanımlarından alınmıştır. Damla alakalı olarak kaynak kişilere sorulan sorular kişinin yaşı, cinsiyeti ve okuryazarlığına göre konunun belli alanlarına yoğunlaştırılmış ve benzer konumdaki kaynak kişilerin cevaplarıyla karşılaştırılmış, doğruluğu ve çeşitliliği test edilmiş, bilgilerin genel ve tekrar ediyor olmasına dikkat edilmiştir. Sorulan sorular kaynak kişilerin anlayacağı uygunlukta hazırlanmıştır. Ses kaydı alınarak görüşmeler

sonrasında bilgisayar ortamında yazıya geçirilmiştir edilmiştir. Tezde kaynak kişiler metin içinde KK şeklinde kısaltılarak numaralandırılmıştır. Bu kodlamalar Ek 3'te ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Çobanoğlu bir araştırmanın başarılı olabilmesini yöntemlerden daha çok araştırmacının kendisine bağlar. Araştırmacının önyargılardan arınmış, dikkatli, tarafsız, iletişim kabiliyeti yüksek, insanları konuşturabilen ve halkı seven bir yapıya sahip olması gerektiğini savunur (2016: 75).

Biz de araştırmamızı yaparken bu özellikleri taşımaya dikkat ettik. Araştırmanın yapıldığı saha doğduğum ve sık sık ziyaret ettiğim memleketim olduğundan çocukluğumdan beri deneyimleyerek ve gözlemleyerek ulaştığım çıkarımlardan faydalanılmıştır. Kaynak kişilere ulaşırken yine memleketim olması sebebiyle akrabalarım ve onların aracılığıyla nitelikli kaynak kişilere evlerine misafir olmak suretiyle ulaşabildim.

Çalışmanın bilgilerinin toplanması, analizi ve yorumlanmasında bağlam merkezli kuramlardan performans kuram ve işlevsel kuramın paradigmalarından yararlanılmıştır.

Performans teori öncelikle dilbilimcilerin kullandığı bir yöntemken Roman Jakobson halkbilimine yönelik uyarlamasıyla halkbiliminin de bir paradigması haline gelmiştir. Halkbilimi doğrultusunda çalışmaların gelişmesi ise E. Arewa, Alan Dundes, Milmann Parry, Albert Lord, D. Ben-Amos, R.Abrahams, R. Bauman gibi isimler etkili olmuştur (Çobanoğlu, 2016: 320-321).

Genel olarak metni anlayabilmek için metnin anlatıldığı ortamın anlaşılması gerektiğini savunan bu kuram, halkbiliminin neden-sonuç ilişkisi kurularak yorumlanabilmesini sağlamıştır (Oğuz, 2013: 36). Performans teori halkbiliminin inceleme alanını sadece metin üzerine olmasından ziyade performans yani olay ve eylem üzerine yoğunlaşmasına dikkat çekmiştir. Performans teorinde ürünün ne olduğundan ziyade icranın nasıl, hangi şartlarda ortaya çıktığı üzerinde durulmuştur ve daha önceki teorilerin bağlama³ önem vermemesi eleştirilmiştir. Röchrich (1998:105), sadece metne bakılarak yapılan çalışmaları, sardalye konservesine

³ Bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü, kontekst ("Bağlam" maddesi, TDK, 2019).

bakarak balıkların denizaltındaki yaşamlarını anlamaya çalışılmasına benzettğini, ifade eder. Performans teorii yorumlamada Alan Dundes'in metin, doku ve bağlam (Text, Texture and Context) ilişkisi hakkında yazdıkları önem arz etmektedir. Ekici de (1998: 25-31) bu üç yapı arasındaki ilişkiden bahsetmiş ve birinde meydana gelen bir değişikliğin diğerini etkileyeceğini savunmuştur.

Performans teori icraya sanatsal form olarak bakar ve meydana gelen olayları, çevreyi halk bilimsel bakış açısıyla bir bütün olarak inceler. Bu anlayışa göre folklor bir iletişim biçimi olarak ele alınmıştır. Bu durum halkbilimine canlı ve dinamik bir yapı kazandırarak bağlamın değişkenlerinin, anlatan ve dinleyen arasındaki bağın incelenmesini sağlamıştır. Bizim çalışmamızda da folklorun icra edildiği bir bağlam olan dam ve bu bağlamın yaşayışı etkileyen canlı, dinamik ve değişken özellikleri söz konusudur. Çobanoğlu'na (2016: 327) göre, performans teori metin merkezli kuramların eksikliğini gidermiş ve çeşitli türleri olan sözel sanatın icra edilme durumunda karşımıza çıkan farklılıkların her bir kültürel özel yapı ve çeşitlenme içerisinde araştırılıp ortaya konulabilir bir hale getirilmesini sağlamıştır. Ayrıca gösterimci kuram *“hiçbir anlatının diğerinin varyantı olmadığını, her anlatının kendi başına bir gösterim olduğunu”* (Oğuz, 2013: 37) savunmaktadır. Bu anlayışla damlara baktığımızda her hanenin damında gerçekleşen etkinliklerin hepsinin kendi sahip olduğu özellikleri çerçevesinde münhasır bir icra olduğunu her hanedeki aynı amaçlı toplanmaların da kendi başına bir gösterim olduğunu görmekteyiz.

Bağlamın öneminden devam etmek gerekirse bir etkinliği yapan icracıların mevcut ortama göre davranışlarına şekil verecekleri aşikardır. Her icranın ona uygun bir bağlamı olmak zorundadır. Aksi takdirde icra tam anlamıyla gerçekleşmeyebilir. Bu yüzden geleneksel ritüellerin korunması için bağlamın da korunması gerekmektedir. Ersoy (2014: 3-4), performans teoriiyi açıklarken doğal ortamından kopartılan icracının icrasının doğallığını kaybetmekte olduğu söyler ve bunu âşıklık geleneği üzerinden örnekler. Âşıklık geleneğini icra edenlerin icra ortamları olan âşık kahvehanelerini kapatılmasını eleştirerek bu mekanların müzeleme yöntemiyle korunup desteklenmesi gerektiğini savunur.

Yapılmış çoğu araştırma ve incelemede ürünler sanatçıdan -yani üreticisinden/yaratıcısından- bağımsız olarak ele alınmıştır. Halk bilgisi ürünlerinin sabit bir malzeme gibi sunulmuş ve halkbilim araştırmacıları da arkeologların tavrıyla

icra edenleri ve oluşturanları artık yaşamayan bir tarihi eseri inceler gibi halk bilgisi ürünlerini incelemektedirler (Yolcu, 2011: 164). Performans teori halkbilim unsurlarını doğala en yakın şekilde kaydedebilmek için bağlamın önemine vurgu yapar ve daha önce sadece metin odaklı yapılan araştırmaları eleştirir.

Biz de çalışmamızda damın fiziki ortamını, dama çıkanların demografik özelliklerini, damda gerçekleşen günlük yaşamı, karşılıklı iletişimlerini, ortaya koydukları ürünleri, iletişim şekillerini, mekânın özelliklerini, orada bulunma zamanlarını, katılanların gruba etkilerini yani bağlamı ve gözlem yaptığımız zaman diliminde bizim hangi konumda olduğumuzu bütün özellikleriyle ele alıp teoriler ışığında yorumlayarak inceledik.

Bu araştırmayı gerek yapmak gerekse anlamak için öncelikle kültürün ne olduğunun tam olarak anlaşılması gerekmektedir. Kültürü oluşturan insandır ve kültürü oluştururken insanı etkileyen en önemli güç ise ihtiyaçlarıdır. Malinowski, kendinden önce kültürel antropolojinin kurucusu sayılan Edward B. Tylor (1832-1917) kültür tanımını yetersiz bulmuş ve böylelikle Malinowski yeni bir bakış açısı geliştirerek kültürün tanımını değiştirmiştir. Malinowski'nin tanımı bütünsel bir tanımdır ve bu tanıma göre kültür şu şekilde açıklanmıştır; bir hayvan türü olan insanın hayatta kalabilmesi, soyunu devam ettirmesi, beslenme ve sağlık gibi bireyin kendi üretimiyle çözebileceği ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gruplar içerisinde örgütlenmesi gerekmektedir. Kültürel olayların hiç biri keyfi değildir ve hepsinin ortak bir ölçütü vardır. Bütün kültürlerin içerisinde insani ve ruhani olgular vardır ve bu olgular aracılığıyla kişi sorunlarıyla baş edebilmektedir. Bu örgütlenme, zamanla kurallar, değerler ve ahlak bilinci oluşturmuştur. Malinowski'ye göre kültür, *“tüketim gereksinimlerinden ve bunların sağlanması yollarından, türlü toplumsal kurum ve gruplara izin verme yollarından, düşünce ve eğilimlerden, inanç ve geleneklerden oluşan (organik) bir bütündür.”* (Güvenç, 1985: 14-15). Güvenç de (1985: 113) kültürün insanla birlikte yaşadığını, geliştiğini ve değiştiğini ama ölümsüz olduğunu belirtir Bu gelişim ve değişim insan ihtiyaçlarının değişmesi ya da ihtiyacı karşılama şeklinin değişmesiyle meydana gelir. Bu değişimler kültürel birtakım unsurların işlevlerinin azalmasına sebep olabilir. Bu değişimleri açıklamak için araştırmamızda kullandığımız bir diğer önemli yöntem ise işlevsel teoridir. Çalışma esnasına özellikle Malinowski'nin kültür tanımı üzerinden gidilerek folklorun işlevleri bir bağlam mekânı olan damlar üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Böylelikle araştırma alanında

oluşmuş orada icra edilen kültürel değerler ve onların işlevleri damlar üzerinden incelenerek çözümlenmiştir. Malinowski (2016: 114-117) işlevseli teoriyle, insan davranışlarını anlayabilmek için önce insan ihtiyaçlarını bilinmesi gerekliliğini ve bunun karşılığında verilen tepkilerin nasıl kültürel yansımalara dönüştüğünü açıklar. Malinowski'ye göre belli bir ekonomik düzeni sağlayabilmek temel ihtiyaçları gidebilmek için örgütlenme gerekmektedir. Bu örgütlenmede her unsurun bir işlevi vardır. Amos (2011: 235) ise işlev için: *“daimi biçimler olarak ifade edilen türlere dinamik bir görünüş katar. Onlar kültürün içinde süreklilik gösteren sözlü biçimler olarak var olduğu gibi, toplumsal ilişkilerde de aktif bir rol oynar”* şeklinde açıklamada bulunmuştur. Bascom (2010: 75-77), işlev ve ihtiyacın iç içe değerlendirmesi gerektiğini söyler ve bağlamın yapılan şeyin türünün açıklanmasına yardımcı olduğunu savunur. Aça (2017: 51), işlevselcilikle toplumun ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğunu ön plana alınarak oluşturulan kültür sisteminden şu şekilde söz etmektedir: *“Hem Durkheim hem de onu takip eden yapısal işlevselcilere göre toplumun hayatta kalmasına yönelik denge ve uyum, bireyin dışında kalan merkezi bir değerler sisteminin sağlıklı işlemesiyle mümkündür.”* Ziya Gökalp ise Durkheim'in sosyolojisi için *“içtimai hadiseler iktisadi hadiselerle sebep olabildiği gibi, iktisadi hadiseler de içtimai hadiselerle sebep olabilirler”* (Gökalp, 1980:27) der. Bu durumda sürekli tekrar eden ekonomik faaliyetlerin zamanla bir kültür oluşturduğu söylenebilir. Ekonomi, insan hayatında önemli bir yerdedir, insanlar düzenlerini ekonomik faaliyetlerine göre oluştururlar. Bu durumda kültür ile ekonomi arasında bir etkileşim olması olağandır. Damlarda genel olarak evi içi tüketime yönelik yapılan kışlık erzak hazırlama etkinlikleri buna örnek gösterilebilir.

Bascom (2010: 72), folklor ve kültür arasındaki ilişkinin belirlenmesinde icra edenlerin rolünün ve folklorun işlevlerinin analizinin çok önemli olduğunu ve bu analizleri yaparken aşağıdaki noktalara dikkat edilmesi gerektiğini söyler.

- a. Folklorun çeşitli şekillerinin ne zaman ve nerede söylendiği,
- b. Onları kimin söylediği, onların özel olarak sahiplenilip sahiplenilmedikleri ve dinleyicilerin kimlerden oluştuğu,
- c. Hikâyeci tarafından jestler, yüz hareketleri, mimikler ve taklitler gibi dramatik araçların kullanılması,

- d. Dinleyicilerin gülme, uzlaşma veya bir hikâyenin bir bölümünde hareket ederek ya da şarkı söyleyerek hikâyeciyi cesaretlendirme yahut eleştirme gibi diğer şekilleriyle icraya katılmaları.
- e. İnsanların kendi kendilerine folklorun kategorilerinin farkına varmaları, bu kategorilere karşı tutumları.

Somut olarak kullanılan, insanların yaşamının direkt olarak içinde olan damlar, yüzyıllar boyunca Kilis yöresinde ve çevre yörelerde kullanılagelmiştir. Şüphesiz damlar, insanların birtakım ihtiyaçlarına cevap vermiş ve insanlara fayda sağlamıştır. Fakat zamanla kültürün iç içe geçen yapısı her şeyi etkileyip her şeyden etkilendiği için değişen her durum kelebek etkisi yaratır. Bu durumu John Urry “Mekânları Tüketmek” adlı kitabında şöyle dile getirmiştir; toplumsal ve fiziksel çevre arasındaki ilişkilerle ve maddi nesnelerin tüketiminde doğal ve inşa edilmiş çevrenin etkileşimi vardır. Yerler tükenebilmektedir ve insanların bir yerde anlamlı buldukları şeyler zaman içinde kullanılarak azalmakta ve bitmektedir (Urry, 1999: 12). İnsan hayatında gerek kültürel gerekse kültürel olmayan belirli ihtiyaçlara cevap veren ihtiyaç gidericilerin bazıları, yerine gelen alternatiflerin, yeni yaşam şartlarına uygun daha kolay ve rahat olan emsaline karşı koyamayarak zamanla değişmiş veya vaz geçilerek yok olmuştur.

Özetle, çalışmanın bulguları işlevsel teori, performans teori ve nitel araştırma yöntemlerinin öğretilerine göre incelenmiştir. Çalışmada, Kilis yöresine damların biçimsel yapısı da göz önünde bulundurulmuş ve Kilis tarihi evlerini anlatan mimari makaleler taranarak literatürden de desteklenmiştir.

1.6. TEMEL KAVRAMLAR

Çalışmada Kilis kültüründe damın yeri ve işlevlerini tam ve her yönüyle anlatabilmek için, dam, mevsimsel işler, imece usulü, geleneksel adetler, komşuluk, ev içi tüketim, çatı, mimari, işlevsel teori, performans gibi terim ve kavramlar çalışmamızın temel kavramlarıdır.

II. BÖLÜM

DAM VE GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1. DAMIN TANIMI, EPİSTEMOLOJİSİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde insanlar özellikle yaz mevsiminde günün bir bölümünü, bahar sonları ile yaz mevsimi başlangıçlarında genelde tek katlı, iki veya üç katlı evlerde, evin üst kısmı olan damda geçirirler. Evlerin duvarları sıcaklığın verdiği etkiyle ısınır. Bu yüzden dört duvar yerine açık alan tercih edilir. İnsanlar ikindin serinliği dedikleri güneşin yakıcılığını yitirdiği batmaya yaklaştığı vakitten itibaren damlarda ikamet ederler. İnsanların ev içinden sonra ikinci bir yaşam alanı olan ve önem arz eden bu yere dam denilmesini epistemolojik bağlamda inceleyecek olursak; çalışmamız esnasında varsaydığımız hususlardan biri dam kelimesinin coğrafik kullanımının yanı sıra dinsel diyalektiği olan bir söyleme sahip olup olmadığıdır. Kelimenin arkaik temelini adam, adem kelimesinden geldiğini düşünürsek, kelimenin kullanım alanına baktığımızda anlamsal olarak karşımıza: Ar. ādam آدم Adm 1. insanların atası, Âdem, 2. insanoğlu, İbr. toprak gibi pek çok farklı anlam çıkmaktadır (Etimoloji Türkçe, 2019). Türkçede ata diye kullanılan kelime pek çok eski kültürde aynı ses yapısıyla ve aynı anlamda kullanılmıştır. Bütün İbrahimi dinlerde ilk insan olarak kullanılır. Yalnız bu çalışmanın konusu olan “dam” kelimesini ilgilendiren kısmı ise “toprak” kelimesi olacaktır. Yine İbranice’de “Adamus” kelimesi dünyanın merkezi, dünyanın damı yani en merkezi konumu, beyni anlamlarına da gelmektedir. Tevrat’ta geçen kısmı ile Adam ve Havva’nın yaşadığı rivayet edilen cennet bahçesi Fırat ve Dicle nehirleri arasında bulunan Mezopotamya toprakları olarak geçer ki bu durum bize İbranice dünyanın merkezi, damı olarak bilinen “Adamus” kelimesinin Kilis’i ve çevresini de kapsayacak bir yer olabileceği çıkarımını sağlamaktadır (Holy Bible, 2010: 2-4,24).

Ek olarak, Fenike dilinde adm (insan), eski Suriye dillerinden Ugaritçe bdm (insanların atası), Latince homo (insan), humus (toprak) anlamlarına gelmektedir.⁴

“Suhha”, Hititçe toprak dam anlamında kullanılmış ve yapıyı örten kısmı ifade etmektedir. Hitit ülkesi damlarının yazıtlarından edinilen bilgiye göre, Hitit damları bugünkü Orta Anadolu yapıları gibi, kara dam biçiminde, en üst kısmı su geçirmez, çatlamayacak şekilde kalın bir kil tabakasıyla örtülü ve loğ taşı ile düzleştirilmektedir (Darga, 1985:156).

Görüldüğü gibi hem dam hem de damın bakımına dair yapılan çalışmalar yıllardır benzer şekillerde devam ederek günümüze ulaşmıştır. Fakat dama, dam isminin verilmesinin yukarıdaki anlattıklarımızla ilişkisinin olduğunun bir kesinliği yoktur. Dam isminin nereden geldiği üzerine harf benzerliği sebebiyle yapılmış bir varsayımdır.

2.2. DAM KELİMESİNİN GÜNÜMÜZDEKİ KULLANIMI

Damın günümüz Türkiye’inde sözlü ve yazılı kültürde; ev, çatı, hapisane; dansta kavalyenin eşi, oda, ahır gibi anlamları vardır.⁵ Bizim araştırmamızda kullandığımız anlamı ise; düz, yapıların üstünü kaplayan toprak veya beton dökülmüş olan alandır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin kurak iklimi, damlı evlerin yapılmasına olanak sağlamıştır. Yaşam şartlarının şekillendirdiği kültürel mimari örneği olan damların birçok farklı alanda ihtiyaca cevap veren özellikleri vardır:

Kilis’te, Akdeniz iklimi ile karasal iklimin belirleyici rol oynadığı damların, anlam olarak farklı bir kullanımına Türkiye’nin batısında rastlanır. Bizim çalışmamızı gerçekleştirdiğimiz yörede dam kelimesi evin üst kısmı anlamında kullanılırken; ülkenin batı kısımlarında kırsal yerleşimlerde ev ya da hayvanların konulduğu yer anlamını taşıyan bir kullanımı vardır.

“Damlar bağ evlerinin daha gelişmiş şekilleri olup hayvancılıkla ilgili ünitelere de sahiptir. Bölge köy yerleşmelerinde bir kısım aileler, birkaç aylık süre için köylerinden ayrılarak, kendi bahçe, tarla ve otlaklarındaki damlarda oturduktan sonra, tekrar köylerine dönerler.” (Üçeçam Karagel, 2015: 76).

Damların Anadolu’daki yeri ve önemi tarih öncesi devirlere kadar dayanmaktadır. Zamanla değişip, gelişerek bugünkü halini almıştır.

“Dış yapı birimi olan toprak damların, Anadolu’da M.Ö. 2. bin yılı sonuna dek inşa edilmiş oldukları kabul edilmektedir. Bu dış yapı birimi Orta Anadolu’da

⁴ Kelime kökenleri için bkz. Etimoloji Türkçe (2019)

⁵ “Dam” maddesi, TDK, 2019.

halâ varlığını sürdürmektedir. Anadolu'da konutların üst yapı birimi önceleri, büyük olasılıkla saz ve çalidan olup sonraları toprak dama dönüşmüş ve bu durum Hitit eserlerinde gözlenebilmektedir.” (Tepe, 1999: 44).

Dam mevcut imkanların verimli bir şekilde kullanılmasıyla insanlara fayda ve imkân dahilinde yaşam alanının düzenlemesini sağlayan mimari bir şekillenmedir.

“Bazı merasimlere mahal verebilir. Ama en önemlisi, hayatlarının büyük bölümünü evde geçiren kadınların aktiviteleri için açık hava olanağı verir. Sıcak havalarda ve yaz aylarında, damda yatma imkânı tanır. Avlu çevresindeki pencere düzenleri yalnızca iklimsel faydalara değil, aynı zamanda gizliliğe de imkân verir” (Low, Chambers, Rapoport, 1989: 122’den aktaran Şimşek, 2013: 9).

2.3. DAM VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Kültür, pek çok farklı tanımlamaya müsait bir terim olsa da en temel olarak bakıldığında insan-birey ilişkilerini belli bir çatı altında toplayan kurallar ve yaşayışlar biçimi olarak genele yayılmış insana dair her şeyin bütünüdür diyebiliriz. Malinowski kültürü şu şekilde tanımlamaktadır: *“...açıkçası aletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasal belgelerden, insana özgü düşünce ve becerilerden, inanç ve törelerden oluşan bütünsel bir toplamdır.”* (Çobanoğlu, 2016:269). Gördüğümüz gibi kültür denilen kavram içerisinde çok fazla unsur barındırmaktadır. Bu bakımdan kültürün ne olduğunu hakkında düşünürken çok yönlü düşünmek gerekir. Çobanoğlu, Malinowski’ nin bu tanımına dayanarak kültürün kocaman bir aygıt olduğunu söyler ve insanın maruz kaldığı sorunları bu aygıt vasıtasıyla çözdüğünü söyler (2016:269). Çevremizde gerçekleşen her bir değişim kelebek etkisi yaratır. Dolaylı yoldan çoğu unsur birbiriyle alakalıdır. Kültürel bir olgudaki değişim biz fark etmesek bile birçok kültürel olguyu değiştirmektedir. İnsanlar farkında olmadan bu değişimlere ayak uydurmaktadır. Böylelikle insanlar doğal sürecin akışında sürekli tazelenen bir kültür inşa ederler ve yeni oluşturdukları sistemle yaşamaya devam ederler. *“Organik süreç ve manipülasyon ile çevrenin yeniden inşa edilmesi arasındaki etkileşim sonucunda insan; normlar, kurallar, gelenek ve âdetlerle yaşamaktadır.”* (Malinowski, 2016: 69). İnsanlar, yaşamlarını boşluktan ve kaostan kurtarmak için normlara, kurallara, geleneklere ve âdetlere gereksinim duymuşlardır. Malinowski’ ye göre en basit fizyolojik edimler bile belirli kültürel koşulların yarattığı şartlar dahilinde oluşan yapay çevreden etkilenir. Eylemler, ekonomi ve iletişim; insanların bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılamaya

yönelik uygulanan yöntemlerle doğrudan ilişkilidir (Malinowski, 2016: 70-72). Malinowski (2016: 87-88) insanla kültür arasında ilişkinin biyolojik tarafına dikkat çekerek insanları bir hayvan türü ve bir organizma olarak düşünerek kültürel olayları, temel ihtiyaçlara verilen bir tepki olarak görmüştür.

“Şarkiyatçılık”, “Kültür ve Emperyalizm” kitaplarının yazarı düşünür ve kültür araştırmacısı Amerikalı filozof Edward Said’ e göre kültür sözcüğü özellikle, betimleme, iletişim ve gösterim sanatları gibi, başlıca amaçlarından biri haz olan ve iktisadi, toplumsal ve siyasal alanlardan görece bir özerklik içinde genellikle estetik biçimlerde var olan uygulamalar anlamını taşır (Said, 2016: 12). Turhan’a göre ise kültür:

“Kültür, bir milletin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki toplum içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, umûmi atitüt, görüş ve zihniyetleriyle her nevi davranış şekilleridir. Bütün bunlar birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder.” (Turhan, 1959: 40).

Görüldüğü üzere birçok bilim insanı; felsefeci, sosyolog, edebiyatçı başta olmak üzere kültür üzerine tanımlamalar yapmıştır. Tüm bu tanımlamalara bakacak olursak kültür topluma ait olan şeylerin bir bütün oluşturduğu komplike bir yapıdır. Her şeyden etkilenir, etkiler.

Kültür tüm bileşenleriyle birlikte ele alındığında anlaşılabilir bir toplumsal bir yapıdır. Bu toplumsal yapıyı belirleyen; ekonomi, din ve sosyolojik gibi durumlar her bir toplumu diğer toplumlardan ayırtmış ya da yakınlaştırmıştır. Örneğin dünyanın en zengin ülkelerinden biri olan İzlanda’daki sosyal ve kültürel yaşayış ekonomik olarak daha ön planda olduğundan İzlanda halkının haz duygusu, en fakir ülkeler sıralamasında sonlarda olan Mali’deki yaşayış biçiminden tamamıyla farklıdır. Bu ekonomik durum, toplumsal veya toplumlar arası değişikliğe neden olabilir. Örneğin Somali’de çok eşlilik doğru kabul edilmesine karşın tam aksi yönde İzlanda’da bu durum ahlaki olarak kabul edilmemektedir. Yine ekonomik olarak geri kalmış Somali’de bir erkek ve kadının evlenmesi ergenliğe adım atmaz başlaması toplum tarafından uygun görülse de aynı durum Baltık ülkesi olan İzlanda da farklılık gösterebilir. Görüldüğü gibi aslında bireyin eylemleri, haz duyguları toplumların da kültürel yapısını oluşturabilir yani toplumu herhangi bir kültürel forma koyabilir. Tabi ki bunda etkili olan unsur ekonomik altyapıdır. Bu durum Karl Marks’ın insan doğası

teorisinde; bireyin toplumdaki konumunu gösteren, toplumsal kültürü özneleştirilen ve toplumdaki değer yargılarını belirleyen en önemli etken ekonomidir. Çünkü Marks'ın toplum analizinde bu durum alt yapı (ekonomik yapı, üretim, güç) ve üst yapı (ahlak, kültür, din) ilişkisidir (Fildiş, 2018:6). Alt yapı ve üst yapı diyalektiği yaşam alanlarımızın şekillenmesine, mimariye, şehir yapılanmalarına kadar sirayet etmiştir. Bu duruma örnek verecek olursak, bireyin satın alabilme durumuna bakılarak damın zemini beton, toprak, mermer olabilir. Kişiler damlarına arzu ettikleri şekilde maddi durumları elverdiği ölçüde divan, lavabo, tuvalet, salıncak, hamak yaptırabilirler.

Bilinen her şeyin unutulmaması için öncelikle tekrar edilmesi hayatın içine uyum sağlaması şarttır. İnsan belleği kullanılmayan, işlevi olmayan bilgileri zamanla unutmaktadır. Bu durumda hem sosyal hem de zaman boyutunda bağlayıcı ve birleştirici bir yapı olan kültürün; hatırlama, kimliksel ve kültürel süreklilik sağlayıcı üç ana özelliği vardır. Kültür insanları birleştirmek, güven sağlamak ve düzen oluşturmak adına sembolik bir anlam dünyası oluşturmaktadır (Assmann, 2001: 26). Tüm kültürlerde ortak olan tekrar edilmesine önem verilen ritüellerin asıl amacı bireylerin belleğini tazelemek ve kültürün unutulmaması güçlenmesini sağlamaktır. Toplumsal bellek kültür dediğimiz yapının oluşmasını sağlayan en önemli unsurdur. Bir öğretinin unutulmaması için her yerde, herkeste görülmesi ve sık sık tekrar etmesi gerekmektedir.

Özellikle küçük yerleşim yerlerinde insanlar ötekileşmemek için birbirlerine benzer yaşamaya dikkat ederler. Bu durumda kişilerin benzer anıları, benzer amaç ve istekleri olacaktır. Assmann'a göre (2001:46-47), bellek dediğimiz kavram kişiye ait gibi görünse de bu belleğin kişide oluşmasını sağlayan toplumsal bellektir. İnsanın hatırlamasını sağlayan iki önemli şey zaman ve mekândır. Kişi hangi kesimden olursa olsun kutladığı bayram zamanı ortak yaşanan bir zamanı yansıtır. Bu durumda evin bir parçası olan damlar da kişilerin belleğinde yer etmiş ve kültürün yaşamasını sağlayan kültürü hatırlatan bir mekândır. Dam kültürünü görmüş olan herkesin; otuz kişi yerde yemek yediği, yan yana dizilip yıldızları seyrederek uyuduğu, damdan eve evden dama eşya taşıdığı ortak anıları vardır.

Kültürü oluşturan insanın kendisidir bu bakımdan kültürün insan ihtiyaçlarının belirleyicisi olması olağandır. İnsan, ihtiyaçlarını karşılamanın en kolay ve etik halini zamanla deneyerek ve tekrar ederek kültürle yoğurulmuş bir sistem oluşturmuştur.

Böylelikle süregelen bu ihtiyaçlar ritüele dönüşmüştür (Malinowski, 2016: 42-45). İnsanların yaradılış olarak aynı şeylere ihtiyaç duymaları ve aynı bölgeye aynı fiziksel şartlara, dine ve ırka sahip olmaları kolektif bir kültür yaratmıştır. *“Bireyler kendi fiziksel özelliklerinin yanı sıra ait olduğu grubun kültürel özelliklerini de yaşadıkları mekâna, o mekânın kullanım biçimine yansıtırlar.”* (Kanalıcı, 2012: 43). Dolayısıyla oluşan kolektif kültür birçok şeyi şekillendirdiği gibi konut yapısını ve onun kullanımını da etkilemiştir.

Süreklilik sağlamak için çevrenin tasarımı; iklim, ekosistem, enerji, su ve diğer kaynakların kendini yenileyebilmesine imkân vermelidir. Bu şekildeki tasarım, toplumları doğal yapılanmayla bütünselleştirecek, doğal ve kültürel kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayacak ve mekânların kimliğini göz önüne serecektir (Akınoğlu, 2009). Bu durumda yapılan konutlar estetik kaygıdan ve bireysel tarzdan uzaktır. Konutların yapımında maksimum ekonomik fayda ve kültürel değerler gözetilir. Damlı evlerin meydana gelmesi, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yıllardır tercih edilmesinin nedeni budur. Rapoport (1969b) “House Form and Culture” adlı kitabında geleneksel konutu belli bir kültürün geliştirdiği kavramsal yaşama modelinin izdüşümü olarak yorumlamaktadır. Geleneksel yapıları tasarlayan mimarların, dönemin farklılıkları benimsemeyen şartları yüzünden özgünlüğünü, yaratıcılığını kullanamadığı için oluşan tek tipleşmenin nedenlerini açıklar.

Hem yabancı hem Türk araştırmacılar kişiliğin oluşmasında kent kimliğinin önemini vurgulamış, konut formlarının ve tarzının insanları çocukluk döneminden itibaren etkilediğini savunmuşlardır (Solak 2017; Merton 1968). I. M. Young'a (1997: 149'den aktaran Şengül, 2017:10) göre bir mekân olan evler ile bireylerin kişilik oluşumları arasında bir ilişki söz konusudur. Küçüküçürcü' da (2011: 115) kişinin ilk anılarını oluşturan evin, kimlik-mekân doğrultusunda kişinin kendi kültürünün bir parça olmasında önemli bir etken olduğunu söyler. Bu durumda damlı evlerin yok olması kişilerin anılarını da silmesi yeni kültürel anıların oluşmamasına sebep olacaktır.

İşlevsel kuram, kültür ve kültürde yer alan unsurların kullanımı için insana fayda sağlaması ve ihtiyaca cevap vermesini ön görür. İhtiyaca verilen cevabın kültürel değerler içermesi kişiyi belli bir kültürel kimliğe bağlı kılar. Diğer türlü hiçbir

özelliği yorumu olmayan değer taşımayan bir sistem ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla dam kültür içinde işlevsel olarak maddi manevi birçok ihtiyaca cevap verilmesini kolaylaştırmıştır. Damlar, günlük yaşamı kolaylaştırmada ve eldeki imkanlarla maksimum fayda sağlama noktasında insanlara katkı sağlamanın yanı sıra toplumda ortak birtakım değerlerin icra edilmesine yardımcı olmuştur.

2.4. TÜRKLERDE DAM

Dünya üzerinde, bulunduğu yaşam koşullarına zaman içinde uyum sağlamamış hiçbir millet yoktur. Türkler de göçüp kondukları bölgelerin yaşayış şekillerine bilinçli bir şekilde ya da farkında olmadan uyum sağlanmışlardır. Çünkü bölgeye ait olması gereken sistem asırlar öncesinden bölgenin eski sahipleri tarafından oluşturulmuş ve nesilden nesile aktarılagelmiştir. Yoldaş (2014: 12), geleneksel Türk evlerinin, oluşumlarının çeşitli faktörler sonucunda yalın, sade ve işlevsel hale geldiklerini, fiziksel faktörler ve bölgesel geleneklerle farklı tipolojilerde çeşitlendiklerini ileri sürmüştür.

Kültür fazlasıyla karmaşık bir yapıdır kültürü hem birçok unsuru etkiler hem de birçok unsurdan etkilenir. *“Dolayısıyla insan ve çevresi arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur.”* (Solak, 2017:2). Bağlam merkezli kuramlardan performans teori de işte tam bu noktaya dikkat çekmektedir. Metin merkezli kuramlar folklorun dinamik ve canlı yapısını görmezden gelmişlerdir. Bu eksiklik performans teori tarafından giderilmiştir. Solak, fiziksel çevre ve insan etkileşimine dikkat çeker:

“Fiziksel çevre, içinde yaşayanların geleneklerini, kültürlerini, değerlerini, yargılarını, dünya görüşlerini ileten ve etkileyen bir ortamdır ve pek çok anlamı bünyesinde barındırır. Yani yaşanan mekân ile etkileşim bireyseldir. Bu nedenle mekâna yüklenen anlam/anlamlar zamana, duruma ve kişilere göre değişmektedir.” (Solak, 2017: 19).

İnsanlar, yaşadıkları iklim şartlarına uygun mimari tarzını benimseyerek farklı bir mimari tarz denemeye yeltenmemektedir. Bunun sebebi çoğunluğun yıllardır yaptığı şeklin daha faydalı ve mantıklı olacağını düşünmesinden geçmektedir. İnsanların birtakım davranışları kültürden ziyade yaşadıkları yerin koşullarına dayanmaktadır. Koşullara uygun bir kültür yaratılma durumu sonradan insanlar tarafından oluşturulmuştur. İnsan estetik zevkten önce daha önemli ihtiyaçlarını karşılayabilmeyi düşünür ve çevresini buna göre düzenler. Bu durumda insanlar evlerini kullanırken

Maslow' un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki⁶ birçok basamağı giderebilmek için damı etkin bir şekilde kullanmaktadırlar. Piramidin 1, 2 ve 3. Basamaklarını da dam üzerinde gerçekleştirmektedir. Ait olma basamağını ise bölge kùltürüne uygun olarak biçimlendirip yaşadığı dam sayesinde pekiştirmiş olur. Dam yüksekte olduğundan yiyecek ve içecekler ayrıca kendileri de daha güvende olacaklardır. Dam, fizyolojik ve psikolojik olarak birçok ihtiyacı karşılamaktadır. Bu noktada işlevsel kuramla da örtüşmektedir. Bu durumda kişinin bulunduğu bölgeye, evine bağıllığı ve uyumu ne kadar fazla ise kendini gerçekleştirmesi ve mutlu olması o kadar kolay olacaktır. Spencer'a göre, ait olma duygusu ve bağıllık, kişiliğın oluşması, bireysel ve toplumsal kimliğin açıklanmasında ciddi bir yer kaplamaktadır (Spencer, 2005: 305-309'dan aktaran Solak, 2017: 21). Aynı zamanda bireyin mekânda kendi özünden bir şeyler bulması da mekânla içsel bir bağı kurmasını sağlar. Bu durumda birey atalarından ve kendini ait hissettiğı kùltüründen beslenerek içinde bulunduğu mekânı şekillendirecektir. Şengöl (2010: 529) bireyin bir yere ait olma duygusunu, kùltürü devam ettirirken, uzun süre aynı mekânda vakit geçirmesi sonucunda mekânla beraber ölümsüz olma istemiyle beraber ortaya çıkan ve kimliğini ve varlığını pekiştirme durumu görerek konuya yaklaşır.

Ayrıca dam ev halkının dışarısı arasında iletişimine kolaylık sağlayarak daha samimi komşuluk ve kùltür aktarımı sağlar. Özellikle Kilis şehir merkezinde evlerin birbirine bitişik olması damlar arasındaki etkileşimi daha çok arttırmıştır. Aileler dolayısıyla bireyler arasındaki iletişimde bu durum etkili olmuştur. Kimi ailelerin damlarına yaptırdıkları herhangi bir değışiklik veya kullanım şekli damın açık bir mekân olması sebebiyle diğerkomşuları etkileyebilmekte veya yapılanlar onlar tarafından taklit edilebilmektedir. Dolayısıyla *Kent mekanları ve bu mekanlara yüklenen anlamlar toplum ve bireyler arasındaki iletişimin en önemli unsurlarındandır.*” (Erdönmez ve Akı, 2005: 67).

Orta Asya'dan dünyanın her bir tarafına dağılan Türk halkı, konut anlayışı olarak çadır kùltürünü girdikleri toplumların etkisinde kalarak yavaş yavaş terk etmeye başlamıştır. Kadın erkek doğayla iç içe çadırlarda yaşayan Türk toplumu Anadolu'ya gelince buradaki konut yapısına uyum sağlamıştır. Ancak geceleri gökyüzünü

⁶ Maslow, 'un İhtiyaçlar Piramidi şöyledir: 1. Fizyolojik gereksinimler, 2. Güvenlik gereksinimi, 3. Ait olma gereksinimi, 4. Sevgi, sevecenlik gereksinimi, 5. Saygınlık gereksinimi, 6. Kendini gerçekleştirme gereksinimi (Bknz. Kula ve akar, 2015: 194).

seyretmek, gökyüzüne yakın olmak, özel alandan dışarıyla olan bağlantısı gibi alışkanlıklarını uyum sağladığı kültürel hayat içinde devam ettirmeye çalışmıştır. Damlı evler iklimin elverdiği bütün coğrafyalarda görülebilmektedir. Coğrafi koşullara göre hayatını düzenleyen ve bu koşulları olabildiğince lehine çevirmeye çalışan her toplum evinin bütün kısımlarını buna göre tasarlamıştır. Kullanıcısının kültürel yapısının belirlediği ihtiyaçlarını karşılama önceliğiyle birlikte belli bir kültürün, çevresel olanakları kendi gereksinimleri doğrultusunda nasıl kullandığını ve toplumun çevreyi kendi kültürel özellikleri açısından nasıl biçimlendirdiğini göstermektedirler (Rapoport, 1969a 12-15). Anadolu ve Mezapotamya'ya yerleşen Türkler burada yaşayan halk gibi kendi konutlarını inşa etmiş ve konutlarını ve damlarını onların kullandığı gibi en işlevsel şekilde kullanmıştır.

Dam, fiziksel şartların ortaya çıkardığı bir mekândır. Bu mekân şüphesiz kültürün şekillenmesinde rol oynamıştır. Kültürel her bir olayın, olgu veya nesnelerin birbirinden etkilendiğini düşünürsek bağlam olarak damın da kültürü ne denli etkilemiş olduğunu, hayat tarzına nasıl işlediğini anlayabiliriz.

Türkler geniş coğrafyaya yayılmış bir millet olduklarını için yaşadıkları yerin yaşayış şekline, iklim koşullarına uymak durumunda kalmışlardır. Evler iklim koşullarına göre; taş, kerpiç, ahşap olmuştur. Evin üst kısmını kaplayan damın, çatının biçimini ve kullanımı şartlarını da yine iklim belirlemiştir. Örneğin; Antep, Kilis, Urfa, Mardin, Hatay gibi illerde kışlar çok kar yağışlı geçmediği için üçgen, sivri kalın kiremitlerle örülü bir çatı gerekmez. Düz bir dam, üzerinde dolaşılabilen, oturulabilen bir dam kullanım için uygun olur. Geleneği etkilemesi bakımında düşünürsek, denize uzak karasallığın hâkim olduğu bölgelerde halk, kışlık yiyeceklerini yazın hep beraber imece⁷ usulü, damlarda hazırlayıp kurutabiliyorken örneğin, Karadeniz'de yaşayanların nemli hava sebebiyle kurutma işlemi yapabilmesi mümkün değildir.

“Bir bölgenin karakterini yansıtmayı amaçlayan mimari uygulamalarda başlıca etken iklimdir. İklimin kendi bilim alanı içerisinde çeşitli yönleri ile ele alınarak gösterdiği karakterlere göre farklı bölümlere ayrılması olanaklıdır. Mimari uygulamalarda temel ölçü olarak insan ele alındığında, kullanıcı konforu ve gereksinimlerine uygun olarak iklimsel karakterlerin ortaya koyulması gerekmektedir.” (Oral ve Manioğlu, 2005 :136).

⁷ Birçok kimsenin toplanıp el birliğiyle bir kişinin veya bir topluluğun işini görmesi ve böylece işlerin sıra ile bitirilmesi. (“İmece” maddesi, TDK, 2019).

Bu bilgilere dayanarak çevre kültürün oluşumunu etkileyerek nasıl yaşanılacağını, ihtiyaçların nasıl giderileceğini de belirler. Kilis dam kültürünün oluşumunda iklimin etkisinden söz edilebilir.

“Türkiye- Suriye sınırı boylarında yer alan Kilis, Akdeniz iklimi ile karasal iklim arasında bir geçiş iklimi üzerindedir. Bu özelliğiyle yazların sıcak ve kurak geçtiği görülür. Yazların bu şekilde sıcak ve kurak geçişi konut kültüründe belirleyici bir rol oynamıştır.” (İncili ve Akdemir, 2016: 2).

İnsan ve çevre ilişkisini inceleyen Ünlü (1998: 12-35) kültürü, ihtiyaçların giderilme şeklini etkileyen önemli bir ölçüt olarak tanımlar. Örneğin uyuma, oturma, yıkanma ve yeme şekilleri, kültürden ve dinden etkilenir. İnsanlar akıl yoluyla edindiği bilgileri deneyimleyerek zamanla kültürünü oluştururlar ve bu kültüre ve gerçekleşmesi gereken ihtiyaçlara uygun olarak yaşadıkları mekânı düzenlerler. Gür (1996, 91) mekânı, *“İnsanın insanla, insanın nesneyle ve nesnenin nesneyle olan aralıklarının ve ilişkilerinin kısacası bizi saran evrenin üç boyutlu bir uzantısı”* olarak tanımlar. Görüldüğü üzere mekânsal bir kültürün oluşması karmaşık bir durumdur, maddi, manevi, fiziksel birtakım şartların karşılanması gerekmektedir. Bu yüzden Anadolu’da dam kültürüne dayalı oluşumlar bölgeden bölgeye farklılıklar göstermektedir.

İlk çağlardan günümüze kadar insanlar konfor koşullarını sağlama gerekliliği karşısında iklimsel etkenleri, kontrol altına almak için çevre düzenlemesi ve barınaklar yapma ihtiyacı duymuşlardır. Barınma ihtiyacı insanın en önemli ihtiyaçlarından biridir ve insan bilgisini ve aklını kullanarak mevcut imkânları ne kadar değerlendirebilirse o kadar rahat edecektir. Diğer bir deyişle, sosyal yaşamın gerektirdiği tüm aşamalarda insanlar barınaklarını yaparken öncelikle iklimsel etkenleri göz önünde bulundurmuşlardır. Oral ve Manioğlu’na (2005: 136) göre, bir bölgenin karakterini yansıtan mimarî tasarımlarda en önemli etken iklimdir. Mimarî uygulamalarda temel ölçü olarak insan ele alındığında, kullanıcı konforu ve gereksinimlerine uygun olarak iklimsel karakterlerin ortaya koyulması gerekmektedir.

Anadolu’da dam kullanımı genellikle güney kesimlerde yaygındır. Köylerde tek katlı evlerde ve aile apartmanı olarak nitelendirebileceğimiz tek katlı evlerin üst üste olduğu müstakil 2, 3 ve 4 katlı yapılarda da yaygındır. Gelişen küresel sistem ve fabrikalaşma her anlamda insan yaşayışını ve kültürünü etkilemiştir. *“Türkiye’de hızlı sanayileşme ve kentleşmeye bağlı olarak yaşanan sosyo-kültürel değişme süreci, dinamiklerini kendi özgün konumundan alan yeni kültürel oluşum ve yapılanmaları*

üretmektedir.” (Çelik, 2004: 217). Örneğin, insanlar köylerden kentlere göç ettikçe yeme alışkanlıkları kışlık hazırlama alışkanlıkları değişmektedir. Kilis’te damlı evde oturan bir ev hanımı yiyeceklerini kurutarak kışa hazırlarken; apartman dairesine taşınan dolayısıyla kullanabileceği damı olmayan bir ev hanımı, yiyeceklerini artık konserve yapmaya başlayacak ya da kurutulmuş olarak hazır alacaktır.

Oğuz, “*Paldır Kültür Kentleşmeler*” (2019:18,43,84) adlı kitabında konutların değişmesinin kültürü nasıl etkilediği aynı zamanda kültür değişmesinin de konutları nasıl etkilediği hakkında önemli tespitler yapmıştır. Bu tespitleri özetleyecek olursak: Evlenen herkesin yeni bir eve taşınması ev sayısının artması ve konut tiplerinin değişmesine sebep olmuştur. Daha büyük metrekarelere sahip yatay yerleşmelerin yerini daha küçük metrekareli, damı, bahçesi, terası, kileri hatta balkonu bile olmayan evler almıştır. Bu değişimin giden değerlerin yerine başka değerler koymuştur. Örneğin; kiler yerine bu küçük evlere derin dondurucular gelmiştir. (Oğuz, 2019: 18, 43, 84).

Ayrıca durumu küreselleşen dünya sisteminde ve popüler kültürün izdüşümünde değerlendirecek olursak kaynak kişimizin bu yorumu durumu açıklamaktadır:

“Eskiden kadın kısmı çalışmazdı, evin işini birkaç saatte bitirdikten sonra komşularıyla buluşurdu, o zaman güzel bir teras, dam, balkon lazım olurdu. Şimdi kadınlar, işten gelince kocalarını zor görüyor komşuyu nasıl görsün dama ne vakit çıksın.” (KK55).

Yine başka bir kaynak kişimiz damın eskiden önemi ve günümüzde popüler kültürde yerinin kayboluşunun sonuçları hakkında şunları söylemektedir: “*Eskiden kafe diye bir şey yoktu. Kapı önünde otururdun bahçen yoksa bile dama çıkardın hava alırdın, şimdi şehirlerde dam yok, kapı önünde oturmak yok, gençler kafelere gidiyor yaşlılar da klimayı açıp evde oturuyor*” (KK56).

Kadınların iş hayatında eski zamanlara göre daha aktif olması, insanların dışarıda kafelerde toplanmaya başlaması özellikle büyük şehirlerde kafe kültürünün oluşmasına sebep oldu. Küçük ve ferah olmayan bu metropol evlerinden bunalan insanlar damları, bahçeleri hatta balkonları bile olmadığı için kafelere gitmeye başladılar. Oğuz bu durumu “kültürel mekânsızlık” başlığı altında değerlendirmiştir. Oğuz’a göre yeni kentte, ulus kimliğini güçlendiren yazılı kültür ürünleri ve el sanatlarını korumaya yönelik kısmî bir çaba gösterilmiş olursa da geleneksel törenler,

bayramlar, şenlikler, panayırılar gibi halkı kaynaştıracak herhangi bir etkinlik için toplanma alanı kurgulanmamıştır (Oğuz, 2019: 49).

2.5. DAMIN DEĞİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ

İnsan yaşamında var olan her şey, insanın bir ihtiyacına cevap verdiği için vücut bulmuştur. Maslow' un ihtiyaçlar hiyerarşisine (Kula ve Çakar 2015:194) göre düşünecek olursak insanoğlunun öncelikli olarak yaptığı şey fiziksel ihtiyaçlarını karşılamaktır. Yeme-içme ve barınma ihtiyacı insanın en temel ihtiyacıdır ve ihtiyaçlar toplumun kültürünü oluşturmada en önemli etkidir.

“İşlevsel teorinin öncülerinden ‘Franz Boaz, R. Benedict, Margerat Mead, Melville Herskovits, A. Reginald Radcliffe-Brown, R. Thurnwald gibi sosyal bilimcilerin yanı sıra işlevsel kuramın kurucusu B. Malinowski temel ihtiyaçların, belli başlı kültürel davranışları beraberinde getirdiğini ileri sürmektedir (Çobanoğlu, 2002:223).”

Kültür önce biyolojik ihtiyaçları karşılama temelinde ortaya çıkar ve zamanla karmaşık bir yapıya dönüşür bu durumda kültür, ihtiyaçların karşılanması ve somut problemlerin çözümüne yardım eden bir araçtır. Bu durumda ihtiyacı karşılama şekli veya ihtiyaç değiştiği zaman maddi ve manevi kültür unsurları da buna paralel olarak değişir (Malinowski, 1992: 22). İnsanoğlunun tek katlı bahçeli, kilerli, damlı hatta ahırlı evlerden rezidans tipi konutlara geçişi elbette beraberinde kültürün de değişmesine sebebiyet vermiştir. Metropol kültürü insanları marketten paketlenmiş hazır gıdalar yemeye yönlendirmektedir. Bu da insanın üreticiliğini tüketiciliğe çevirmiştir. Bununla birlikte damında gökyüzüyle buluşan ve kültürünü icra etmek ve üretmek için toplanan insanlar zamanla bir arada olabilmek, ferahlamak gibi ihtiyaçlarını farklı yollarla giderir olmuşlardır.

Ülke nüfusunun büyük bir kısmı eskiden köyde yaşardı ve köy nüfusu giderek azalırken şehir nüfusu artmaya başladı. Önceleri ihtiyaçlara yönelik unsurları barındıran bahçesi, damı, kileri, ahır olan bu köy evlerinde yaşayan halk köydeki alışkanlıklarından imkanları doğrultusunda hemen kopmadı. Yeterli büyüklükte alanı olan evinin önüne küçük bir bahçe yaptı, müstakil evi olanlar damlarını istediği gibi kullanabildi. Sonrasında şehirlerdeki nüfus artışı ile birlikte şehirdeki toprak kıymetli olmaya başladı. Daha çok nüfus daha çok barınacak eve ihtiyaç duyulmasına neden oldu. Alan daraldı ve dar uzun sokaklar bahçe için elverişli olmayınca, bahçenin

işlevini de damlar aldı. Damlar bazı yörelerde kilerin bahçenin, kümes ve ahırın görevini üstlendi. Damlar Kilis yöresi dahil Türkiye'nin bazı diğer yörelerinde de çok fazla işlev yüklendi. Fakat en fazla iki-üç katlı, genellikle aynı ailenin üyelerinin (baba-anne, çocuklar, amca, dayı vb.) yaşadığı damların aktif olarak kullanıldığı bu konutlar, yavaş yavaş apartman dediğimiz yüksek ve büyük yapılara dönüşmüştür. Apartmanlaşma ile de her bir dairede artık akrabalar değil birbirine yabancı kişiler de oturmaya ve komşuluk yapmaya başlamıştır.

Apartman konut tipi Türkiye'de ilk olarak İstanbul-Beyoğlu'nda inşa edilmiş daha sonra ülkenin her yerinde yapılmaya başlanmıştır (Oğuz, 2019:27). Apartmanların balkonlarına ve sadece en üst katta oturana ait olan teraslara damın işlevleri nispeten de olsa yüklenmeye çalışıldı. Son zamanlarda popülerleşmeye başlayan ve rezidans tipi konutların çoğunda balkonların dahi olmadığını görebilmekteyiz. Bu duruma sebep olan ve bu durumun sonuçlarından etkilenen çok fazla kültürel unsur vardır. Çünkü insan ve insan hayatında kültürel yaşamsal değerlerin hepsi birbiriyle iç içe karmaşık bir şekildedir ve sürekli form değiştirmektedir. Balkonsuz rezidansların yanında maddi olarak biraz daha üst seviye olup bulunduğu konuma ve aile yapısına göre balkonlarında, teraslarında ya da “dam”larında özel bahçeler (hobi bahçesi, yaz bahçesi, kış bahçesi, botanik bahçesi, sebze hatta meyve bahçesi vs.) bulunan ev veya rezidans tipleri de vardır. Bunlar değişimin, sürekliliğin imkânlar dâhilinde uyarlandığı farklı tezahürlerdir. Kültür hareketlere ve eylemler karşılık verir. Kültürel sistemdeki bir öge değişirse veya sistem dış baskıyla karşılaşırsa tüm kültür sistemi bu değişikliğe ayak uydurmak için hareketlenir. “Çünkü kültür hayatiyetini devam ettirebilmek için değişen koşullara uyum sağlayabilecek kadar esnek olmalıdır (Aman, 2012:139).” Günümüzde bu durum daha da hızlı meydana gelmektedir, iletişim araçlarının bu kadar gelişmesi ve yaygınlaşması popülerleşmeyi arttırmanın yanında “anın kültürü”nü bize yaşatmaktadır (Çelik, 2004: 2019). Yoldaş'ın da vurguladığı gibi;

“Endüstri devrimiyle başlayan ve pek çok alanda günümüze kadar devam eden sosyokültürel, teknolojik, ekonomik ve politik faktörlerin neden olduğu kentleşme, kentsel dönüşüm ve küreselleşme gibi değişim süreçleri, insanları, yaşam tarzlarını, ilişkileri, yaşam çevrelerini, konutları, kentleri ve tüm dünyayı etkilemektedir.” (Yoldaş, 2014:1)

Somut olmayan kültürel mirasın mekânı hakkında Öcal Oğuz (2009: 97), mekânını yitirmiş olan kültürlerin eski bağlamlarında üretim sağlamanın imkanının

ve de gereğinin olmadığını ifade eder. Folkloru sürekli akan bir nehir gibi görür ve bir folklor ürününü incelemeyi o nehirden bir bardak su alıp tahlil etmeye benzetir. Burada söz konusu ürünün her zaman aynı olamayacağını, kültürü değiştiren dinamiklerin göz önünde bulundurulması öngörülmektedir. Kilis'ten örnek verecek olursak; şu anda Kilis'te büyük balkonlu ve klimalı evler artarak damın yerini almaktadır. Metropol şehirlerde olduğu gibi balkonlar da yavaşça küçülmekte hatta ortadan kalkmaktadır. Balkon dışa açılan bir kapı veya penceredir, kişinin evinden çıkmadan dış dünyayla bağ kurduğu yerdir. Balkonun daraltılması ya da kullanılmaması, bireylerin dışarıyla, sokağıyla ve kültürle olan bağlantısını azaltmaktadır.

Geniş ailelerin çekirdek ailelere dönüşmesi ve akrabaların git gide birbirinden uzaklaşması, çocukların okumaya veya çalışmaya başka şehre gitmesi, dede ve ninelerin ayrı evde yaşaması, kuşaklar arası iletişimi azaltmış, geleneksel değerlerin korunmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Bascom, değerlere toplum kurumlarına ve törelere destek vermeyi folklorun ikinci işlevi olarak görür ve böylece değerlerin folklor çalışmaları aracılığıyla güncellenip güçlendiğini vurgular (Çobanoğlu 2016: 282). Ancak bir arada olamayan, ya da olduğu zaman çatışan bir aile yapısı folklorun ve bir takım geleneksel değerlerin yaşamasına olanak sağlamayabilmektedir. Böyle bir durumun olduğu toplumsal kurumlarda bu işlev sekteye uğramaktadır. Böyle değişen mimariyle küçülen evler, küçülen aile yapısı ve değişen yaşam şartlarına paralel olarak kültür de değiştirmiştir. Yardımlaşma ve paylaşmanın azalmasıyla gruba ait olma ve aidiyet duygusunu yitiren insan, kültürün devamını sağlamayı bırakmıştır. Bu durum kişilerin, özgürleştirmesine sebep olmuş olsa da bireyselleşerek yalnızlaşmasına ve kendini güvende hissetmeyerek buhrana kapılmasına da yol açmıştır (Öcal, 2019: 18-27).

Ailelerin küçülerek çekirdek aile yapısının artması dam kullanımını da etkilemiştir. Yukarıda anlattığımız aile yapısının değişimi ailenin geniş bir toplanma alanına olan ihtiyacını, doğal olarak da damın kullanımını azaltmıştır. Bu da mimarî anlamda binaların mevcut damlarının çatıya dönüşmesine, yeni yapılan binaların ise direkt çatılı yapılmasına sebebiyet vermiştir. Kaynak kişimizin bu durumla ilgili verdiği bilgiler yukarıda anlattıklarımızı özetler niteliktedir:

“Çatısız evlerde rutubet, kar yağınca karı atma, don olduğunda buz tabakası betonu toprak haline getirmesi gibi sebeplerden dolayı imkânı olan kişiler çatı yapmaktadır. Ayrıca çatılar kışın soğuğa yazın sığağa karşı daha iyi ısı yalıtımı yapmaktadır. Bir kat daha yaparız fikri oluyordu insanlarda. Kişiler arsa satın

alıp kendileri ev yapıyorlardı şimdi öyle bir sistem yok. Bazı beş kattan sonrası yasak olduğu için direkt atıyorlar imkân yoktu. Şimdi yeni yapılan biraz lüks yerlerden kat bahçeli diye bir sistem var balkonlar büyük biraz daha büyük oluyor mangal vs. yapmak için tabi biraz daha lüks semtlerde oluyor Kilis'te bu tip evler henüz pek yok ama Antep'te var. (KK13).”

Günümüzde kentlerde tek katlı, iki katlı veya üç katlı daireler şeklinde inşa edilen ve her bir dairesinde yakın akrabaların oturduğu binalardan çok katlı apartmanların bulunduğu ve her bir dairesinde birbiri ile akraba olmayan ve kimi zamanda birbirini tanımayan insanların yaşadığı apartman dairelerine geçiş olmuştur. Bu binalarda da binanın mimari yapısına uygun çamaşır asmak, oturmak, sigara içmek vb. gibi ihtiyaçları karşılamak üzere balkonlar yapılmıştır. Ancak yapılan bu binalarda mutfaklar geleneksel kullanım için yeterince büyük değildir. Özellikle günün büyük kısmını mutfakta geçiren kadın ve ailenin diğer üyelerinin rahat edeceği şekilde değildir. Üstelik fazla erzakları saklamak, muhafaza etmek için de bir alan düzenlenmemiştir.

“Apartman kalabalık olunca ortak kullanım alanları her zaman sıkıntıya sebep olmuştur. Sürekli bakım ve temizlik isteyen bir dam daire sahipleri arasında sorun yaratır. Apartman birçok kişiye tapulu olduğundan dam kullanımında herkesin söz sahibi olması sıkıntı yaratabilir. Bu ve daha iyi yalıtım sağlaması gibi sebeplerden apartmanlar direkt çatılı olarak bitirilir.” (KK89).

Dam, mevcut hayat şartlarına göre birtakım etkinlikleri rahatça yapabilmek adına iklimin de el vermesiyle oluşmuş geleneksel bir mimari yapıdır. Ama şu anki hayat şartları dama olan ihtiyacı azaltmıştır. Genellikle yazın kullanılabilen bir yer için bütün kış yalıtım sıkıntısı çekmek yerine insanlar ısı yalıtımı sağlayan çatıyı tercih etmektedirler. Yazın kışlık erzak hazırlamak gibi hazırlıkların azalması da dama olan ihtiyacın azalmasına sebep olmuştur. Günümüzde kültürel ihtiyaçlara cevap veren geleneksel yapılanma bir tarafa bırakılmış ve küresel kontrolsüz bir kentleşme ortaya çıkmıştır. Bunun temelinde de tarımın önemini yitirmesiyle insanların şehirlere akın etmesiyle çok katı apartmanlar artmıştır. Yoldaş, aşağıdaki sözleriyle sadece rantın değil sosyal, fiziksel yapının ve işlevin de kent kimliğinin ve geleneksel dokunun bozulmasında rol oynadığını söylemektedir.

“Küreselleşme ve kentsel dönüşüm süreçleriyle meydana gelen değişimler, rant elde etmek amacıyla oluşturulan kontrolsüz yapı yoğunluğu, göçler, nüfus artışı ve teknolojik yenilikler gibi pek çok sosyal, fiziksel ve işlevsel faktör, özgün kent kimliklerini ve geleneksel doku karakterini bozmaktadır.” (Yoldaş 2014:1)

Özellikle kalabalık ve talebin çok olduğu mahallerde belirli bir alana olabildiğince çok daire yapılmaktadır. Çok katlı ve çok daireli binalar için dam

kullanımı uygun değildir. Bu durumda dam ve bahçenin yerini balkonlar almıştır. Yiyecek stokuna gerek duyulmamakta, serinlemek için klima kullanılmakta, halılar halı yıkama şirketlerine verilmektedir gibi örnekleri arttırabiliriz. Kısaca yaşam şartlarının değişmesi kültürü değiştirmektedir. Malinowski'ye göre (aktaran Çobanoğlu, 2016:269). *“Kültürün kendisinden ne daha çok ne de daha az olan bu çevrenin sürekli bir biçimde yeniden üretilmesi, sürdürülmesi ve yönetilmesi gerekir”* Bu durumda kültür esnek olmalı ve yeni şartlara uyum sağlamalıdır, diyebiliriz.

Günümüzde birçok konutta balkonlar ısı yalıtımı sağlamak amacıyla kış balkonu denilen şekilde kapatılmaktadır. Konut alanın yetersiz kalması, balkonun küçük ve yanlış konumlandırılması gibi sebeplerle depo olarak kullanıldığı ya da kırılarak evin odasına dâhil edildiği de görülmektedir (Alga, 2005: 146). Çünkü evlerde insanların kış için ya da yaz için hazırladığı salça, turşu, gibi yiyecekleri saklayacakları yer, yani kiler bulunmadığından evdeki en uygun yer olan balkonları kilere veya depoya dönüştürme ihtiyacı hissedilmektedir. Balkon artık farklı bir amaca hizmet etmektedir. Dolayısıyla bahçenin, sonrasında damın yerini nispeten saksıdaki süs biberleri ve çiçeklerle nostaljik olarak almış gibi görünen balkonlar da kapatılarak evin bir iç alanı haline getirilmektedir. Balkon da ihtiyaca bir çözüm yolu olmamıştır.

Sonuç olarak, kültürde Akdeniz ve Doğu Anadolu bölgesinde köylerde zaten dam kullanımı vardı. Ancak şehir hayatında bahçeli ev imkânı kalmayıp evler iki, üç ve daha çok katlı apartmanlara dönüşünce bir “geçiş” aşaması olarak kent yaşamı içerisinde hem alışık olunan dam kültürünün devamı olarak hem de bahçenin yerine alternatif olarak damlar kullanılmaya başlandı. Çünkü apartmanlardaki kat sayısı yükseldikçe aynı zamanda aynı apartmandaki dairelerde oturanlar aile ve yakın akrabalarından yabancılara doğru evrildikçe/dönüştükçe artık dam kullanımı da tamamen ortadan kalkmaya başladı. Tek katlı evler ve sonrasında iki veya üç katlı evlerin damlarının kullanımı devam etmektedir. Ancak görünen o ki, gittikçe azalan bu kültürel olgu, kent mimarisi içerisinde yerini başka kullanım alanlarına bırakacak ya da işlevsel olarak burada gerçekleşen kültürel yaşam dönüşerek veya yok olarak kendini tamamlayacaktır.

III. BÖLÜM

KİLİS KÜLTÜRÜNDE DAM

3.1. DAMIN KULLANIM ALANLARI

Kilis yöresi, Urfa ve Mardin’de olduğu gibi Anadolu’da damın aktif olarak, işlevsel bir sosyal alan olarak kullanıldığı yerlerden biridir. Yöre insanı, ev ekonomisine katkı sağlayarak ihtiyaçlarını en uygun şekilde giderebilmek için bütün imkânları, en faydalı şekilde kullanmaya çalışır.

Kilis damlarının bazılarında küçük bir oda bulunur. Bu odaya; odunluk, kömürlük gibi isimlendirmeler yapılır. Kullanılmayan veya sadece belli dönemde kullanılan eşyaların muhafaza edildiği ardiye olarak, Kurban Bayramı öncesi kurbanlık küçükbaş hayvanları muhafaza etmek ve yerine göre birçok ihtiyacı karşılamak için kullanılır.

Bir şehre dışardan işlevsel bir gözle bakıp gözlemlediğimizde var olan birçok ayrıntının büyük veya küçük bir fayda sağladığını görürüz. *“Bireysel ihtiyaçları çerçevesinde çevreyi düzenleyerek mekân oluşturma eylemi sergileyen insanın bu anlamdaki duruşu pragmatik bir yapı sergilemektedir.”* (Kahraman, 2014: 75). Kilis’teki damlarda yer alan birçok ayrıntının da kullanıcıları için çeşitli faydalar sağladığı görülür, bunlar aynı zamanda şehrin damlarının birbirine benzeyen özelliğidir. Örneğin Kilis’te hemen hemen her damda bulunan birtakım eşyalar veya mimari bir şekil vardır. Kilis’te damların çoğunda su deposu veya varilleri, güneş enerjisi panelleri, uydu, asma, duvar diplerinde çiçekler, kurutmalık yiyecekler, çamaşır askıları gibi objeler vardır. Bunlar birçok damda görülen benzer eşyalar alet ve edevatlardır. Her ailenin durumuna, damın fiziki şartlarına göre farklı eşyaları olabilir. Lynch’e göre (2010: 215) şehrin kimliği; bir şehri, diğer şehirlerden ayıran kentsel öğeler bütünüdür. Şehirde herkesin anlayıp görüp duyabileceği birçok manzara ve ayrıntı vardır. Bütün insanların, yaşadığı şehirle arasında kendi imgeleri, özel anlamlandırmaları ve hatıraları vardır. Bu hatıralar o şehri diğer şehirlerden farklı yapan kendine özgü kimliğinin bir sonucudur.

Şehrin nüfus yoğunluğu da dam kültürünün oluşmasında etkilidir. Çok kalabalık olan ve çok katlı binaların olduğu metropol kentlerde dam kültürünün olması pek mümkün değildir. Çünkü çok katlı binalarda birbirini tanımayan, birbiri ile bağı olmayan pek çok kimse ve ev sahibi olmayan kiracılar mevcuttur. Bu kişilerin hayata bakış tarzlarını küçük yerlerdeki insanlara göre birbirinden çok daha farklı uçlarda olabilir. Bu durum dışa dönük olmaya ve iletişim kurmaya engel olur. Dam gibi ortak bir kullanım alanı olmayan bu oluşumlarda kişilerde bulundukları mevkii dair aidiyetin oluşması daha zor olabilir. Ayrıca bu tarz yerlerdeki yaşam tarzı da dam kültüründeki ihtiyaçların artık kalmadığı yaşam tarzıdır.

Nüfusu az olan bölgelerde güvenlik önlemleri almaya duyulan ihtiyaç azalır. Çünkü nüfusun az olmasıyla bölgede yaşayan herkes birbirini tanır bu durum kişilerde güven hissi uyandırır. Ayrıca köy, kasaba gibi kırsal yerleşmelerde hırsızlık, gasp gibi olaylar pek yaşanmaz bu durum damların kullanılmasını etkilemiştir. Kilis küçük nüfuslu bir şehir olduğundan dam kültürünün oluşmasına imkân sağlamıştır. Kilis’ te damlar birebir aynı ve tek tip değildir. Hâlâ kullanılmaya devam edilen eski yapıların damları ve yeni yapıların damları birbirinden farklı birtakım özellikler gösterir:

“Kilis evleri önceleri düz dam olarak yapılan ana yapılar daha sonraki dönemlerde beşik çatı ile örülerek üzerleri alaturka kiremit veya sac ile kaplanmıştır. Bu bölümler havalandırma pencereleri yapılarak erzak kullanılan bir bölüm olarak kullanılmıştır. Bazı odaların üzeri halen düz toprak dam olarak kullanılmaktadır. Burada un, bulgur, salça gibi yiyecekler ve meyveler kurutulur. Evlerin tavanı ahşap direktir. Direklerin üzeri kaplama tahtaları ile kaplanır. Toprak ile kalınlığı arttırılır. En üst tabaka saman karışımı toprakla örtülür ve loğ adı verilen silindir şeklinde ağır taş ile aşağı yukarı çekilerek başlanır. Bu loğ toprağı iyice bastırır ve suyun akış yönü verilir.” (İncili ve Akdemir 2016: 8)

Eskiden damlar toprak iken son zamanlarda aileler damlarına beton dökmekte ya da damlarını mermerle kaplamaktadır. Böylelikle damın bakımı daha kolay hale gelmektedir.

Eski Kilis evleri, havara⁸ taşından yapılırken zamanla yöre halkının piket (briket) dediği taşla yapılmaya başlandığı görülmektedir. Son zamanlarda ise bina yapımlarında tuğla kullanılmaktadır. Evlerin bu dış yapısal değişiminden damlar da etkilenmiştir:

⁸ Havara: yumuşak, beyaz, tebeşirimsi bir çeşit yapı taşı.

Kilis'in köylerinde damların kenarları düz yapılırken Kilis merkezindeki damlarda genellikle bir metrelik koruma duvarları örülür; bu yapı şekline beşik çatı denmektedir. Kilis'te damdan düşme olayı çok yaşandığı için özellikle anneler çocuklarını belli yaşa kadar dama tek başına göndermez ve çıkmalarına mâni olurlar. Damın kenarları tuğlayla örülür. Damın kenarları örülmemişse veya kenarı yoksa uyumak ve oturmak tehlikelidir. Fakat yine de koruma duvarı olmayan damlarda oturan ve yemek yiyen aileler vardır.

Kilis merkez ilçesinde sokaklar dardır ve evler birbirine yakındır. Bu yüzden evlerin bahçesi bulunmaz. Çok eski yapılarda evlerin ortasında "havuş" denilen avlular vardır. Bu evlerde dam daha az kullanılır. Böylelikle ihtiyaçların yoğunluğunun kültürel mimari oluşumları şekillendirdiğini görmekteyiz. Havuşlu ve bahçeli evlerin azalmasıyla Kilis'te havuş ve bahçenin işlevlerini de damlar almıştır. Günümüzde ise damın bazı işlevlerini balkonların ve terasların aldığını görmekteyiz.

Damlar, komşular arası ilişkileri pekiştirmektedir. Komşular birbirleriyle damdan dama muhabbet ederler. Birbirlerine bir şey lazım olunca damdan verirler. Damların yükseklik farkı ve binanın mesafe olarak yüksekliklerinin birbirine yakınlığı önemlidir. Dört katlı bir ev ile iki katlı bir ev arasında, kat sayılarının aynı olan damlar gibi iletişim sağlanamaz. Damlar bir nevi her binanın yarı kamusal alanı gibidir diyebiliriz. Çünkü bazı damlar çok iç içedir ya da birkaç aile tarafından ortak kullanılabilir. Dam komşular arasında ve sokakla bağ arasında dolayısıyla ev halkı ile kamusal alan arasında bir ara yüzdür. *"Yerleşimin kamusal alanı, konutun dış dünya ile kesiştiği noktanın arayüzüdür.* (Hanson ve Hillier, 1984'den aktaran Erman, 2017:165).

Kilis'te evlerin çatı yapılmadan dam formunda kullanılmasının nedenlerinden biri yöre halkında "ilerde bir kat daha çıkarım" düşüncesinden de kaynaklanmaktadır. Bu düşünceyle de Kilis'te bazı damların daireye dönüştürülmek üzere yarı inşaat halinde olduğu görülebilir. Bunun sebebi hem ekonomiktir hem kültürelidir. İnsanlar maddi olarak rahatladıkça gerek çocuklarına vermek gerekse kiraya vermek için damlarına duvarlar örerek damı kata çevirmektedir. Evi kiraya vermek gelir getirirken, evi çocukları için yapmak arsadan kazandıracağından yapımı daha ekonomiktir. Diğer taraftan çocukları kendilerinden uzakta değil mekânsal olarak daha yakın bir yerde oturacağından aile ve akrabalık ilişkileri de korunmuş olacaktır.

“Benim üç tane oğlum var ben bir kat alsam apart daire hepimiz orda otururuz ama damlı müstakil ev yapsam oğullarıma da bir kat çıkabilirim o da ev sahibi olmuş olur çatı yaparsam hem yaptırırken masraf hem söktürürken masraf olur çöp olur.” (KK13).

Bu durum, İstanbul’ da gecekonduların tapu ve inşaat izni verilerek ilk kentsel dönüşümlerin yaşanmasıyla aile apartmanlarının oluşmasına benzetilebilir. Aile apartmanlarını ve İstanbul’daki gecekonduların dönüşümlerini, Kilis’teki damlı evleri büyük apartmanlar ve rezidanslardan önceki bir ara formül olarak görülebilir. Tüm ailenin bir arada olduğu aile apartmanları genel olarak ilişkileri kuvvetlendirip sürdürülebilir kılarken bazen de bir arada olmak sorun olabilmekte, bu durumdan rahatsızlık duyanlar da çıkmaktadır. *“Küçük kaynım evlendikten sonra üst katımıza taşındılar eltim sürekli annelere misafir gelmesinden onun da aşağıya çağırılmasından rahatsızdı.” (KK80).*

Değişen yaşamın etkisi ile eskiden aile bireyleri aynı evde farklı odalarda yaşayabiliyorken zamanla aynı binada farklı evlerde yaşamak bile zorlaşmıştır, kardeşler arasında anlaşmazlıklar çıkmış, çiftler daha rahat olmak için başka bir yere taşınmak istemiştir. Günümüzde aile apartmanların sayısı gittikçe azalan ve yavaş yavaş yok olan bir yapılanmadır (Öcal, 2019: 26).

3.1.1. Kilis’te Mevsimsel Olarak Dam Kullanımı

Mevsimsel olarak bakıldığında dam serin olması açısından yazın daha aktif olarak kullanılır. Ancak kışın da “ihtiyaç oldukça” dam kullanılmaktadır. İnsanlar en temel ihtiyaçlarını karşılarken işlerini kolaylaştırmak ve zorluk çekmemek için mevsimlere uygun hareket etmek zorundadırlar. Mevsim geçişlerinde bir sonraki mevsim için kendilerini hazırlamaları gerekmektedir. Her yıl tekrar eden bu ihtiyaçlar zamanla kültürel bir hal almaktadır.

Organizma her şeyden önce ihtiyaçlarını karşılamak için çabalamaktadır. Bu durumda her bir ihtiyaç yeni bir kültürel alt yapı oluşmasına sebebiyet vermiştir. Beslenme, ısınma, barınma gibi ihtiyaçları karşılayabilmek için birtakım düzenlemeler yapıp etkinliklerde bulunmak gerekmektedir. İş birliğine dayalı gruplar halinde örgütlenme, bilgi ve ahlakın gelişme sonucunda organizmanın ihtiyaçları en kolay ve verimli şekilde karşılanmış olur (Malinowski 2016’dan aktaran Çobanoğlu, 2016: 270). Belirli bir kültürel davranışın oluşabilmesi için bir işlevinin olması

gerekmektedir. Toplumca benimsenmiş kültürel kurumlar ve etkinlikler, yıllarca tekrar edilerek en uygun yer, zaman ve yöntem belirlenmiştir. Şartların ve zamanın farklı olması yapılan performansın anlamını değiştirebilmektedir. Bu durum, performans teorisinin folklorun canlı ve dinamik yapısına yaptığı vurguyla örtüşmektedir (Çobanoğlu, 2016: 327). Bu durumda performans teoriye dayanarak her performans farklı bir yorum olarak değerlendirmemiz gerekmektedir. Günlük hayatta yer edinmiş bir takım icraların gerçekleşmesi için uygun mekân gerekmektedir. Uygun mekân için ise iklim koşulları önemlidir. Bu durumda dam; mevsimine göre mutfak, bahçe, uyuma alanı, kiler, odunluk ve ardiye olabilir. Kışın ardiye, kiler ve odunluk olarak kullanılırken; yazın evin en çok kullanılan alanlarından biri haline gelebilmektedir. Bir bağlam olarak damın mevsim geçişlerine göre uygun kullanımları vardır ve bu hemen hemen her hanede aynı şekilde gerçekleşir. Yazın kurutma, yemek pişirme, toplanma gibi amaçlarla kullanılırken; kışın yağmursuz zamanlarda çamaşır asma, kar varsa karla oynama, eve sığmayacak eşyaları bekletme, çiçek ve bitki yetiştirme gibi fonksiyonları artar. Kıştan bahara geçerken damda evin temizlik işleri artar çünkü kışın kullanılan halı, soba, yorgan gibi eşyalar damda rahatça yıkanıp temizlenip öyle kaldırılır. Yazdan kışa geçerken ise kışlık erzak hazırlama alanı olarak kullanılır. Kısacası insanlar bağlamı yeri ve zamanına göre en iyi fayda alabilecekleri şekilde düzenlemişlerdir.

Her yılın belli döneminde istisnasız tekrar eden işler zamanla geleneksel bir ritüele dönüşür. Ritüel geleneğin unutulmaması için önemlidir. Ritüelin gerçekleşmesine verilen önem azaldıkça kültür yavaş yavaş silinmeye başlar. Her yıl tekrarlanan işler genellikle imece usulü komşular, aile üyeleri veya akrabalarla yapılmaktadır. Alver'in (2010: 204) de belirttiği gibi *“Ritüel, yoğun bir toplumsallaşmaya yol açar. Eylem, insanları bir araya getirir; ritüel, bir araya gelişi zorunlu kılar. Ritüel, topluluk içinde gerçekleştirilir. Ritüelin anlamı da toplulukla birlikte ortaya çıkar.”*

Anne E. Kane ise ritüelin toplumun davranışlarını düzenleyen bir reçete olduğunu, dayanışmayı artırdığını ve aynı zamanda mitlerin ve folklorik öğelerin aktararak kolektif kültürün devamına katkı sağladığını söyler (Kane, 2008: 194). Genel olarak kullanım işlevlerine bakıldığında mutfaktan sonra damın da toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında daha çok bir kadın alanı olduğu ve kadınlar arasında dayanışmanın söz konusu olduğu görülmektedir. Kilis'te mevsimsel olarak dam

kullanımı organizmanın ihtiyaçlarını gidermeye dayalı olarak şekillenir. Ekonomik örgütlenmede kadın, kendisine düşen görevini her yıl belli dönemlerinde damda icra eder. Bu durum, toplumsal örgütlenmelerde belirli bireylerin belirli görevlerde, mesleklerde uzmanlaşarak düzen ve verim sağlamasına benzetilebilir. “*Kültürel ilerleme bakımından mesleki ve işlevsel görevlerin, belirli kurumlar içerisine daha fazla dahil olduğu ve ayrıştığı açıkça görülmektedir*” (Malinowski, 2016: 62).

Halıların damda mevsimsel olarak yıkanması, yatak yorgan ve yastıkların damda güneşlendirilmesi, kışa girmeden sobaların temizlenmesi gibi mevsimsel yapılan eve ait işler için dam uygun, havadar, güneşli bir kullanım mekânı sağlar. Bu işler, belli tarihlerde hep benzer şekillerde icra edilir. Bu işlerin bir kısmı güç gerektirdiğinden de çoğu zaman yardımlaşarak yani imece usulü yapılır. Bu tarz işler il genelinde ortalama iki haftalık bir süreçte bütün ailelerde, ailenin müsait olma durumuna göre gerçekleşir. Yardımlaşma toplumsal birliktelik ve paylaşım sağlar. “*Yazın domates salçası gün vakti⁹ geldi mi gün pekmezi yapılır. Acur,¹⁰ patlıcan, kabak oyarız sonbahar mevsiminde turşu yaparız. Damda kışa girmeden soba temizliği olur.*” (KK8).

Çevremizde gerçekleşen birçok olay bağlamın özellikleri dahilinde nicelik ve nitelik kazanır. Geleneksel bir performansın; sıklığı, verimliliği, kişi sayısı, eğlenceli veya sıkıcı olması, uzun veya kısa sürmesi, yeni nesillere aktarılabilmesi bağlamın özelliklerine göre değişmektedir. Performans teori de tam bu noktaya dikkat çekmiştir. İmece usulü performans teori açısından incelenmeye uygun bir yöntemdir. İmece usulü kolektif olarak bireylerin belirli bazı işleri başarabilmek için başvurduğu bir çalışma tekniğidir. İmece, bir köy ya da köy topluluğu içinde işlerin gönüllü ya da zorunlu olarak ve el birliği içinde yapılması olarak tanımlanır. Bu teknik, yardımlaşmanın birlik olmanın pekiştirildiği bir uygulamadır. İmece usulünün; sözlü kültür aktarımı, bireyler arası iletişim ve samimiyetin artması, gençlerin yetiştirilmesi, gibi olumlu yönde kapalı işlevleri de vardır. Açık olarak görülen işlev ise, bir ailenin tek başına üstesinden gelemeyeceği işlerin, çevresinin yardımıyla üstesinde gelmesi ve yapılan işin daha göreceli olarak daha kolay ve eğlenceli bir şekilde gerçekleştirilmesidir.¹¹ İmece usulü çalışmada açık bir şekilde yardımlaşma söz

⁹ Gün vakti: Akşam hava kararmaya yakın olan vakit. (KK24)

¹⁰ Acur: Salatalığa benzeyen içi oyularak kurutulan bir sebze.

¹¹ “*Açık işlevler toplumsal yapıların öngörülebilir amaçları ya da görevlerini, örtük işlevler ise, toplumsal yapıların etkinliklerinden doğan beklenmedik ek sonuçları içermektedir.*” (Aça ve Yolcu, 2017: 52).

konusu iken örtük işlevde ise toplumsal dayanışma, kendini güçlü hissetme, eğlenme gibi birçok işlev yer alabilmektedir. Besin sağlama amacının yanında başka amaçlar, türetilmiş ihtiyaçlar ortaya çıkabilmektedir.

Herhangi bir işin gerçekleşebilmesi için söz konusu işe uygun bir mekân gerekmektedir. Bu mekânı, işin gerçekleşme ortamındaki mevcut durumların meydana geldiği bağlam olarak kabul etmemiz gerekir. Damın, kalabalık bir şekilde yardımlaşarak yapılan imece usulü denilen işlerin gerçekleşmesi için ihtiyacı karşılamaya uygun bağlamın önemli bir parçası olduğunu görmekteyiz. İmece usulüne performans teori açısından bakacak olursak köylerde bağlamın dam, bağ, bahçe ve tarlalar; şehirlerde ise sadece damlar olduğunu görürüz. Bağlamın değişmesi icranın yapılma şeklinde farklılıklar meydana getirebilmektedir. Örneğin damda yapılan bir imece usulü işte daha çok muhabbet ve bilgi aktarımı olabiliyorken; bağ, bahçe, tarla gibi ortamlarda daha az muhabbet edilir ve daha çok güç sarf edilir. Bu yüzden; bahçe, bağ, tarla işlerinde erkeklerin katılımına ihtiyaç duyulur. Damda yapılan imece usulü işler güç gerektirmeyen ve el oyalayan işler olduğundan erkeklere ihtiyaç duyulmaz. Bununla birlikte bu işlere yaşlılar ve küçük çocukları olan kadınlar da katılabilir. Malinowski'ye göre, *“toplumsal yaşamın özü iş birliğidir.”* (2016: 59). Dönemsel olarak yapılan bağ, bahçe ve tarla işleri için köylüler şehir merkezindeki yakınlarını da çağırabilirler.

“Bizim köyde artık eskisi gibi genç kalmadı. Soğan yolma, zeytin silme, incir toplama, üzüm kesme vakti gelince şehirden torunlar, gelinler gelir yardım eder, çoğu zaman gelmek istemezler, biraz da kendilerine alır şehre dönerler, şehirde parayla almamış olurlar.” (KK32)

Damdaki işler için ise daha çok komşular, hane halkı ve komşu akrabalar çağrılır. Damda yapılan imece işler akşam serinliğiyle gece yarısına çay ve ikramlıklar eşliğinde devam eder. Bağ, bahçe ve tarla işleri için ise sabahın erken saatleri tercih edilir ve öğlen sıcağı bastırınca öğle yemeği vaktinin de gelmiş olmasıyla evlere dönülür. Eğer iş bitmemişse bir sonraki gün aynı şekilde işlem devam eder. İmece usulü, komşuları ve yakın akrabaları çağırarak böylece gruba dahil olarak yalnız olmadığını hissetmek, güç birliği sağlamak ve insan tanımak açısından da kapalı bir işlev görür. İmecelerde özellikle genç kızlar iş öğrenir veya hüner sergilerler. Böylelikle kadınlar ve genç kızlar topluluk içinde prestij sağlamış olurlar. İmece usulü çalışmanın bu tür işlevine KK33'ün şu sözleri örnek verilebilir: *“Halamgilin üzümünü kesiyorduk, benim de elim hızlıdır. Halamın eltisigil Kilis'ten gelmişti, kaynanamın*

hoşuna gitmiş iş tutmam. Güzeldik de o zamanlar, oğluna istediler öyle evlendim.” (KK33).

İnsan davranışlarının temeli kendi hayatını kolaylaştırmak ve ihtiyaçlarını gidermek üzerinedir ve Malinowski’nin (2016, 73) vurguladığı gibi “*Temel insani ihtiyaçlar, örgütlü davranışla bağlantılıdır*”. İmece usulü çalışmada da kişiler hem temel ihtiyaçları karşılama hem de örgütlü davranışla bir arada bulunma ve birbirine destek olma gibi birçok psikolojik ihtiyacını da karşılar.

İnsanlar birtakım ihtiyaçlarını gidermek için iletişim kurmak, birlikte hareket etmek zorundadırlar. Bu zorunluluk belirli örgütlenme şekillerini oluşturur imece usulü de buna örnektir. Gökalp (1980: 28) bu durum için, “*Malumdur ki ‘iş bölümü’ iktisadi hayatın temelidir.*” der. İnsanlar ekonomilerini korumak ve güçlendirmek için iş birliği içinde olmak zorundadırlar.

Ekonomik örgütlenmenin zorunluluğundan bahseden Çobanoğlu’ ya göre, en ilkel kültürlerde bile ekonomik örgütlenme kesinlikle gereklidir (2016: 270-271). Damda kadınlar tarafından yapılan kurutma işlemleri dahil her türlü işlem ev ekonomisine katkı sağlamak amacıyla yapılan örgütlenmiş kurallı işlemlerdir. Özellikle maddi durumu çok iyi olmayan bölgelerde kadınlar idareli olmak zorundadır ve mutfak masraflarına kendine verilen bütçeyle maksimum fayda sağlayabilmelidir. Bunun için mevsiminde ucuzken gerekli yiyecekleri alıp bozulmamaları için belirli işlemlerden geçirmek, kış gelince yiyecek konusunda rahat etmek için en mantıklı olanıdır. Ayrıca kışlık sebzeler olsa dahi insanlar yaz sebzelerini özlerler bu yüzden yazın damda kurutulmuş gıdalara ihtiyaç duyarlar. Kanadıkırık da (1972:255) “*Bütün yaz bağ ve bahçelerden toplanan meyve ve sebzelerin kurutulmasında, pekmez yapımında, bastık¹², pestil, sucuk ve tarhana yapımında, güneş aldığı için, evin en müsait yerleri damlardır*” şeklinde bu durumu ifade eder.

Dam mimari açıdan bakıldığında Kilis halk kültürü içinde günlük yaşamı devam ettirmek için bir mekân olarak evin mimari açıdan eksik kısmını tamamlamaktadır. İnsanların belirli temel ihtiyaçlarını devam ettirebilmek için mekânlara ihtiyacı vardır. Bu mekanları en işlevsel olabilecek şekilde düzenlerler. Ve mimari anlamda bakıldığında Kilis’teki evler dam olmadan kültürün her ihtiyacına

¹² Bastık: Pekmezden yapılan geleneksel bir tatlı (KK15, KK43).

cevap verememektedir. Bu durumda da kültürel olguların devamı için gerekli olan mekân ihtiyacını dam karşılamaktadır.

Yıldırım ve Şimşek (2005: 46), “*Nitel Araştırma Yöntemleri*” adlı kitabında verilerle doğrudan genelleme yapılamayacağını sınırlı genellemelerin yapılabileceğini söylemektedir. Ayrıca araştırmanın başındaki kavramsal ve yöntemsel sürecin değişikliğe uğrayabileceği göz ardı edilmemelidir. Araştırma sürecinde araştırmanın yönü ve yöntemi değişebilmektedir. Yeni problemlere yeni yöntemler geliştirilmelidir. Kilis damlarında yapılan işlere baktığımızda da bu durum söz konusudur. Her evin farklı aile yapısı, konumu ve fiziki özellikleri vardır. Bu durumda damlar üzerinde anlattığımız faaliyetlerde ve kültürel yapılanmada, farklılıkların ve genellemelerin sınırlı olduğunu söyleyebiliriz.

Sosyal bilimler dinamik bir yapıya sahiptir bu yüzden sosyal bilimlerde genel geçer yargılara ulaşmak doğru değildir. İnsanoğlunu kendisi ve buna bağlı olarak yaşama sistemi çok karmaşık bir yapıdır. Bu bakımdan icranın değişkenleri çözümleyebilmek icranın hem anlaşılmasını hem de sınıflandırılmasını kolaylaştıracaktır. İcranın değişkenleri, performans teorisinin en önemli konusudur. Bir performans çözümlemek için, bağlamı, icrayı gerçekleştirenleri ve izleyenleri çözümlemek gerekmektedir. Bağlam yorumlamayı performans teorisinin, bağlamın öneminin, icrayı nasıl etkilediğine dair öğretilerinden faydalanarak ve böylece bağlamı çözümleyerek yapmak mümkündür. Çobanoğlu’na (2016: 332) göre kültürel performanslar, yazısız bir kural olarak belirlenmiş tarih ve çevrede sınırlandırılmış özelliklere sahip olarak topluma açık bir şekilde icra edilir. Performansın oluşumunda, çevre, töre, eylem akışı gibi birçok etken vardır. İcrayı yapanlar ve icrayı izleyenler icranın yorumunu değiştirir.

Goffman (1974: 21-24), sözlü yapılan performanslarda kelimelerin anlamını çözümlemede dil bilimsel olarak durumun mecaz, gerçek veya aktarma olmasını yorumlamak için çerçeve kavramını kullanmıştır. Buna dayanarak yapılan performans özel duruma bağlı olarak yorumlanması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu çalışmada ise çerçeve kavramını dilbilimsel değil bağlamsal olarak ele alınmaktadır. Performans hem işlevsel bir çerçevede hem de performans teorisinin dinamizmiyle açıklanmaya çalışılmıştır Farklı çerçevelerden örnek verecek olursak; damı sadece geleneğin devamını sağlayan bir bağlam olarak yorumlamak için damda oturan kadınların imece

usulü çalışmalar yaptığını görmek gerekir. Fakat insanların hayal gücünü geliştiren bir yer olarak değerlendirmek için uyumadan önce damda yıldızları seyreden insanlarla konuşmak gerekir. İşlevsel olarak değerlendirmek için mevcut temel ihtiyaçlara cevap verilmesinde damın önemli olduğu durumlara bakılmadığıdır. Ayrıca zamansal olarak da dam değerlendirildiğinde; Yıldırım (1985: 48), sözlü kültürün canlı bir varlık olduğunu zamanın ihtiyaçlarına göre ürünlerin meydana geldiğini söylemektedir. Bu durumda zaman faktörünü de göz önünde bulundurarak değerlendirme yapmak gerekir. Bu örnekleri uzatmak mümkündür kısacası dam kullanımında günün belli vakitleri ve yılın belli vakitlerine özgü etkinlikler söz konusudur. Damda kışın, yazın ve mevsim geçişlerinde farklı aktiviteler olur.

3.1.1.1. Yiyecek Kurutma

Kurutma bozulmaya neden olan mikroorganizmaların ve kimyasal reaksiyonların durdurulduğu veya yavaşlatıldığı bir işlemdir (Bingöl, 2010: 19). Evranuz'a (1998: 7) göre insanların kurutma yapma nedenleri; gıda maddesinin dayanma süresini uzatmak, ürün hacminin küçültülmesi ile depolama ve taşınmasında ekonomi sağlamak, yeni ürün formülasyonları geliştirmek şeklinde sıralanabilir. Dolayısıyla kurutma toplumda bir ihtiyacı karşılamak üzere yapılan işlemlerdendir.

Kurutma genellikle ev içi tüketim ihtiyacını karşılamak için yapılırken bir kadın birkaç evin birden (oğlu, kızı, kardeşlerinin evleri) ihtiyacını karşılamak için de kurutma yapabilir. Bazı kadınlar ev ekonomisine katkı sağlamak ve gelir elde etmek amacıyla kurutma yapmakta özellikle de salça yapmayı meslek edinip tanıdıklarına veya yöresel ürünler satan dükkanlara satmaktadır. Bu şekilde para kazanarak, salçacı, tarhanacı, yoğurtçu, pekmezci diye anılan kadınların sayılar gün geçtikçe azalsa da varlıklarını sürdürmektedirler.

Malinowski'ye (1995: 20-27) göre insan yaşamındaki her temel ihtiyaca kültürel bir cevap vardır. İhtiyaçlar ve kültürel cevaplar birbiriyle bağlantılıdır. Ve bu durum sürekli tekrar eden bir rutine dönüşmektedir. İhtiyaç değişmez sadece ihtiyacın karşılanma şekli zamanla değişebilir. Besin sağlanması yüzyıllardır var olan organizmanın temel, zorunlu bir ihtiyacıdır. İlk çağlarda bu toplayıcılık şeklinde yapılırken değişerek günümüzdeki halini almıştır. Güvenç'e (1994:101-104) göre kültür; ihtiyaç karşılayarak doyum sağlayan, değişen, bütünleştiren, toplumsal ve

sürekli kurallar sistemidir. Buna dayanarak besin sağlama ihtiyacı zamanla kültürü yapılandıran bir ihtiyaçtır diyebiliriz. Besin kurutma, besinin sağlanmasıyla beraber besinin korunması ve daha sonra ihtiyaç olduğu zamanda kullanılabilmesi için gerekli bir işlemdir. Bu işlem yıllarca tekrarlanıp ritüele dönüşmüş ve zamanla kültürü bir parçası haline gelmiştir.

Lezzetli ve doğal beslenmek isteyen, alıştığı damak tadından vaz geçemeyen, ayrıca ev ekonomisine katkı sağlamak isteyen Kilisli kadınlar birtakım yiyecekleri zamanı geldiğinde toplu miktarda ucuza alarak belirli işlemlerden geçirip kurutarak kış için hazır hale getirir. Her yiyeceğin dama serilmesiyle yapılan kurutma işleminin püf noktaları farklıdır. Yiyeceğin yıkanması, ayıklanması, kesilmesi, karıştırılması, oyulması, kurutulması, saklanması gibi nesilden nesile aktarılması gereken toplumsal hafızada muhafaza edilip aktarılan birçok geleneksel bilgi vardır. Asmann'a göre toplumsal hafıza biyolojik olarak devredilemediğinden yazı ve dil yoluyla aktarılmaktadır (Asmann 2001: 49). Bu kurallar sözlü kültürde kadınlar arasında yıllardır aktarıla gelmiştir. Dama çeşitli yiyeceklerin kurutulma işlemleri şu şekildedir:

Dama Buğday Serme: Buğdayın iyice kurutulması için geniş serin bir alan gereksinimine uygun bir mekân olarak damlar kullanılmaktadır. KK70'in buğdayın dama serilme işlemini şöyle açıklıyor:

“Kışlık yemek için ayrılacak buğdaylar (bulgur, ince bulgur, un) bunlar elenir, üzerindeki pislikler toplanır ve yıkanır. Kevgirlerde süzdürülür ve daha sonra bakraçlara aktarılır. Bakraçlar damın duvarının dibine götürülür. Kendir¹³ denilen ip halatlarla yıkanıp temizlenen buğday erkeklerce yukarı dama çekilir. Dama çıkarılan buğdaylar kuruması için düzleştirilerek serilir çuval çadırlarının üstüne dökülür. Belirli aralıklarla dama çıkılıp buğday karıştırılır havalanması sağlanır. Sonrasında çuvalara toplanılır ve işlenmesi için değirmene götürülür.”

Görüldüğü gibi işin kas gücü gerektiren kısımlarında erkekler de devreye girerek kadınlara yardım eder.

Son zamanlarda dama buğday serme geleneği neredeyse yok olmuştur. Gelişen teknolojiyle birlikte değirmenlerde eleme ve yıkama işlemleri yapıldığı için Kilis'te yaşayan halk artık dama buğday serme işlemini gerçekleştirmemektedir. Kalabalık

¹³ Kendir: “Sağlam olsun diye keçi kılından yapılıp halat gibi halatta biraz daha ince ip” (KK71)

ailelerin azalmasıyla birlikte ev içi tüketim miktarının azalmasıyla, az miktar için zahmete katlanılmak istenilmediği durumlar da görülmektedir.

Kesme tatlısı: Arzu ve isteğe, üzümün çokluğuna göre yapılır. İçine isteğe bağlı olarak çeşitli baharatlar atılır. Yapımı sırasında dikkatli olunmazsa kesme çok sert olabilir. KK22, kesme tatlısının nasıl yapılması gerektiği konusunda şu bilgiyi veriyor: *“Pekmezi havuşta iyice kaynatın içine ırmik atın sonra dama çıkartın tepsiye içine fıstık, ceviz, küncü atarsın tepside olduğu gibi kurutup kesersin”*.

Tarhana: Tarhana çorbası ülkemizde birçok yörede özellikle kışın tüketilen bir çorbadır. Karadeniz ve Ege bölgelerinde toz şeklinde yapıp kış için saklanan tarhana, Kilis yöresinde ise yoğrulan tarhana ceviz büyüklüğünde kesilerek kurutulmaktadır. KK16, tarhananın hazırlanışını ve dama serilişini şöyle anlatıyor:

“Yoğurdu bir tarhana torbasına dökersin, çapıt bir torbadır. Onu bekletirsin içine pişirdiğin döğmeyi koyarsın sonra ikisini bir güzel yoğrursun, geri torbaya koyarsın, dama çıkarırsın eskiden dışardan yarpuz¹⁴ toplayıp dama sererlerdi, artık yarpuz yerine çarşaf seriyorlar, tarhanayı da ceviz büyüklüğünde kesip üstüne serersin.” (KK16)

Küncü: Genel olarak susam olarak bilinen tohumu poğaç, çörek ve çeşitli tatlılarda kullanılan bir bitkidir. Her evde bulunur, Kilisli kadınlar susamı yiyeceklerde kullanmayı çok severler. Kaynak kişimiz; *“topladığın küncüyü dama çıkarırsın hepsinin kafası yukarı gelecek şekilde piramit gibi dizersin, bir hafta on gün bekletirsin, onlar kurur ve açılır dama bir şal serersin tepe aşağı silkelersin küncüler dökülür”* (KK24) şeklinde kurutma işleminin nasıl yapıldığını aktarmaktadır.

Bastık: Bastık yumuşak yufka gibi bir tatlıdır. Üzüm, incir ve kayısıdan bastık yapılır. Kayısıdan yapılan bastık biraz daha ekşi olur. Çevre yörelerde de benzer şekillerde bastık yapılmaktadır. Kaynak kişimiz bastık yapımını şu şekilde aktarmıştır: *“Bastık yaparken pekmezin içine ırmik yerine nişasta koyarsın iyice karıştıktan sonra satıllara¹⁵ koyarsın, dama çarşaf serersin, üzerine dökersin ince ince serersin bu işleme kabısı çalmak denir.”* (KK25).

Salça: Salça yapımı kurutma işlemlerinden en önemlisidir diyebiliriz. Antep, Kilis, Urfa, Hatay salçaları Güneydoğu’da salça yapımının en yoğun ve meşhur olduğu alanlardır. Urfa salçası Kilis ve Antep salçasına göre acılığıyla bilinirken; Hatay

¹⁴ Yarpuz: Yaban nanesi (“Yarpuz” maddesi, TDJK, 2019).

¹⁵ Satıl: Demirden yapılmış kova.

salçası ise Antep ve Kilis salçasına göre daha iri tanelidir. Yörede yemeklerin çoğuna bol miktarda salça atılması salçanın önemini artırmıştır. Domates ve biber salçaları her kadının kışa girmeden damda yapması veya yapan birinden satın alarak temin etmesi gerektiği düşünülen ana besin kaynaklarından biridir. Kaynak kişimiz (KK5) salça yapımını şu şekilde anlatmıştır:

“Doğranmış domatesler ağzı kapalı tuzlanış bir gün bekletiyorsun, yoğurup süzgeçten geçiriyorsun, etini çekirdeğini atıyorsun, kaynatıp tepsilere döküp dama götürüyorsun. İki saatte bir gidip karıştırıyorsun yoksa çok kara olur. Biber salçası ise bizirini [tohum] çıkartıp parçalayıp damda suyu çıkana kadar bekletiyorsun, sonra damda et makinesinde çektiyorsun, sonra yine tepsilere koyup damda bekletiyorsun, katılaştınca içine biraz salça ilacı derler turşuya da atılır, ondan atarsın bozulmasın diye.” (KK5).

Sebze Kurutma: Damda bamya, patlıcan, biber, nane, soğan vb. sebzeler kurutulmaktadır. Bunlar ipe dizilerek veya temiz bir kumaş üzerinde kurtulur. Nemli olmayan Kilis iklimi sebzeleri kurutmak için uygundur. Kurutulan bu sebzeler kış boyunca mutfakta kültüre özgü çeşitli yemekler için kullanılır. *“Damda en çok uğraştığımız şey salça yapma, kurutma işlemleri. Bamya kurutuyoruz. Dolmalıklarımız oyuyoruz, sonra ipe asıp kurutuyoruz. Yaza girerken, yaz boyunca kurutma işlemi yapmıyoruz; zaten her şey taze.” (KK7)*

Anadolu’nun hemen hemen her yerinde kış hazırlıkları imece usulü yapılır. Şu anda özellikle büyük kentlerde kadınlar imece usulü bir çalışma pek yapmamaktadırlar. Günümüzde iş hayatına atılan ve geleneği terk eden kadınlar hazır gıdalar kullanmaktadır. Kilisli kadınlardan geleneksel mutfak kültürüne önem verenler marketten alınan ürünleri beğenmezler ve doğal yöntemlerle kendileri hazırlarlar. Önceki dönemlerde kadınlar bir araya toplanarak hem işlerini daha keyifli bir hale getirmiş oluyordu hem de hızlı bir şekilde işlerini halletmiş oluyorlardı. Geçmiş zamanlarda kadınlar uzaktan tanıdıkları kadınların dahi işine yardıma giderken şu anda ancak birinci dereceden yakın akrabalarının işlerine yardım amacıyla gidiyorlar. Bunun sebebi insanın bireyselleşmesi, kadınların sosyalleşmek için farklı ortamlar bulabiliyor olması olabilir.

Günümüzde kadınlar, evde kışlık hazırlamak yerine yiyeceklerini parayla satın almayı ya da bir başkasına parayla salça, pekmez, tarhana gibi gıdaları yaptırmayı tercih ediyorlar ya da şartlar gereği tercih etmek durumunda kalıyorlar. Bunun sebebi bir yönüyle fabrikasyon ürünlerin artık çok daha ucuza mal olması, seri üretimin artması ve diğer bir yönüyle de kadınların iş hayatına katılımının artmasıyla, bu işlere

ayırarak vakit bulamaması, ayrıca yüksek apartman şeklindeki yaşam mekânlarında bu ürünleri yapabileceği yerin olmamasıdır.

Tabî ki kadınlar arası imece usulündeki değişim Kilis'in her yerinde aynı değildir. Köylerde imece kurumu kendini tamamen korumaktadır. Kentlerde ise neredeyse bitmek üzeredir. Kadınlar imece usulü iş yaparken, “*hangi sebzelerin daha güzeli, iyisi nereden ne alınır, geçen seneki yapılan kışlık malzemeye şimdikininki farkı nedir, falancı şöyle bir işlem uygulamış daha güzel olmuş*” gibi işle alakalı şeyler konuşur. İşin dışında tabî ki günlük hayatla ilgili tecrübeler, yaşanmışlıklar, sıkıntılar vb. çeşitli bilgi aktarımları yapılır, çevredeki tanıdık ve akrabalarla ilgili ve etrafta olan bitenle ilgili haberler verilir. İş için genellikle genç ve orta yaşlılar çağırılır, yaşlı kadınların performansları iyi olmayabileceğinden ve onlara saygıdan ya da yorulmasınlar diye çağrılmaları pek tercih edilmeyebilir. Ancak genellikle yaşlı kadınlar kültürel belleklerinde yer alan kültüre dair tecrübelerini oradakilere aktararak kültürel sürekliliğe katkıda bulunurlar. Bununla birlikte özellikle de genç kızlara, yeni gelinlere işleri nasıl yapacakları öğretilir. İmecenin folklorik bir yanı vardır. Çünkü çoğu folklorik unsur gibi insanların bir araya toplanıp bir performans sergilemesi söz konusudur. Bu bakımdan imece usulü işlerin folklorik işlevleri vardır. Bascom' un işlevsel teori ile ilgili unsurlarını, kadınlar arasında kış için imece usulü gıda hazırlamada da görmekteyiz. Eğitim işlevi imece usulü işlerde çocukluktan başlayarak iletişim artması sayesinde oluşan kültür aktarımıyla gelişir.

“Bascom'a göre eğlence, folklorun en önemli işlevlerinden birincisidir. Folklorun ikinci işlevi, kültürün onaylanması ve ritüelleri gözlemleyen ve icra edenlerin ritüellerinin ve kurumlarının doğrulanmasıdır. Folklorun üçüncü işlevi, özellikle de okuma yazması olmayan kültürlerdeki eğitim işlevidir.” (Bascom'dan aktaran Cerrahoğlu, 2016: 7).

İmece usulü yapılan işlerde kadınlar beraber güzel vakit geçirmekte, aynı zamanda da yeni yetişen kız çocukları, aileye yeni gelen gelinler bu ortamda işleri ve toplumsal davranışları gözlemleyerek öğrenmiş olurlar. Dolayısıyla bu icralar sayesinde hem topluma ait kültürel bellek aktarılmakta hem de kuşaklar boyu eğitim söz konusu olmaktadır.

İmece kurumunun kurallarına göre bir kadın, bir kadının işine yardım etmişse, sıra diğer kadına geldiğine önceden yardım almış kadın, çağrıldığında yardıma gitmek zorundadır. Ciddi bir durum olmadıkça, yardıma gitmezse kişiye karşı ayıp etmiş kabul edilir ve kınanır. Örneğin; bir kadının tek başına bir haftada yapacağı bir işi yedi

kadın bir günde yapar. Sonra altı kadın diğer kadına gider bir kadın aslında yine yedi gün boyunca çalışmış olur fakat yapılan iş daha keyifli bir hal alır birlik beraberlik sağlanır. Sadece yardıma karşı yardım değil kimi zaman da kadınlar kendisinin yapılacak işi olmasa dahi ya da başka kadınlarla farklı grubu olsa bile “iyilik yapmak için”, ilişkileri kuvvetlendirmek, kendini göstermek ya da saygınlık kazanmak için karşılıksız yardımlarda bulunabilir. Hatta bu imece işler genç kızların oğlan annelerine kendilerini gösterebilmeleri için bir fırsattır. Kızlar böyle ortamlarda annelerinden direktifler alabilirler. Genç kızlar annelerinin kurdukları bu ortama uyum sağlamak zorundadırlar. Ayrıca anlattığımız bu örneklerde kadınlar ve kızlar üzerinden Bascom’a göre folklorun dördüncü işlevi olan, “Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kurtulma İşlevi”ni görmekteyiz.

Kadınlar hem beraber güzel vakit geçirmiş, birbirlerinden yeni şeyler öğrenmiş, çevre ile ilgili haber almış, birlikte bir iş başarmanın mutluluğunu yaşamış, sohbet ihtiyacını giderip sosyalleşmiş hem de yeni yetişen kız çocukları bu ortamda işleri gözlemleyerek öğrenmiş olurlar. Geleneğin devamı için gençlerin geleneği doğru bir şekilde öğrenip benimsemesi gerekmektedir. Böyle icra esnasında Bascom’ a göre üçüncü işlev olan eğitim işlevi karşılanmış olur. Bascom’a (2010: 70-71) göre bir kültürü açıklarken psikolojik ve işlevsel iki referans üzerinde durulmalıdır.

Kurutmalıkları güzel olan kadın iş sonunda diğer kadınlardan takdir toplar. Kurutması kötü olan kadın ise eleştirilir ve kurutma işlemi esnasında yapılan bir hata var ise bu dilden dile dolaşır ve kadınlar birbirini uyarır. Geleneği en doğru şekliyle noksansız icra eden kadınlar işin sonunda psikolojik olarak tatmin olurlar ve saygınlık kazanırlar. Bu da yapılan işlerin gizli/kapalı işlevidir. Özel alanda kapalı kalmış olan ev hanımları, çalışan kadınların işyerlerinde sağladıkları işinde başarı gösterme, yakın çevrelerine kendini ispatlama ve saygınlık kazanma gibi ihtiyaçlarını, evlerinin damlarında yaptıkları işleriyle dışarıya sergileyerek giderme fırsatı bulurlar. Aynı zamanda toplumun ilişkilerle ilgili kurallarına uyarak da toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmuş olurlar.

Kadınların yukarıda bahsettiğimiz ihtiyaçlarını gizli bir işlev olarak giderilmesinin yanı sıra bu işlemleri imece usulü toplanılarak yapılması esnasında işin püf noktaları da sözlü olarak aktarılır. Kadınlar onları uğraştıran bu zahmetli ve zaman alan işlemi tek başına yapmak yerine iyi anlaştıkları, sevdikleri komşularını ve

akrabalarını çağırırlar. Bir yandan elleri çalışırken bir yandan güncel hayata dair yapılan sohbetler; düğün, nişan, ölüm, doğum gibi olaylar hakkında haber, bilgi akışı ve yorumlar eşliğinde güzel vakit geçirirler. Kaynak kişilerimiz bu konu hakkında şu şekilde bilgi vermektedirler:

“Ağustos ayı geldi mi damda biber ve domates salçamızı yaparız. Eylül ayında üzümlerimiz olur üzüm pekmezi yaparız. İmece usulü yaparız kışlık evimiz için satmak için yapanlarda var. Eylülde pekmezimizi yaptıktan sonra arkasından bastık yapılır sonrasında kabsı¹⁶ çalınır, sucuklar çalınır cevizlere. Kesme¹⁷ yaparız simitle, bulgurla pekmezi karıştırıp içine ceviz koyup damda bekletiriz. Kışın damda böyle şeyler olmaz. Temmuz ayı gelince patlıcan, acur, biber damda oyulur ve dama asılır. Kadınlar toplanırlar her gün birinin sebzeleri oyulur ve asılır.” (KK1).

“Damda en çok uğraştığımız şey salça yapma, kurutma işlemleri. ...Yün yuğuyoruz,¹⁸ devşiriyoruz¹⁹.Yaza girerken kurutma işlemi yapmıyoruz zaten her şey taze.” (KK7).

Yüzyıllardır devam eden ve gelenekselleşen bu yiyeceklerin bazılarının üretiminde ve tüketiminde yavaş yavaş azalmalar meydana gelmektedir. “Fast food”ların ve hazır tatlıların tüketiminin son dönemlerde artması, fabrika tarzı üretimin el yapımı ürünlere göre çok daha ekonomik ve dayanıklı olması, yeni neslin geleneksel yiyeceklere ilgisinin azalması, kadınların yaptıkları ürünlerin miktarını azaltmasına ya da o kadar zahmete değmiyor diyerek yapmamasına sebep olmaktadır. Bilgi vericilerimizden KK38 biraz da bu durumdan yakınlıkla şunları söylüyor: *“Eskiden bastık, kesme, sucuk yaptım mı bizim çocuklar nasıl sevinirdi. Geçen gün toruna bastık yedirim dedim o kadar zorladım yemedi anca bakkaldan gereksiz şeyler yesinler.”*

Ünügür (1989: 63) “İnsan ihtiyaçları, çevresel faktörlerden, popüler kültürden etkilenerik değişmektedir, teknolojinin hızla gelişmesi bu değişimi belirginleştirmektedir” demektedir. Kaynak kişilerimizin değişimle ilgili olarak konu hakkında düşünceleri şu şekildedir:

“Bizim komşu eskiden damda pekmez eder satardı şimdi artık markette daha ucuz diye kimse almıyor o da bıraktı.” (KK40). Firmaların fabrikalarda ürün yelpazesini genişletmesi ve seri üretimin artması birçok ürünün kadınlar tarafından yapılması yerine hazır gıdalar şeklinde marketlerden alınmasına sebep olmuştur.

¹⁶ Kabsı çalmak: Bastık yapma işlemine verilen ad (KK33, KK16).

¹⁷ Kesme: Damda kurutulup kara şeklinde kesilen yöresel bir tatlı (KK1, KK22, KK32).

¹⁸ Yuğmak: Yıkamak.

¹⁹ Düzgün duruma getirmek (KK23)

Bazı bilgi vericilerimizin eskiden küncüyü damda kurutup yaptıklarını şimdilerde hiç uğraşmadıklarını, bunları marketten daha ucuza satın aldıklarını belirtmişlerdir (KK37, KK41, KK34).

Küreselleşmeyle beraber yaşam tarzlarının değişmesi insanların yemek kültürünü de değiştirmiş. Yeni nesil geleneksel yiyecekleri beğenmemeye başlamıştır. “*Geline tarhana göndericim komşudan satın alıp, [ama] gelin kimse yemiyor artık,*” diyen KK49) bu değişmeyi açıkça vurgulamaktadır.

3.1.1.2. Halı Yıkama

Damlar geniş ve düz bir alan olması sebebiyle halı yıkamak için uygun bir ortamdır. Kış boyunca kullanılıp kirlenen halılar, havaların ısınmasıyla yerini ince halılara veya kilimlere bırakır. Halılar, kirli bir şekilde kaldırılmaz. Havaların ısınmasıyla kışlık halılar damda yıkanıp kaldırılır. Yazlık halılar ise yine havalar soğumadan damda yıkanılır. Yıkama işlemi için su, aşağı daireden hortumla temin edilir ya da damda bu işler için yapılmış çeşme varsa o kullanılır. Halı yıkama, su ve köpükle oynama fırsatı yakaladıkları için genellikle çocukların da sevdiği bir iştir. Kadınlar ihtiyaç duyarlarsa yakın oldukları kadınları yardıma çağırabilirler. Yıkanan halılar kurumak üzere damın uygun yerlerine serilir. Kuruyuncaya kadar da sürekli düşmemesi ve kirlenmemesi için kontrol edilir. Bu uzun zaman alan zahmet gerektiren bir iştir. Halı yıkama işi halıların çokluğuna göre evin kadınları tarafından ya da varsa en yakın akrabalar yardımıyla yapılır. İşlem esnasında erkekler yardımda bulunmazken, az önce belirtildiği gibi çocuklar bu işi su ve köpükle oynamak olarak gördükleri için genellikle yardım etmeye çok istekli olurlar. Dolayısıyla bu iş çocuklar açısından eğlenceli bir oyundur. KK85 geçmişini hatırlayarak şunları söylemektedir: “*Küçükken, annemler halı yıkarken hortumu alıp herkesi ıslatırdım bir de en sonda halının suyu çıksın diye tepelerdik, zıplardım düşmemeye çalışmak denge oyunu gibi olurdu.*”

Damda sadece halı yıkanmaz tozlanan halılar silkelenir. Kimi zaman da bu işlem yakın komşular arasında soruna yol açar. Kaynak kişimiz bu durumu, “*Yaza girerken yün yuğarız, halı yıkarız. Yüksek damlar halılarını silkelerken alçak damlara toz gelir bu yüzden kavga çıkar.*” (KK7) şeklinde aktarmıştır. Dolayısıyla halının silkelenmesi etrafı toza boğacağı için çevrede sorun olabilmektedir.

Kentte halı yıkanması sokak aralarında, kapı önlerinde gerçekleşirken son zamanlarda bunun terk edildiği oto yıkama şirketleri gibi halı yıkama şirketlerinin halıları alıp yıkayıp getirdiği görülmektedir. Görüldüğü gibi sanayileşme, bir işte profesyonelleşme, meslek dallarının çeşitlenmesi ile birlikte bu ihtiyaç da damda kadınların yıkaması yerine farklı şekillerde karşılanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla Malinowski'nin vurguladığı gibi (Bknz. Çobanoğlu, 2016: 269) ihtiyaçlar aynı olsa da bu ihtiyaçlara verilen cevaplar değişebilmektedir. Temizlik ihtiyacı devam etmektedir fakat bu ihtiyacı gidermenin şekli değişmiştir. Bu şartlarda da damlar “halı yıkanan mekân” olma ve halı yıkanırkenki sosyal ilişkilerle ilgili işlevini yitirmeye başlamıştır.

3.1.1.3. Yiyecek Saklama

Tarih boyunca insanlar besinlerini saklama gereği duymuş ve topladıkları yiyecekleri muhafaza etmek için çeşitli yollar geliştirmişlerdir. Günümüzde aktif olarak uygulanan yedi farklı yiyecek saklama yöntemi vardır. Bunlar; ısıtma işlemi uygulayarak saklama, dondurarak saklama, vakumlayarak saklama, kimyasal madde ve baharatlar ile saklama, tütsüleyerek saklama, fermente ederek saklama ve kurutarak saklamadır (MEB, 2011).

Türklerin göçebe yaşam sürmeleri ve her zaman taze gıdaya ulaşamayacak olmaları, at sırtında uzun mesafeler kat etmeleri yiyeceklerini saklama teknikleri geliştirmelerine sebep olmuştur (Memiş ve Ersoy, 2015: 3). Kurutarak saklama işlemi kilo bakımından da ürünü hafiflettiği için daha kullanışlı bir yiyecek muhafaza etme yöntemidir. Kilis'te bir odanın tek bir fonksiyonu olmaz her oda, dam da dahil olmak üzere, herhangi bir ihtiyacı karşılamaya yönelik uygun duruma getirilir. Bu durumda dam; mutfak, oturma odası, yemek odası, kiler, bahçe ve uyuma alanı olarak dahi kullanabilmektedir. Alga'nın (2005: 127) vurguladığı gibi

“Konut içindeki mekânlar her ne kadar belli bir işlev için özelleşmişse de her oda birden fazla işlevi yerine getirmekte, kullanıcıya uygun bir şekilde farklı hizmetlerde kullanılmaktadır. Odanın hangi işlevleri yerine getireceği yine aile tipine bağlı olarak değişmekte, her ailenin ihtiyacına göre şekillenmektedir.”

Kilis'te şehir merkezinde bulunan evlerin damlarının çoğunda kiler odası veya odunluk diyebileceğimiz küçük bir odacık bulunur. Bu alanda insanlar genellikle stok yaptıkları, kolay bozulmayan gıdalarını bulundururlar.

Bu küçük odanın kapısının kapalı ya da kilitli tutulmasına dikkat edilir. İçeriye bir çocuğun, yılanın, farenin, kedi veya kuşun girmesine engel olunmaya çalışılır. Odanın havalandırılması, içeri su sızmaması gibi durumlara dikkat edilir. Kadınlar kiler görevi gören damdaki bu küçük odayı yaz kış kullanırlar. Erkekler ise kadınların yukarıya çıkartamayacakları miktarda topluca alınmış olan ürünlerin damdaki odunluğa çıkartılması gerektiği durumlarda kadınlara yardım ederler. Bazı kadınlar sac koydurup baca yaptırarak kışın ekmeklerini ve birtakım yemeklerini bu odada yaparlar.

“Yazlık sebzelerin bazısını oyup bazısını kesip ipe dizip kuruturuz. Bulgurluk buğdayımızı yer olmadığı için dama sereriz. Dama bahçedeki gibi toz da gelmez, hayvan da gelmez, yüksektir. Dama kurutma temiz olur. Sonra hepsi mutfığa sığmaz kış boyunca bittikçe damdaki odunluğa çıkar alırız” (KK16)

Kurutma işleminin dama yapılması hayvanlardan, çocuklardan ve tozdan kurtulan sebzeleri korumak ve ürünlerin güneşi daha iyi alması amacıyla. Çeşitli şekillerde dama kurutulan meyve ve sebzeler, bidonlara kurulan turşular, uzun zamanda tüketmek üzere yapılan ekmekler, salçalar ve diğer ürünler kilerde, odunlukta veya evin damı yoksa içinde bozulmayacak uygun bir alanda saklanır veya yakın akrabaların damlarında uygun yer varsa oraya konur.

3.1.1.4. Çeşitli Yiyecekleri Hazırlama

Yemek kültürü her toplulukta farklı şekillerde olan hammaddeye ulaşmadan sofraya gelene kadar meydana gelen uzun bir süreç sonucunda oluşan karmaşık bir yapıdır. *“Yemek kültürü bir toplumda yiyeceğin üretiminden tüketimine kadar izlediği süreç ve bu süreçle ilgili olarak ortaya çıkan maddi, manevi kültürel öğelerin oluşturduğu önemli bir kültürel sistemdir” (Şahin, 2003: 2).*

Bazı zor yemekler ve toplu misafirler için hazırlanacak olan büyük miktarda yemeklerin yapılmasında evin mutfığı yeterli gelmemektedir ya da dama yapmanın daha rahat olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda evin hanımı hava almak ve iş yaparken dışarıyı izlemek amacıyla yemeği yapılacak ürünleri ayıklamak ve doğramak için dama çıkarabilir. Evin mutfığı kapalı bir alan olduğundan koku yaratacak yiyecekler de genellikle dama hazırlanır. Kışın ise KK9’un dediği gibi ocaklık denilen dama ait odada ev içinde koku oluşturabilecek kızarmış balık gibi yiyecekler hazırlanır.

Damda en çok et ve balık pişirilir, mangal yapılır. Ayrıca üçayak denilen bir demir aletin içinde ateş yakılıp üstüne sac konularak damda sac üzerinde börek ve ekmek yapılır. Erkekler, bazen akşamları toplanıp çiğ köfte yoğurur. Dolayısıyla erkeklerin yiyeceklerle ilgili olarak bu alanı/ mekânı kullanması genellikle sadece çiğ köfte yoğurma ve mangal yapma işleminde görülür.

Kilis halkında genellikle aile bağları güçlüdür ve akrabalar birbirleriyle sık iletişim halindedir. Bu durum davetlerde, kalabalık yemekli toplantılarda ikramların genellikle yöresel, yapımı zor yemeklerden tercih edilmesi sonucu yemek hazırlığı için büyük kazanlara ve geniş alan ihtiyaç duyulmaktadır. Evin mutfağının yetersiz kalması durumunda daha rahat hareket edebilmek için veya mutfağın kirlenmemesi için kadınlar yemek hazırlamaya dama çıkmaktadır. KK7, damda hangi yemeklerin yapıldığını şöyle ifade etmektedir: *“Damda ateşte yemek pişirilir, düğün yemeği kazanlarda damda pişirilir, genelde türlü pilav ve ayran çorbası yapılır.”*

Akrabalarla bir araya gelme olgusu işlevsel teorinin töreleri, kuralları destekleme özelliği ile örtüşmektedir. Yemek hazırlama ise temel ihtiyaçların karşılanmasında beslenmeye denk gelmektedir. Bu durumda bir icranın birden fazla işlevi olabilmektedir hem psikolojik hem de biyolojik olarak ihtiyaç giderilir. Psikolojik ihtiyaçları genellikle kişinin farkında olmadan örtük olarak karşılar. Mesela ekmek yapımında kadınlar işleri tek başına yapamayacakları için birbirini yardım ederler fakat bunun neticesinde kendini gruba ait hissederek güvende hissederek. Dam ev halkının geniş alan ihtiyacını karşılayarak topluca yemek yemek gibi folklorik yanı olan bir etkinliğin gerçekleşmesinde kullanılır. *“Bir folklor unsuru birden fazla işleve sahip olabilir.”* (Çobanoğlu, 2016: 225-226).

3.1.1.5. Ekmek Yapımı

İnsanların birçoğu köyden kente taşındıklarında da eskiden beri devam eden yeme alışkanlıklarını, hiç değilse bir süre devam ettirmek isterler. Damak tadı kolay değişen bir olgu değildir. Bu durumda alıştıkları ekmeği de sofralarında görmek isterler. Marketten veya fırından satın alamayacakları bu ekmeği kendileri yapmak isteyeceklerdir. Damda ekmek yapımı bir ailenin yaklaşık iki aylık ekmek ihtiyacını karşılayabilecek şekilde ortalama dört kadının beraber çalışmasıyla olur. Dolayısıyla imeceyi, grup çalışmasını gerektirecek bir diğer kültürel olgu da ekmek yapımıdır.

Kadınlardan biri beze yapar, biri oklavayla açar, biri sacın başında pişirir son kadın ise diğerleri sabit kalmak durumunda olduğundan onlara yardım eder. Ekmekler yufka şeklinde açılıp pişirilir. Kuru, yuvarlak bir şekilde üst üste dizilir. Lazım oldukça hafifçe su serpilip ıslatılarak yumuşatılır ve öyle yenir. Bu esnada geniş bir alan ve çıkan dumanın yayılması gerekmektedir; bu işlem için en uygun yer damdır. Özellikle kalabalık aileler kişi sayısına göre ekmek yaptıklarından bu işlem uzun sürebilmektedir. Bu da damda uzun süre vakit geçirmeyi gerektirmektedir. KK69, bu sıkıntılı durumu şu sözlerle ifade etmektedir: *“Görümcemgilin ekmeğini yapmakdan usandım. Yedi horanta çocuğu var; sabahten akşemeçe süror onun ekmeği.”*

Ekmek yapımı bir icradır. Dilin etkileşimsel işleviyle görerek, gözleyerek öğrenilir. Anneden kıza öğretilerek aktarılır. Kadınların birleşmesi ve bu birlik sayesinde ortaya çıkan bir ürün vardır. En önemli gıda maddesi olan ekmek, kadınların birbirine yardım etmesiyle aralarında bir bağ oluşturur ve kadınların kendisini bir gruba dahil olmasını kendisini iyi hissetmesini sağlar. Ayrıca ekmek yapımı gibi bu tarz imece işlerde kadınlar maharetlerini gösterir, beğeni toplayarak kendini psikolojik olarak tatmin eder. Yapılan icra ve ortaya çıkan ürünü artistik bir gösterim olarak görürsek ve performans teoriyle açıklamaya çalışırsak, dili sosyal olarak kullanabilme iletişim yeterliliği ve bilgi kullanabilme açısından icrayı değerlendirmek gerekir (Çobanoğlu, 2016: 329). Örneğin yetişkin bir genç kızın ekmek yapımındaki performansı oğlu olan kadınlar tarafından beğenilmesine ve kısmetinin açılmasına sebep olabilir. Bu bakımdan iletişim, kadınlar arasında sağladıkları açısından ekmek yapımının aynı zamanda gizli bir işlevidir.

Çobanoğlu (2016: 330) icranın anahtar çerçevesine değinir. Anahtar çerçeve, icranın geleneksel kabul edilebilmesi için sahip olması gereken birtakım ana özelliklerdir. Ekmek yapımında, ekmek yapımının olacağı günden bir ya da daha fazla gün önce kadınlar kaç kişinin geleceği ve hangi saatte toplanılacağı konusunda anlaşırırlar. Damın en serin ve gölgelik yeri sacın kurulacağı yer olarak belirlenir. İş bölümü kimin hangi işi daha iyi yaptığına göre değişir. Bu işi kadınlar kaç kuşaktır büyüklerinden görerek, uygulayarak nasıl öğrenmişlerse o şekilde yaparlar.

Yoğurulan hamuru bir kişi koparıp yumak eder. Bir yandan yumaklar yapılır, bir kişi yumakları oklavayla açar ve sacın başındaki kişiye açılmış hamuru verir. Sacın başındaki kişi ekmekleri çevire çevire kızarana kadar pişirir (KK72). Genellikle

kalabalık nüfuslu aileler daha bereketli dolayısıyla ekonomik olduğu için ekmeğini evde yapmayı tercih ederler. Damda yapılan işler aile ekonomisine katkı da sağlamaktadır.

3.1.2. Damda Toplanma/Dama Çıkma

Dam gün boyu duvarları ısınan evlerden daha serin olur. Bu yüzden yaz akşamları damda oturmak, çay, kahve içmek, meyve yemek yazın temel ihtiyaçları arasında yer alır. Damda toplanmanın en büyük sebebi, Kilis ilinin bulunduğu coğrafya ve iklim dikkate alındığında, damın evin odalarına göre daha geniş ve serin oluşudur. Evinde misafir ağırlamayı seven ve misafir konusunda kalabalığı seven Kilis halkı için damda toplanmak kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Yazın birçok kadın ya da kız ikindi serinliği gelince damını hortumla yıkar. Buna “dam açma” denir, yerler yıkanır, dama kilimler minderler atılır ve dam kullanıma hazır hale getirilir. Bu gereklilik şöyle ifade edilmiştir: “*Damda yemek yiyon, çamaşır asıyon, oturuyon, hergün yıkaman lazım ama kullanmıycısan yıkamazsın, yıkayınca bir yandan çiçeklerini sulan, hem dam da serinlemiş olur, minderlerin kilimlerin pislenmez.*” (KK41).

Kilis’te damlar genellikle dip dibe dir. Arada yalnızca bir duvar bulunur. Bu da iletişimi artırır. Damların dip dibe olması, komşunun kendi evine giremediğinde komşunun evinden kendi evine giriş yapmasını sağlar. Kendi evde değilken damla alakalı bir durum olduğunda veya kurutmalar ve salçanın durumu hakkında bilgi alınması gerektiğinde veya müdahale gerektiğinde komşusundan yardım alabilmesini sağlar. KK52 “*Salça kuruturken saat başı dama çıkıp karıştırman lazım başta ben evde yokken komşumu ararım bizim dama geçer karıştırır.*” derken komşuluğun bu konudaki önemini de vurgulamış olmaktadır.

Ancak damların bu şekilde dip dibe olması olumsuz durumlara da yol açabilir örneğin birbirlerinden toz, gürültü gibi nedenlerle rahatsız olmalarına da sebebiyet verebilir. Bununla birlikte evlerdeki genç kız ve genç erkeklerin varlığı gençleri korumaya almak bağlamında her iki aile için sorun olabilir. Bu durumda bazı aile reisleri belirli birtakım durumlarda damın kullanımına dair kurallar koyabilir. “*Benim babam çok kıskançtı yan komşunun genç oğlanları vardı. Onlar kalabalık olup*

toplandığı zaman seslerinden de rahatsız olurdu bize amcangile gidek, derdi.” (KK51).

Ailenin mahrem yapısından kaynaklı muhafazakarlık kimi zaman damın kullanımını etkileyen hususlardan biridir.

Damda toplanmaya cinsiyet noktasında bakıldığında, amaca göre sadece kadın, sadece erkek veya karma şeklinde olabilir. Eğer yapılan toplanmada çok samimi olunmayan konuklar varsa ve konuklar birbirini iyi tanımıyorsa, veyahut kişi sayısı çok fazlaysa dam, evdeki odalara alternatif bir mekân gibi kullanılır. Erkekler damda kadınlar evdeki bir odada otururlar. Burada kimin damda oturacağını kalabalık olma durumu veya hangi mekânın daha işlevsel olduğu durumu belirlemektedir. Konuyla ilgili bir yaşantı örneğini kaynak kişimiz KK53 şu şekilde aktarmıştır: *“Halamgile uğramıştık eniştem arkadaşlarıyla damda oturuyordu. Annem, yengem, halam ve kız kardeşim aşağıda, evde, oturduk. Babam ve erkek kardeşimin yukarı dama çıktılar seslerini duyuyorduk heyecanlı heyecanlı siyaset konuşuyorlardı.”*

Ailece, komşular veya misafirlerle toplanmanın yanında dam, ev veya apartman sakinleri için yalnız kalma, kafa dinleme, sakince düşünme evdekilerden bağımsız olabilme, sigara içme, telefonda özel konuşmalar yapabilme faaliyetleri için de kullanılmaktadır. Burada Başgöz’ün (1992, 2) bahsettiği folklorun beşinci işlevini görebilmekteyiz. *“Folklor; çatışmaları büyütmek, baş kaldırmalara destek olmak, kurulu düzene ve değerlere direnmeleri arkalamak, onları yıkmaya kalkışanlara güç vermek gibi bir işlev de görüyor.”* Buradaki durum söz konusu işlevlerin bağlam veya ihtiyaç değiştikçe tersi bir işleve dönüşebileceğidir (Sezen, 2013: 1283). Damın toplanma ihtiyacını karşılayan işlevini bırakıp, yalnız kalma ihtiyacını gideren bir işleve dönüşmesini örnek gösterebiliriz. Örneğin damda güvercin yetiştiren bir adam toplumdan kendini soyutlayarak tüm eleştirilere rağmen damın işlevini değiştirmesini ve kuşlarıyla arasında bir bağ oluşturmalarını örnek gösterebiliriz. Çobanoğlu, (1999: 344) bir folklor ürününün işlevi, gösteriminin gerçekleştiği ortama ve yapılan icraya göre değişebileceğini söylemektedir.

Damda toplanılarak gerçekleşen etkinliklerin, performansların hepsinde yukarda söylediğimiz beş işlevi bulmak mümkündür. Hepsini birer örnekle açıklayacak olursak; hoş vakit geçirme için yüzük oyunu, değerlere destek vermek için saç saçma, eğitim ve kültür aktarımı için imece işlerde gençlerin işi öğrenmesi,

toplumsal baskılardan kaçma için ise damı herkesin kullandığı gibi kullanarak işlevlerine uygun hareket etme ve bazen de dama tek başına çıkarak bir protesto işlevi görme şeklinde örneklenebilir.

Damda oturma düzeni dahi her şey belli bir plan çerçevesindedir. Evin sahibi merkezi konuma sahip bir alanda, misafirler ise ev sahibinin sağında ve solunda olmak üzere eşit mesafede otururlar. Bu durum hemen hemen her evin oturma salonunda gerçekleşebilecek bir durumdur. Özellikle de gelen misafirlere hizmet veren kişinin rahatça mekâna girip çıkabileceği yere konumlanması önemlidir. Bu durumun önemini KK81 şöyle ifade etmektedir: *“Bir keresinde genç kızken damda yemek yiyorduk, kapıdan yırak,²⁰ çıkması en zor yere oturmuştum. Anam herkesin içinde bana bağırdı.”*

Damda toplanma esnasında başlarında bir tavan olmadığından ve gökyüzüne doğrudan bakılabildiğinden insanlar kendini “adeta doğayla iç içe bir piknikteymiş gibi” hisseder. Gün boyu evin içinde bunalan kadınlar, işyerinde yorulan erkekler için damda serin serin oturmak haz verici bir durumdur. Minder sayısı arttırılarak yeni gelen kişi için oturacak yer oluşturmak da evdeki ortamdan daha kolaydır. Gelen misafirler duruma ve kişi sayısına göre gruplaşarak veya tek büyük bir grubun olduğu sohbet toplulukları oluştururlar. Damda çok özel konular hariç her konu konuşulabilir çünkü konuşulanların yan damlardan duyabilmesi çok kolaydır. Damların nispeten özel alan ve kamusal alan arasında kalan bir ara alan olması sebebiyle özel konular konuşulmamaya dikkat edilir.

3.1.2.1 Yemek Yeme

Yemek, insan hayatında önemli bir yer kaplayan insanı hem fizyolojik hem de psikolojik olarak etkileyen bir unsurdur. İnsanın beslenme ihtiyacından doğan yemek kültürü bütün kültürde en başta yer almaktadır. *“Tarihin başından beri yeme eylemi içinde kesintisiz var olan insanoğlunun ihtiyaçlarına cevap veren besin üretiminin sonucu olarak mutfak kültürü, kültür ve geleneğin her zaman en uzun süre ayakta kalan bölümünü oluşturmuştur (Şahin, 2014: 334).”* Akşam yemekleri havalar ısınınca damda yenmeye başlar. Çünkü *“Damda açık havada yemek yemesi daha güzel*

²⁰ Yırak: Uzak.

*olor, damda benim iştahım açılır” (KK36). Gündüz damlar sıcak olduğundan oturmak ve yemek yemek için tercih edilmez. Yemekler evde yapılır ve evin çocukları yardımıyla yukarıya taşınır. Damda masa kullanımı genellikle olmaz, yere *nuşamba*²¹ denilen sofralar serilir. Bu sofralar rulo halinde katlanarak yemek sonrasında aşağıya indirilir. Açık havada yemek yemenin, evde yemekten çok daha keyifli olduğu söylenmektedir. Bu yüzden akşam yemekleri damda yenir. Akabinde hemen dama çay getirilir, damda çaylar hafif esen rüzgarla içilir. KK50, damda çay içmenin keyfini şöyle açıklıyor: “Benim kocam çayı çok sıcak sever, dama çıkarınca çay soğuyor diye dama küçük tüp çıkarıyoruz.”. Çaydan sonra ise yaz ayı olduğu için öncelikle serinlik verecek kavun, karpuz ve çeşitli meyvelerin servisi başlar bu yiyeceklerin servisi evin kadınları ve kızları tarafından yapılır.*

Sceats’e (2000: 93) göre yemek yemek sadece bedenin ihtiyaçlarını karşılamaz. Yemek sembolik özelliklerde taşır bunlar; politik, psikolojik, sosyal olarak da önem taşır. Yemek aynı zamanda sevgi ve saygı gösterme aracıdır. Kilis’te akrabalık ilişkilerine çok önem verilir. Akrabalar bir araya geldiklerinde yaptıkları “güzel” yemeklerle akrabalığın önemini bir kez daha vurgularlar. Kilis’teki birçok aile, “çat kapı” misafir kabul eder ve ellerindeki bütün imkanlarını misafirine sunmaya çalışır. Bu misafire verilen kıymeti göstermektedir. Aynı zamanda iyi yiyecekler sunmak kişi için de prestij meselesidir. Bu nedenle misafire ikram edileceklerin en iyi şekilde olmasına hassasiyet gösterilir. Bu önemli kuralı ihlal eden bir kadınla ilgili olarak KK43 şu bilgiyi vermişti: “...yemeği dama erken çıkarmış, soğumuştur. Kocasını genne laf etti.”

Misafirleri bir arada tutmak ve paylaşım yapabilmek bakımından dam geniş bir mekân işlevi görür: “...dam olmasa bu misafirleri nerede yediririm, anca ayrı ayrı alıcın o zamanda şen olmor. Böyle kimsenin gönlü kalmor, tek seferde aradan çıkarton..” (KK52).

Dam eve yemek için çağrılan misafir sayısının arttırılabilmesini sağlar. Ayrıca dam sayesinde evin içinde mutfakta yapılamayacak yemekler, damda ateş yakılarak yapılabilir. Böylelikle kalabalık yemek davetleri sayesinde beraberlik sosyalleşme sağlanır. Misafir ağırlamak, ikramlar, “Sadece fizyolojik ihtiyaç değil sosyal ihtiyacın da giderilmesi için hazırlanmış bir araç özelliği taşımaktadır.” (Abdurrezzak, 2014: 5)

²¹ Nuşamba: su geçirmeyen yumuşak plastiğimsi maddeden yapılmış örtü.

Özellikle ramazan aylarında bu durum daha çok hissedilmektedir. Yemek yemek önemli bir ihtiyaç olduğundan kişide manevi duygular yaratma da pekiştirici bir etki yaratabilmektedir. Goode (2005: 172) bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Grupla Tanrı arasındaki ilişki, cemiyet üyeleri arasındaki ilişki gibi rızkı paylaşma ve değişme halinde açıkça görülmektedir.”

Ramazan ayında bütün damlar aynı saatte hareketli olur. Akşam yemeklerinde damlar, yan komşularıyla yemeklerini paylaşırlar. Yemek yeme her kültürde belli kurallar ve ritüeller etrafında gerçekleşen bir eylemdir. Yemek yeme fiziksel ihtiyaçları karşılamamanın dışında örtük olarak birçok şeyi de sembolize eder. Ögel (1982: 16) “*Yemek topluluk düzeniyle, disiplin ve onurları da kuran bir vasıta ve sembol özelliği taşımaktaydı.*” derken yemeğin bu yönüne vurgu yapmaktadır.

Harnik G. ve Feeley (1995: 567) göre, dinsel olarak yenen yemekler insanlar ve insanların inançları arasında güçlü bağlar kurmasını sağlar. Yemek, özellikle bazı toplumlarda hayatlarında çok ihtimam gösterdikleri bir durumdur. Yemeğin; sunumu, yapılış şekli, yemeğin kalitesi, nerede ne zaman yeneceği, porsiyonu, fiyatı, kişide yarattığı psikolojik ve fizyolojik etkiler, yemek yeme şekilleri, yemeklerin gizli mesajları, dini içerikli yemekler gibi yemekle alakalı birçok unsur vardır. Kilis yöresinde de halk, yemeğe dair bu gibi ayrıntıları önemsemektedir. Eğer yenilecek olan yemek akşam saatlerindeyse genellikle damda yenir. Mevlit ve cenaze yemekleri genellikle öğlen yendiğinde öğlen dam çok sıcak olacağı için damda yenmez. Ama iftar sofraları ramazan ayı kış aylarına denk gelmemişse damda yenir damdan dama komşular birbirlerine yemeklerinden ikram ederler. Kaynak kişilerin hemen hemen hepsi açık havada yemek yemenin çok daha zevkli olduğunu, bütün yiyecekleri dama taşıyıp geri indirmek zor da olsa buna değdiğini söylemektedir.

3.1.2.2. Damda Uyuma

Çevre ve insan anatomisi arasında etkileşim vardır. Kültürel vazifeler bu etkileşim dahilinde gerçekleşir. Temel ihtiyaçların hepsi aynı yoğunlukta kültüre bağımlı değildir. (Malinowski, 2016:76) Uyumak, organizmanın enerji sağlayabilmesi için en temel ihtiyaçlardandır. Ve uyuma işlemini insanlar daha havadar ve bol oksijenli bir alanda yapmak isterler, bu yüzden özellikle sıcak havalarda uyumak için damı kullanırlar. Bu ihtiyaç; yemek yeme, evlenme, barınma, gruba ait olma, eğlenme

vs. gibi ihtiyaçlara göre kültüre daha az bağımlı bir ihtiyaçtır. Fakat yine de insan oluşturuğu yapay ortamın etkisinde aldığı oksijenden ve uykudan etkilenecektir.

Gece geç vakte kadar damda oturan halk, damın serinliğini bırakıp aşağıda daha sıcak bir ortamda uyumak istemez (KK7). Yıldızları seyrederek damda uyumak, imkânı olan çoğu kişinin tercihidir. Sabah erkenden güneş geldiği için şehir halkı damda uyuyacağı alanı damın duvarlarının gölge yapacağı alana göre seçer. Eğer damının gölge yapacak bir duvarı yoksa, o zaman uygun yerlere direkler konulup “cibindirik” (cibinlik) kurulur. Cibindirik sayesinde hem güneşten hem de sineklerden korunulur. Damda uyumayı tercih nedenlerinden biri sineklerdir. Fakat sabahları cibindirığın verdiği rahatlık ortalama iki saat sürer. Güneş doğduktan hemen sonra dam yavaş yavaş ısınmaya başlar. Gece yorganla, battaniyeyle uyuyan halk kavurucu sığa dayanamaz saat ortalama 08:30 olmadan bütün ev sakinleri damdan aşağı evine inmiş olur (KK11; KK29; KK33).

Şehirde, ihtiyaç ve isteğe göre kimileri uyumasına evde devam eder kimisi de uyanarak güne başlar. Köyde ise durum biraz daha farklıdır. Köylü halk şehirdekilere göre daha erken uyanır. Bunun sebebi çok sıcak olan Kilis’te öğlen sığına kalmadan dağa, bağa veya bahçeye gidip oradaki işleri hava ısınmadan bitirme isteğidir. Bu yüzden damda uyuyan köy halkı güneşin doğmasıyla uyanır.

Dam, özellikle gece açık havada sözlü kültüre ait anlatıları da hatırlatan, destekleyen, tekrar ettiren bir bağlama sahiptir. Açık alanda gecenin ve yıldızların da etkisiyle uyumaya yakın zamanda insanların hayal gücü aktifleşmeye başlar. Gökyüzünün büyük ve uçsuz bucaksız oluşu insanları özellikle de çocukları etkiler ve gökyüzü ve gece ile ilgili çeşitli inançlar ve anlatılar bu bağlamda aktarılır: “*Küçükken nenem bir yıldız kaydığında birinin öldüğünü söylerdi*” (KK84).

Diğer kaynak kişilerimizin konu hakkında yaşanmışlıkları şu şekildedir:

“Küçükken damda uyumadan önce kuzenlerimle yıldız kaymalarını yakalamak için gökyüzüne bakardık ben hep yıldız kaymayan tarafa bakmış olurdum. Göremediğim için de dilek tutma hakkımın olmadığını düşünürdüm.” (KK88).

“Bir arkadaşım damda yıldızları daha iyi görebilmek için gece gözlemler yapardı” (KK71).

3.1.2.3. Akşam Oturması

Yazın sıcak günlerinde gün boyu ısınan evlerin duvarlarının ardında oturmak yerine, Kilis halkı ferah bir nefes alabilmek için gökyüzünün altında damda oturmayı tercih eder. Maddi durumlarına göre aileler, damlarına eşyalar döşeyip bu alanı, üstü açık bir yaşam alanı haline dönüştürebilirler. *“Bizim komşu, damına bir tane salangaçlı koltuk kimin bir şey almış. Asmanın altına komuş...”*.(KK37).

Damın fiziksel özellikleri damın kullanım şeklini de belirlemektedir. *“Ablamgilin damda asmasıyla odunluğunun duvarı birbirine yakın duvara kazık çakmışlar hamağın bir ucunu kazığa bir ucunu da asmaya takmışlar çocuklar her akşam teyzemgile gidek diyip duruyorlar”* (KK36).

Her mevsim gerçekleşen akşam oturmaları, kışın n günü kısalması, hayatın rutinleşmesi, insanların daha az dışarı çıkmasıyla azalmaktadır. Buna karşına yazın Kilis yöresinde akşam oturmaları kışa oranla epeyce artar. Yazın akşam oturmalarında dam, gün boyu ısınan evin duvarlarından insanları kurtararak ferah ve özgür bir ortam sağlar. Yazın etkileşimin artmasında, iklimin etkisinin yanında yazın yörede gerçekleşen geleneksel etkinliklerin çoğalmasının da etkisi vardır. Özellikle geçiş dönemlerinden; düğünler, sünnet düğünleri, nişanlar, yaz mevsiminde artış gösterir. Bu etkinliklerin planlamasına dair ön buluşmalar ve kritiklerin yapıldığı etkinlik sonrası buluşmalar ve sohbetler genellikle damda icra edilir. Demirkıran (KK35) yazla kış ziyaretlerini ve damın önemini şöyle vurgulamaktadır:

“Bizim kışın günü kadınlar gerekmedikçe dışarı çıkmaz hava kararmadan erkenden dönen evine. Ama yazın dışarlar daha şen olur. Damı yıkan, sonra tozunu alın, minderini seren ferah ferah oturun. Kışın öyle mi? Doğalgaz da yoktur. Bir odadan bir odaya geçmeye eriniyin ama yazın dam dam gezen, yakında oturan akrabani, tanışını...”

Dam bir sosyalleşme ve aile ilişkilerini pekiştirme mekânı olarak görüldüğü gibi boş olduğu zamanlarda özellikle gençler için büyüklerin gözlerinden uzakta, kafa dinlemek, sigara-nargile içmek, müzik dinlemek, rahatça telefonla konuşmak ve en önemlisi yıldızların altında hayal kurma alanı olarak da kullanılır. Bascom (2010: 78-80), rahatlama ve sosyal kontrol işlevlerinde bu durumu açıklar. Bascom’a göre bu işlev, gerilimin azaltılmasını ve sosyal yaşamda dengeyi sağlamaktır. Happani’nin (KK74) sözleri damın bu niteliğine çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır: *“Babamgil sigara içmeme çok kızar diye sigara içmeye hep dama kaçardım. Müziğimi açar gökyüzüne bakarak damı izlerdim. Ohh!”*

3.1.2.4. Doğum günü, kız isteme, nişan toplantıları, bebek hayırlama, gün toplantısı vb.

Kilis kültüründe geleneklerin icra edilmesine çok önem verilir. Geleneğini yadsıyan ve gerçekleştirilmeyenler hakkında dedikodu yapılır. Bu yüzden Kilis halkı elinden geldiğince imkânlarını zorlayarak da olsa geleneğini yerine getirmeye çalışır. Böylelikle toplumsal değerleri yaşatmış olur ve bununla itibar sağlayarak psikolojik olarak kendini olumlular. Bu durum, Bascom'a göre folklorun ikinci işlevi olan toplumsal değerlere destek olmaya denk gelmektedir (Bknz. Güzeloğulları, 2005: 116).

Damın yapısı, düzeni, evin çevresi gibi etmenler bu tarz etkinliklerin damda yapılması hususunda etkilidir. Eğer konut içerisinde yeterli oturma alanı var ise ve evin içi de serinse bu uygulamalar için dama çıkmaya gerek duyulmayabilir. Evlerinin içi yeterince ferah ve serin olan balkonları olan aileler bu gibi etkinlikler için dam kullanmaya ihtiyaç duymazlar. Görüldüğü gibi bir kültürel olgunun oluşabilmesi için ihtiyaç duyulması gerekmektedir. Bu durum işlevsel teorinin en temel dayanağıdır. Tezin birçok kısmında bu durum görülmektedir.

Ferahlama ihtiyacı, insanın hem ruhsal hem de bedensel bir ihtiyacıdır. Uzun süre giderilmediğinde sorun yaratır. Bu ihtiyaca evlerin yetersiz kaldığı durumlarda özellikle şehir merkezinde dar sokakların evlerin dip dibe olduğu mahallelerde dam kullanımı daha çok tercih edilir. Damı aktif olarak kullanım yoğunluğu aileden aile değişebilir. Kalabalık ve köklü ailelerin etkinlikleri daha çok olduğundan damı daha çok kullanırlar. Dolayısıyla da damı daha kullanışlı hale getirme ihtiyacı duyarlar. Kısacası damın çeşitli etkinliklerde kullanılması damın fiziksel durumuna, ihtiyacın derecesine ayrıca aile yapısına göre farklılık gösterebilir.

“Nişanımınla düğünüm arasında az zaman olduğundan büyük nişan yapıp salon kiralamak istemedik. Kayınbabamgilin çok büyük, mermer taşlı bir damı var, orda yapalım dediler, olur dedim. Dama seyyar ışık döşediler, komşulardan sandalye aldılar, dama masa taşıdılar. Ses sistemini de taşıdılar” (KK37).

Kilis ve Antep'te yazın çok fazla düğün, nişan, söz vb. merasimlerin olması sebebiyle, kimileri boş salon bulamadığı için kimileri ekonomik yetersizlikten, uygun sokak arası boş bir arazide, okul bahçesinde veyahut davete gelecek kişi sayısı azsa bahçede veya uygunsa damda kutlamasını yapabilir. Bu durum yıllardır süregeldiğinden ve komşuluk ilişkileri iyi olduğunda etkinlikleri icrası esnasında çıkan

sesten kimse rahatsız olmaz. Etkinlikler genelde gece 23.00-24.00 gibi biter. Bu etkinlikler Kilis yöresinin her kesiminde bu şekilde olmayabilir. Bu durum, ekonomik anlamda geliri iyi olan ailelerde değil, genellikle dar ve orta gelirli ailelerin yaşadığı mahallelerde daha çok gözlemlenir. Stoeltje (2005: 162); düğün, sünnet, cenaze, doğum günü, yeni yıl kutlamaları, dini bayram yemekleri gibi geleneksel etkinliklerin kültürün devamlılığında önemli bir yere sahip olduğunu ve kişilerin grup kimliğini doğrulamasının, aynı zamanda kişinin geleneği de özümsemesini sağladığını söyler.

Ayrıca, dam, eve göre daha kolay temizlendiği için de toplanma yeri olarak tercih edilmektedir.

3.1.2.5. Misafir Ağır lama

Yaz akşamları aile ile birlikte yenen akşam yemeğinden sonra damdan inmeyen halk, gelen misafirlerini de damda ağırlar. Alt kattaki dairede misafire sunulacak olan ikramlar hazırlanıp yukarıya dama taşınır. Çelik (2004: 235), günümüz dünyasında, sosyal hareketliliğin kurumsal mekanizmalardan daha çok resmi olmayan dayanışma ve ağ ilişkilerine yöneldiğini söylemektedir. Bu ilişkilerin en önemlisi de misafirliktir. Misafir ağırlamak Türk kültüründe çok ciddiye alınan önem arz edilen bir durumdur. Aile ve toplumsal ilişkileri pekiştirmek adına yakın görülen kişiler ziyaret edilir. Bir bireyin toplumca beklenen bir durumda diğer birini ziyaret etmemesi çok ayıplanan hoş karşılanmayan bir durumdur. Burada Bascom'un dördüncü işlev olarak adlandırdığı, "Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kurtulma İşlevi" devreye girmektedir. Kişiler saygınlık ve prestijlerini korumak için geleneği yerine getirirler gelen misafiri en iyi şekilde ağırlarlar ve iadeyi ziyaret yaparlar, böylece dördüncü işlev gerçekleşmiş olur.

Damı daha yoğun kullanan ailelerin damlarının daha düzenli ve bakımlı olduğu görülür. Damda herhangi bir davet verileceği zaman dam iyi bir şekilde temizlendikten sonra, şehir damlarında duvar diplerine ince minderler konulur sırta dayanmalık olarak tercihen sert yünden büyük yastıklar konur böylelikle rahat yakın samimi bir ortam oluşur (KK37; KK47; KK52). Herkes ayakkabısını ya da terliğini damın oturmak için ayarlanmış alanının kenarında çıkarır ve serilen halı ya da kilime basarak misafirlerin yanında uygun bir yere oturur. Ev sahibi olan kadın damın eve inen en yakın yerinde oturur (KK35; KK51; KK43).

Kısacası damın kullanım işlevine göre uyulması gereken belli bir davranış kuralları vardır. Bu kurallar toplumsal ilişkileri de düzenler.

Damda misafir ağırlaması kadınlar için biraz zordur çünkü sürekli damdan aşağıya eve inip çıkmaları gerekir. Bu durumda evin çocukları ve misafir kadınlar da ev sahibi kadına yardım ederler. Her ne kadar damda misafir ağırlamak, damın evin mutfağına uzak olması sebebiyle zor olsa da açık havada oturmanın verdiği rahatlık ve misafir sayısının genelde fazla olması misafirlerin damda ağırlanmasına sebep olur. *“Kilis’teki evimiz damlıydı hep damda otururduk şimdi Antep’e taşındık burda misafir geldiğinde klimayı açıyoruz”* (KK83). Bu örnekte gördüğümüz gibi ihtiyacı giderme şeklinin değişmesi kültürü etkilemiştir.

Dama olan ihtiyaç günümüzde birçok nedenle azalmaya hatta tamamen ortadan kalkmaya başlamıştır bunun nedenlerinden biri artık evlerde yaygın şekilde klima kullanılmasıdır. Artık eskisi gibi büyük toplanmaların olmaması ve geniş alan ihtiyacının olmaması, çatının yalıtım sağlayan kullanışlı bir alternatif olması, damın günlük olarak temizlik istemesi gibi sebeplerle klima kullanımı yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla ihtiyaç duyulan serinlik ve geniş mekân başka şekillerde karşıladığında dama olan ihtiyaç da ortadan kalkabilmektedir.

3.1.2.6. Damdan Düşme Vakaları ve Dam Kazaları

Dam bazen evin birinci bazen iki veya üçüncü katının üzeri olunca damda yaşamak, damda işle meşgul olmak beraberinde bazı tehlikeleri de getirmektedir. Damın sadece yüksek olması değil daha sonra bir kat daha çıkmak üzere yapılmış damlardaki inşaat demiri uzantıları da çeşitli tehlikelere sebebiyet vermektedir. Damdan düşme vakaları, Kilis’te özellikle eski zamanlarda damların kenarlarında korunak olmayıp düz şekilde yapıldığından çok duyulan bir hadiseydi. Damdan düşme hadiselerinde yaş ve cinsiyet ayrımı pek olmamaktadır çünkü her yaştan ve cinsiyetten evin bütün üyeleri tarafından farklı amaçlarla dam aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Bu durumun deyim olarak dahi kullanılmakta olduğunu ayrıca hatırlamak isteriz; insanlar bir şeyin hızlıca, üzerinde çok durulmadan tezahür etmesi için “damdan düşer gibi”²² deyimini kullanmışlardır. Bu konunun gazetelerde de yazın başlaması göz

²² “damdan düşer gibi” maddesi. TDK, 2019.

önünde bulundurulur; “Damdan düşme mevsimi başladı” (Çoşkun, 2019) olarak başlıklandırıldığı olmuştur.

Dam bakımı esnasında da özellikle loğ taşı ağır ve silindir bir taş olduğu için dam kenarlarına gelindikçe eğer dikkatli olunmazsa kazalar meydana gelebilmektedir. “*Bazan ezkaza taşı damdan yuvarlayarak damdan aşağıya düşürürler ve müessif kazalara sebebiyet verirler.*” (Atalay, 1973: 169).

Bölgede damdan düşme kazaları o kadar yaygındır ve o kadar dikkat çekmiştir ki bu olay çeşitli sanat eserlerine konu olmuştur. Murat Saraçoğlu’nun yönettiği G. Antep’in Halfeti ilçesinde çekilen *Memleket* adlı filmde de ana karakterlerden biri anteni düzeltirken damdan düşmüştür. Ünlü *Vizontele* filminde de Yılmaz rolündeki çocuk oyuncu, damda uyurken damdan düşmüştür. Cantek (1999, 5-14), Kolektif bir kimliğin oluşması, toplumsal dinamiklerin göstergesi olan ortak kültürel yapının oluşması ve halkın terbiye edilmesi gibi durumlarda ritüellerin medya metinlerine dönüştürülerek kullanılması doğru uyarlamalar yoluyla gerçekleştirilmelidir, şeklinde konuyu aktarır. Yaşananlar hem ailevi hikayeler olmakta hem de bölgeye özgü hikayeler şeklinde anlatılmaktadır.

Kaynak kişilerimizden KK21’in damdan düşmeyle ilgili anlattıkları şu şekildedir:

“Benimle aynı yaşta olan kuzenimin başına gelmişti. 11 yaşındaydık ve teyzemlerin damında birlikte ucurtma ucuruyorduk. Ben ipi sonuna kadar açtım yeterince yükseldi. Bu daha yeni yeni başlamıştı yükseklik vermeye, geri geri giderken yerdeki betona saplanmış olan bükülmüş ve tam takılıp düşmek için yapılmış olan demiri görmedi. Ben de fark eder herhalde diye ses etmedim çünkü bulunduğumuz dam zaten onların ve zaten 3-4 yıldır da o damda ucurtma ucuruyorduk. Kuzenim demiri fark etmedi ve takılıp aşağıya uçtu gözümün önünde ve elinde de hala ucurtma vardı o an çok korkmuştum ve hemen aşağı teyzemlerin yanına fırladım.”

Diğer bir kaynak kişinin (KK7) damdan düşmekle ilgili anısı da şu şekildedir.

“Çocukken sokakta top oynarken topumuz komşunun damına düşmüştü. Komşumuz evde yoktu, ben de bizim evin damından onların dama geçecektim ve topu alacaktım. Annem hep kızardı damdan dama geçmeme çünkü bizim damımız komşuların damından daha yüksekti. Ben bizim damdan yan dama atlarken kolumun üstüne düştüm ve kolum kırıldı.” (KK7)

Damdan düşme olayları herkesin şahit olduğu ya da duyduğu kültürel bellekte yer etmiş bir durumdur.

Görüldüğü üzere bir yaşam alanı olan damdan düşmekle ilgili olarak

çocukların daha fazla anısı vardır. Bu durum onların büyükler kadar dikkatli olamamalarından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte yine çoğu zaman çocuklardan kaynaklı damda gerçekleşen kazalar da olabilmektedir. *“Kardeşimin uykusu çok ağırdı gece tuvaletini yapmak için damdan aşağı eve inerken bir keresinde merdivenden düşüp kafasını yarmıştı.”* (KK83).

Damın yüksekliğine bağlı olarak damdan düşmek kimi zaman ufak kazalara neden olmaktadır. Evler aşırı yüksek olmadığından damdan düşmeler genellikle ölüm ya da ciddi hasarlar yaratan sonuçlar doğurmamaktadır. *“Eskiden bizim damda korumalıklar yoktu. Bulaşık yıkıyordum damdan bulaşık suyunu leğenden aşağı doğru atayım dedim, düştüm ama bizim evin damı engin olduğu için bir şey olmadı.”* (KK26)

Ancak, kimi zaman da damdan düşmek bazen çok ciddi hasarlara neden olabilmektedir. Damdan düşüp yıllarca felç kalan kaynak kişimiz ise olayı şu şekilde anlatmaktadır:

“Zeytinden gelmişim damda ıbrıkla²³ elimi yüzümü yıkıyordum bir an dengemi kaybettim düştüm başım yarıldı başıma dikiş attılar 15 tane. Belim kırıldı, omuriliğim koptu. Sonra ameliyat olmam gerekti ameliyattan sonra felç oldum 18 senedir bu haldeyim.” (KK30).

Damdan düşmemek için önlem alan yöre halkı damın kenarına bir metrelik briket ya da tuğla örmektedir. Damının kenarına bu şekilde korumalıklar yapan kişiler genellikle damını daha aktif olarak çoğu işinde kullananlardır. Özellikle çocuklara hem ailedeki hem de çevrede duydukları damdan düşme hikâyelerini anlatarak da damda iken dikkatli olmalarını sağlamaya çalışmaları da alınmış önlemlerden bir tanesidir. Birçok kişinin başına gelen bu olay bölgeye özgü kültür örneği hikâyeler oluşmasına neden olmaktadır.

Damdan düşme sebepleri bir eşyanın düşmesine engel olma sırasında bir yere takılarak, uyurken, oyun oynarken gibi farklı sebeplere dayanabilmektedir. Ayrıca sadece damın üzerindikiler değil damın altındakiler de zaman zaman dam kazalarına maruz kalabilirler. Atalay (1973: 169) bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

“Yağmurlu zamanlarda damlar üzerinde bir faaliyettir başlar. Çoluk çocuk ellerine birer tahta parçası alarak damların kenarlarına (süvük, suyk) vurmaya koyulurlar...Havalar açık olduğu zamanlarda çocukların en iyi oyun yeri dam üzerleridir. Bazan ezkaza taşı damdan yuvarlayarak damdan aşağıya düşürürler

²³ İbrik (ibrik): Genellikle abdest alırken kullanılan sürahiye benzer bir kap.(KK31). “Topraktan, tenekeden, hattâ bakırdan, gümüşten, altından yapılan emzikli su kabı.” (Devellioğlu, 2011: 465).

ve müessif kazalara sebebiyet verirler.”

3.1.3. Toplumsal Cinsiyet Rollerine Göre Dam Kullanımı

Toplumsal cinsiyet rolleri; belli bir bölgeden yaşayan insanların sahip olduğu değerler üzerinden oluşturulan kalıp davranış biçimleri, sorumlulukların bütünüdür diyebiliriz. Yaşam biçimini belirleyen bu toplumsal roller, bir mekân olarak damın kullanımında da belirleyici bir rol oynamaktadır.

3.1.3.1. Dam ve Kadın

Toplumsal cinsiyet rollerini oluşumunda kadın ve erkek arasındaki farkın en önemli kaynağı biyolojik özellikleridir. Bu özellikler ilk devirlerden beri kadınlar ev işlerinden; erkekler dış çevreyle mücadeleden sorumlu hâle getirmiştir. Fakat bu genel çerçevenin yanında toplumsal roller ırk, etnik köken ve inanç sistemlerine göre farklılıklar gösterebilir. (Güldü ve Ersoy, 2009: 108-111). Kadınlık, biyolojik özelliklerin getirdiği vasıfların, toplumsal süreçler sonucunda zamanla şekillendirilmesiyle anlamlandırılmıştır. Kadınlar için toplumsal olarak inşa edilen birtakım davranış ve rol kalıpları vardır. Bu kalıplar günümüzde bazı ülkelerde yıkılmış olmakla beraber bazı toplum ve devletlerde bu farklar korunmaya devam etmektedir. Bu farklara örnek verecek olursak; bir mekânın kullanımında kadınlar ve erkek farklı rollere sahiptirler. Kadın özel mekâna aittir ve ahlak yapısının korunabilmesi için kadın dış mekândan uzaklaştırılmış veya kısıtlandırılmıştır (Dinçtürk, 2019: 39). Kadın erkek eşitliğini siyasal, ekonomik ve sosyal anlamda sağlayan özellikle gelişmiş ülkelerin çoğunda toplumsal rollerin zamanla birbirine yaklaştığı görülebilmektedir

İslamiyet öncesi Türk toplumunda kadının toplumsal rolü ve statüsü devletlerine iyi bir durumda olduğu yapılan bilimsel araştırmalarda görülmektedir. Orta Asya’da İslamiyet’in kabulünden önceki dönemlerde kadına verilen değer, kadınların at binip kılıç kuşandığıyla ilgili bilgileri dikkate alırsak İslamiyet’le ve yerleşik yaşama geçilmesiyle eve kapanan kadının toplumsal rolünün inanç ve yaşam şeklinin değişmesine paralel olarak değiştiğini söyleyebiliriz. İslamiyet’in kabulünden sonra kadınlar toplumsal statülerini ve haklarını Dedekorkut hikâyelerinde görülebileceği gibi hemen kaybetmemişlerdir. Özellikle Selçuklu dönemine baktığımızda da

kadınların ne kadar aktif olduğu günlük yaşamda erkeklerle beraber hareket ettikleri görülmektedir. Osmanlı döneminde ise, yerleşik hayata geçilmesi ve şariat hakimiyetiyle kadınlar için daha tutucu bir dönem oluşmuşken Tanzimat'la beraber yavaş yavaş kadınlar hak ve yetki sahibi olmaya başlamışlardır (Aksoy, 2017: 16-17).

Kadınların dünya genelinde daha çok evin düzeni, yeme-içme, ev ekonomisi gibi işlerle uğraştıkları görülmektedir. Bu durumda topluma göre “kadınlık görevi”ni layığıyla yerine getiren bir kadının gerekmedikçe evinden uzaklaşmaması icap etmektedir. Dam, kaynak kişilerin ifadesiyle evden uzaklaşamayan ve kapalı ev ortamından bunalan kadın için bir ferahlama ve yeri geldiğinde işlerini halledebileceği rahat bir ortam sağlamıştır. Türk toplumlarında birçok toplumda olduğu gibi kadının en önemli görevi neslin devamını sağlamak dolayısıyla annelik olarak kabul edilmektedir. Diğer görevi ise erkeğin getirdiği yiyeceklerden yemekler yapmak, evin temizliğini ve düzenini sağlamaktır. Fakat son zamanlarda eğitim seviyesinin artması ve kadının iş hayatına katılmasıyla kadın özel alandan kamusal alana çıkmıştır. Kadının kamusal alanda söz sahibi olması, birtakım yasal haklar kazanması, kamusal alanda da sorumluluk ve roller üstlenmesi ve ekonomik özgürlüğünü kazanmasıyla özel alandaki yani ev içerisindeki kadın rollerini ve sorumluluğunu azaltmıştır. Kadınları ve erkekleri bağlayan/sınırlayan (veya benzeri bir sıfat) yazılı olmayan görevler, tutum ve davranışlarını etkileyen kurallar vardır. Yılmaz'ın (2018: 5) vurguladığı gibi;

“Kadın ve erkek toplumun istediği gibi birer kadın ve erkek olmaktadır. Bu değerlerin içselleştirilmesi ile bireyler toplumda uyum içerisinde yaşamaktadır. Bu değerlere uyulmadığı takdirde sapmalar gerçekleşmiş olacaktır ve bireyler toplumdaki dışlanacaktır.”

Tan'a (1979: 158), göre rol, çeşitli veya belirli bir durumda kişilerin sahip oldukları cinsiyet, yaş, statü gibi özelliklere göre alması gereken, beklenen davranış kalıbıdır. Çalışma yaptığımız topluluğun özelliklerini göz önünde bulundurarak toplumsal cinsiyet rollerini ev içinde ve ev dışında olmak üzere iki farklı açıdan değerlendirmenin doğru olduğunu düşünmekteyiz. Evin içindeki rol paylaşımı hane halkı dediğimiz aynı evi paylaşan kişiler arasında gerçekleşen bir sistemdir. Hane halkını Dedeoğlu şöyle açıklar:

“Hane halkı, ortak ikamet ve yeniden üretimin birlikte yer aldığı sosyal organizasyonun temel birimi olmakla beraber, aynı zamanda karmaşık bir yapısı olan, kültürlere göre farklılık gösteren ve zaman içinde değişen bir dizi kurumsal düzenlemelerden oluşmaktadır.” (Dedeoğlu 2000: 142).

Farklılıkların sebebi kültürel farklılıklar olabileceği gibi aynı kültürde yaşayan hane halklarının nitelikleri ve nicelikleri aynı özelliklere sahip farklı evlerde yaşayan iki bireyin ev içinde farklı rollere sahip olmasına sebep olmaktadır. Bu rollerin izlerini her türlü günlük ve sosyal faaliyetlerde bulabilmek mümkündür. Hart' a göre, erkek veya kadın olmanın rolleri sosyal olarak çok katmanlı bir şekilde oluşturulur ve erkek veya kadın olmak ev içinde ve ev ötesinde her türlü faaliyetler içinde gömülüdür (Hart, 1995: 41).

Toplumsal cinsiyet ayrımlaşması ve toplumsal cinsiyet rollerinin oluşması post-modern yazarlar ve post-yapısalcılar tarafından incelenerek daha öteye taşınmıştır. Özellikle feminist akımların son zamanlarda güç kazanması toplumsal cinsiyet ve rollerin daha çok irdelenmesine sebebiyet vermiştir. Dedeoğlu'a (2018: 2) göre bu konu hakkında Butler ve Scott (1992: 23-38) önemli isimlerdir. Bu yazarlara göre: mevcut kurumsal güçler cinsler arasında eşitsizlik ve baskı yaratır. Bu durum iş bölümünde ve toplumsal kimliklerde de kendini gösterir. Butler ve Scott bütün güç ilişkilerin cinsiyet temelli olduğunu ifade ederken bu durumun meydana gelmesini söylemsel yapıların özel birer sonucu olarak görür. Bu durum Kilis kültürünün cinsiyet rollerine yansması için de geçerlidir. Yapılan geleneksel etkinliklerde, formel çalışma sahasında, imece usulü köy çalışmalarının içindeki birtakım etkinliklerde alınan roller, yazılı olmayan kuralların dolayısıyla kültürün birer yansımasıdır.

Mimari açıdan bakıldığında mekân kavramı iç mekân ve dış mekân olarak ikiye ayrılır ve *"Mimarın fiziki mekânın bir kısmının duvarlar ve tavanla kapatılması sonucu meydana gelen mekâna iç mekân; bunun dışında kalan hacme ise dış mekân adı verilmiştir."* (Altan, 2017: 82). Gerek Türk toplumu gerek diğer toplumlarda olsun yüzyıllardır iç mekânı kadına; dış mekân erkeğe ait olarak görmüştür. Son zamanlarda bu algı yavaş yavaş değişiyor olmasına karşın Kilis dahil olmak üzere Anadolu'nun birçok yerinde hâlâ kadının evin içinde yani özel alanda; erkeğe dışarda kamusal alanda daha çok vakit geçirir yahut "kendi alanlarında" vakit geçirmeleriler uygun görülür. Toplumda bu algıyı oluşturan birçok faktör vardır. Emek gücüne katılım, kadın veya erkek, evin her üyesini söz sahibi yapan bir etkidir. Çünkü para kazanmak, insanı söz sahibi yapacaktır. Bu yüzden emek gücüne katılımın fazla olduğu yerlerde kadının toplumsal rolü daha baskındır diyebiliriz. Bu durumu etkileyen etken salt ekonomi değildir. Dedeoğlu'nun (2000: 148) da vurguladığı gibi *"Emek gücüne katılımın kadının ev içindeki konumunu etkilemesi, sadece ekonomik*

değişkenlerle incelenemeyecek kadar karmaşıktır ve toplumda var olan değer yargılarından ve cinsiyet ideolojilerinden de yakından etkilenmektedir.” Kadının kamusal alanda olmaması düşüncesinin baskın olduğu bölgelerde kadınlar tamamen kapalı olmayan dam, cumba, balkon, bahçe duvarı gibi çevreyi de gözlemleyebileceği bir alanda hareket eder. Mesela cumbalar, *“kadınların hayatlarının evde ve örtülü geçmesinden dolayı dışarıyı görebilme ihtiyacının doğurduğu bir mekânlardır”* (Şenyurt, 2016: 96). Bu alanların benzer işlevleri vardır ve aynı ihtiyaca cevap vermektedir.

Dünya üzerinde birçok toplumda gördüğümüz gibi Türk toplumlarında da ev kadının mahrem alanıdır. Bu alandan kadının dışarıdan görünüşü belli bir edep ve kültürün getirdiği normlar dahilinde toplumun değer yargılarına uygun bir şekilde olmalıdır. Kadın kamusal alanın aksine gündelik kıyafetleriyle dam, cumba, balkon, bahçe dediğimiz bu ara alanlarda görülebilir.

“Kadının alanı olarak belirlenen mahrem alan, konutta da kadının sokakla ilişkisini sınırlamıştır. Kadının evden görünürlüğünü sınırlayan kafes ve dolayısıyla cumba ve şahnişin, toplumsal cinsiyetin kavranışı bağlamında iktidarın İslam hukuku aracılığı ile konuttaki mekân düzenlenişine ilişkin kurgularının bir parçası haline gelmiştir.” (Şenyurt, 2016: 100)

Fiziki yapı itibari ile benzetmeler dahi cumba ve damın bir takım ortak özellikleri vardır. Kadınlar için ev hayatı ve dışarısı arasında bir köprü vazifesi görmektedirler.

“Türk kadını genellikle günlük hayatın tamamını evinde geçirir. Gittikçe sıkışan şehir artık bahçe veya geniş avlulara imkân veremeyince, kadının dinlenmesi, gelip geçeni seyretmesi, satıcıdan öteberi almasını, komşusuna seslenmesi gibi birçok oyalayıcı sebepler, çıkmaları (cumba) evvela bir kadının dinlenme ve eğlenme köşesi haline getirmiştir” (Hasol, 1990:139)

Bu alanlar için iç ve dış mekânın geçişi, ara mekânlardır; bu yüzden bu mekânlarda kadınlar daha çok vakit geçirir, diyebiliriz. Özellikle Kilis’in şehir merkezinde yaşayan kadınları gökyüzüyle buluşturan damlar onlara hem evlerinde olmanın güvenliğini ve rahatlığını hem de dışarıda olmanın özgürlüğünü sağlar. Konu hakkında kaynak kişilerimizin verdiği bilgiler şu şekildedir:

“Ben köyden şehre gelin gittim. Köydeki evimizde kocaman bir bahçemiz vardı ve ikindin vakti tarlaya, bağa giderdik. Nişanlıyken şehirde yaşıyıcınız deyince dar dip dibe evler ben nedim, dedim. Ama o zaman evimizin asmalı mermer kaplamalı damı vardı, hava almaya hep dama çıkordum” (KK75).

Yukarıdaki örnekte Kilis’teki evlerin, yaşam alanlarının farklılığının buna

bağlı olarak yaşantının şehir merkezi ve köylerde birbirinden farklı olduğunu görmekteyiz. Bu durumda dam kişilerde yeni yaşam alanına uyum sağlaması açısından önem arz etmektedir.

“Evliliğin ilk yıllarında kaynanamlarla yaşıyordum aynı evde gözler sürekli üstümdeymiş gibi hissediyordum bu yüzden fırsat buldukça dama çıkar asmanın altındaki sedirde otururdum. Annemle ablalarımınla genellikle orda telefonda konuşurdum bazen, iş işlerdim (dantel, örgü, kaneviçe vb. nakış işleri yapmak) (KK83).”

Görüldüğü üzere kaynak kişimiz damı kendi özel alanı olarak kendini daha rahat hissedebileceği bir ortam yaratmak için kullanmıştır. Bu örnekte dam ayrıca yalnız kalma alanı olarak farklı bir işlev kazanmıştır. Erkekler yalnız kalmak, ortamdaki uzaklaşmak istediklerinde evden çıkıp başka yere gidebilme olanağına sahipken; kadınların böyle bir imkânı olmadığı için bu durumda dam kadınlar için yalnız kalma ihtiyacını gideren bir işleve sahip olmuştur. Aynı zamanda yine beğendiği bir erkekle dışarıda görüşemeyen kadın eğer yakın damdan birinden hoşlanıyorsa damı görüşme alanı olarak kullanarak hem evde hem evin dışında olabilmektedir. Erkek bir kaynak kişinin aktarımı bu durumu örneklemektedir.

“Bekarken komşunun kızını seviyordum, camdan birbirimize damı işaret ederdik, Kilis küçük yer dışarda da buluşamam, o yüzden ikimiz de dama çıkardık bir yandan bakışırdık, konuşurduk, bazen kâğıt atardık. Aşağıdan biri geleceği zaman merdivenin ışığı yanardı, anlardık.” (KK78).

Dam bir toplanma alanı olduğunda bu durumda hizmeti gören kişi kadın olmaktadır. Bir kaynak kişi damdaki cinsiyet rolleri için şu şekilde yorum yapmıştır: *“Kadınlar için kölelik erkekler için keyif yeri. Çay getir, yemek getir, su getir! Erkekler de uzanır sadece, kadınlara eziyet yeri, aşağı eve in, çık, dur” (KK9).* Kilis’te evde ve damda kadının rolü genellikle çalışmak olarak görülür, erkek ise çalışma rolünü dışarıda sergilediği için ev ve dam erkek için çoğu zaman sadece dinlenme alanıdır. Çok misafiri olan ve ikramlıkların sırayla gelmesi gerektiği durumlarda dam kullanımı kadınların için sürekli aşağı inip çıkmayı gerektireceği için kimi zaman daha yorucu bir hal almaktadır. Sosyo-kültürel yapının bir sonucu olarak, kadınlar ve genç kızlar yemek yapmakla ve sunmakla, erkekler ve erkek çocukları yemek hizmeti alan rollere sahiptir. Bu durum damda toplanıldığında da geçerli olmaktadır. Fakat ortamda hiç kadın misafir yoksa veya kadınlar başka bir alanda toplanmışsa evin erkeği ve erkek çocukları gelen erkek misafirlere hizmet edebilirler (Özdemir 2005: 179).

Kadının dama çıkma sebepleri oldukça fazladır. Aile yapısına, kadının

karakterine, evin konumuna ve yapısına göre dama çıkılan durumlar ve çıkma sıklığı farklılık gösterebilir. Kimi kadınlar mutfağını beğenmeyip damda gölgelik alanı da varsa akşam yemeğı için sebzelerini soymak gibi basit ama vakit alan işler için dama çıkmayı tercih edebilir. Ayrıca kadınlar ufak tefek sebeplerle dama çıkararak oturdukları mahallede neler olup bittiğini de çıplak gözle veya damdan dama birbirlerine sorarak kontrol etmiş olurlar. Dam yüksek olduğu için kimin evinin önünde araba, motor var kime hangi misafir gelmiş görürler ve bunun üzerine sohbet ederler. Yeni evli kadınlar kendi ailesiyle telefonlaşmak, ağlamak veya sigara içmek için damı sıkça kullanabilmektedir. Ayrıca Kilis'te kadınların eşleri yanında olmadan, önemli bir durum olmadıkça sıkça dışarı çıkması hoş karşılanmadığından, Kilis merkezinde yürüyerek gidilebilecek park ve mesire alanı gibi yerler de olmadığından damlar hava almak için ideal mekânlar olmuştur. Ayrıca damda asma altında gölgelik uygun ortam varsa bazı kadınlar sıcak yaz günlerinde namaz kılmak için de dama çıkabilirler. Fakat bu konuda damın özellikleri çok önemlidir bazı damlar konum itibariyle çok rüzgârlı ve serin olabiliyorken bazıları öyle olmayabilir. Kadın mevcut durumların hepsini değerlendirerek sosyal normlara uygun bir tavır takınır.

3.1.3.2. Dam ve Erkekler

İç alan ile dış alan arasında olan dam, erkekler için daha çok akşam işten geldikten sonra ferah bir şekilde oturup çay içip yemek yenilecek ve uyunacak bir yerdir. Bunun dışında erkekler toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ev içinde erkeğe atfedilen işler üzerine damı kullanmaktadırlar. Örneğin erkekler damı ev içine sokamayacakları, ev içinde yapamayacakları tamir, boyama vb. işlerini damda yaparak kullanmaktadırlar. Bununla birlikte yine işleriyle alakalı veya herhangi bir sebepten eve getirmek durumunda kaldıkları evin içine konulamayacak hacim olarak büyük eşyaları dama çıkararak, damı ardiye gibi de kullanabilmektedirler. Özellikle kadınların fiziki anlamda taşımak için güçlerinin yetmediğı erzakları, eşyaları, kömür ve odun gibi ağır maddeleri erkekler dama taşırlar.

Damda güvercin yetiştirmek erkeklerin damda yaptığı en bilindik ve popüler hobidir. Damda mangalda kebab yapılacağı, iğköfte yoğurulacağı zaman bu yiyeceğı hazırlama görevi erkeğindir. Damda antenle ilgili bir sorun olduğunda, su depoları veya güneş enerji panelleriyle alakalı bir problem olduğunda bu sorunları erkekler

çözer. Dama çıkan bir baca varsa bu bacanın yılda bir kez bakımı olur bu bakımı genellikle meslek olarak yapan belli kişiler vardır ve bu kişiler de erkektirler. Dolayısıyla erkekler fiziki güce dayalı işlerin bir kısmında damda görev alırlar.

3.1.3.3. Dam ve Çocuklar

Dinlenmiş ve yeterli besini almış olan her organizma içindeki enerjiyi dışarı atmak ister. Kasların ve sinirlerin çalışmaması durumunda insan ihtiyaçlarını doyuramaz. İnsan doğası gereği ihtiyaçlarını karşılamak, gelişmek ve ilerlemek için hareket etmelidir. Kassal ve sinirsel ihtiyacın giderildiği ve buna dayalı birçok örgütlenmiş etkinlik vardır. Kişilerin hareket ihtiyaçlarını giderdikleri yaşamsal zaruri etkinliklerin yanı sıra, spor, dans, oyunlar gibi kişinin yalnız ve grup halinde yapabileceği etkinlikler de vardır. Bu etkinlikler biyolojik, psikolojik ve kültürel olarak incelenebilecek geniş bir alandır. Kişilerin fizyolojik ihtiyaçları dışında eğlenme ihtiyaçlarını karşıladıkları etkinlikler de kültürle ve gelenekle bağlantılı olarak oluşturulmuştur (Çobanoğlu, 2016:278). Hareket ihtiyacını erişkin bir erkek daha çok kamusal alanda çalışarak giderirken erişkin bir kadın da ev işleriyle gidermekte arta kalan zamanda eğlenceye ve hobilere dönük etkinlikler yapabilmektedir. Fakat çocukların bu gibi sorumlulukları olmadığından hareket ihtiyacını giderme de eğlenceye daha çok vakit ayırabilmektedirler. Bu durumda çocukların hareket ihtiyacını gidermede evin yetersiz kaldığı ve sokağın güvenilir olmadığı veyahut sokakların dar, yokuş, yoğun olduğu durumlarda dam, ihtiyacın giderilmesinde bir çözüm olarak devreye girmektedir. Ayrıca dam sokağa çıkarılması uygun olmayan evde kullanım alanı yaratılamayan, değerli veya büyük bir hacme sahip olan çocuklara ait birtakım oyun araçlarının da kullanılabilmesine imkân sağlar.

İmkânı olan aileler, damlarının kenarlarına koruma duvarları yaptıktan sonra, çocuklarına damda kullanması için; bisiklet, akülü araba, kumandalı araba, trambolin, salıncak, şişme havuz gibi evde rahat oynayamayacakları oyuncaklar alırlar. Dam uygunsa, salıncak ve hamak da dama çocuklar için eğlence aracı olarak eklenebilir. Böylelikle çocuklar evi dağıtmamış, evdeki eşyalara zarar vermemiş ve bedensel faaliyetlerini açık ve temiz havada daha özgür bir şekilde gerçekleştirmiş olur. Malinowski'nin kültür teorisinde bedensel ihtiyaçlara kültür hareket ihtiyacı ile cevap verir. Çocukların da hareket ihtiyacını karşılamak için bir takım alanlara ve nesnelere

ihtiyacı olmaktadır. Çocuklar damda, sokakta olduğundan daha emniyetli evde olduğundan daha rahat ve özgürdür.

Köylerde çocuklar damı oyun alanı olarak pek kullanmazlar çünkü köyde zaten oyun oynayacak yeterince güvenilir ve doğal alan vardır. Dolayısıyla dam sokağın, bahçenin uygun olmadığı yaşam alanlarında çocuklar için de alternatif bir mekândır. Son zamanlarda Kilis'in yazın çok sıcak olması sebebiyle çocukların eğlencelerine bisiklet ve salıncak yanında yeni bir eğlence aracı daha eklendi. Çocuklar damda büyük leğen varsa leğenlere su koyarak veya hazır şişme havuzlara su doldurarak eğlenmektedir. Çocuklar bunlarla eğlenirken büyükler için bu durum yorucu olabilmektedir. *"...nerden aldı getirdi de başıma bela etti şu havuzu geçen sene de almıştı patlamıştı bu yıl çocuklar yine aldırıldı zorla"* (KK27).

Kaynak kişimiz havuzu şişirmek, toplamak, su doldurmak gibi işlemlerle uğraşmak istemediğinden damda şişme havuz etkinliğinden yakınmaktadır. Çocuklar için damda bisiklet sürmek, salıncakta sallanmak, havuzda suyla oynamak yanında grupça çeşitli oyunlar oynamak da çocuk folkloru bağlamında önemlidir. Dam çocuklar için bir eğlence alanıdır. Dolayısıyla onların hareket bedensel ihtiyaçlarına cevap veren bir mekândır. KK19, çocukluğunda damı nasıl oyun alanı olarak kullandıklarını hatırlıyor ve şunları anlatıyor:

"Çocukken saklambaç oynardık damda. Damlar birleşik olduğu için o damdan o dama geçerdik. Damda hep baca olur, bunlar ayaklı olur, boyları uzun olur onların arkasında saklanırdık yüzümüz is olurdu. Bazen de biz alır boyardık. Komşuların çamaşırlarını kirletirdik. İplerini koparıp ip atlardık. Komşunun damda kuruttuğu incir üzüm gibi kurutulmuş yiyecekleri varsa alıp yiyorduk ceplerimize koyuyorduk. Bazen annemize şikâyet gelirdi gürültü yaptığımız için. Kız kızsak evcilik oynardık aşağı evden kilim halı getirirdik Kışın azıcık güneş görsek yukarı çıkardık. Bizim mahallenin sokakları dar olduğu için kışın kar yağdığında damda kartopu oynardık, kardan adamlarımızı damlara yapardık. Her mevsimde her fırsatta dama çıkmaya çalışırdık."

Kız çocukları damda evcilik oynayarak toplumsal cinsiyet rollerini de öğrenmektedir. Dama kilim sererek ve evdeki oyuncaklarını dama taşıyarak orada rahat bir alan yaratırlar. Dam aynı zamanda çocuklar için bir öğrenme alanıdır. Büyüdükten sonra da çocukluk anılarını zenginleştiren hayat hikayelerinde anlatılan bir mekandır. Her yaşın dam kullanımı için ayrı bir yeri olduğunu görmek mümkündür. Dam ergenlikle beraber daha çok yalnız kalma, kafa dinleme, sigara içme alanı olarak kullanılmaya ve çeşitli hobileri geliştirebilmek için alan olmaya başlar. Yaş ilerledikçe cinsiyete göre damın birey üzerindeki işlevsel rolleri değişir.

Büyüklerin günlük yaşam deneyimleri içerisinde dam toplumsal cinsiyet rollerine göre farklı işlevlerle yer alırken çocukların günlük yaşamı içerisinde de damın değişik işlevleri vardır. Damın bisiklet sürmek, saklambaç oynamak, salıncakta sallanmak, evcilik oynamak, tebeşirle dama resim çizmek vb. eğlence çeşitleriyle bir oyun alanı olması yanında çocukların büyükleri dünyasında nesilden nesile aktarılan günlük yaşam pratiklerini öğrendikleri bir mekândır aynı zamanda. Çobanoğlu (2016:269), İnsan beslenme, üreme, sağlığını koruma gibi ihtiyaçlarını çözümlemede ikincil yapay bir çevre yaratır. Yaratılan bu yapay çevrenin sürekli olarak yenilenmesi sürdürülmesi ve yönetilmesi gerekmektedir. Böylelikle daha verimli bir yaşam standardı oluşturulabilir. Bu sistemin korunabilmesi için ise kültürel geleneğin bir sonraki nesile aktarılması ile mümkündür. İşte dam da kültürel geleneğin nesilden nesile aktarıldığı bu yapay çevreye benzetilebilir. Çobanoğlu (2016: 282), William Bascom'a dayanarak folklorun eğitim işlevinden şu şekilde bahsetmiştir; yazılı kültür geleneği olmayan toplumlarda sözel olarak taşınan bilgiler son derece önemlidir. Folklorun eğitici işlevi bu bağlamda insanlara pratik kurallar ve yaşamı devam ettirmede bir kılavuzdur.

Çocuklar ve ergenler, büyüklerin günlük yaşam içinde yapıp ettiklerine yardım ederek ve onların ilişkilerini ve davranışlarını gözleyerek de toplumsallaşırlar ve özellikle dama dair kültürel öğeleri öğrenirler. Büyüdükleri zaman da dama ait olan birçok çocukluk anısı da biriktirirler. Ayrıca damın daha doğal bir ortam olması ev gibi kırılacak dökülecek herhangi bir eşya olamaması çocukların damda ve damdaki işlerde daha etkin olmalarını sağlamıştır, diyebiliriz.

Damda vakit geçirme veya dam kavramı çocukların anılarında çeşitli şekillerde yer alır. Bu örnekte içinde dam geçen çok bilindik bir atasözünün küçük bir çocuk tarafından mecaz anlamının bilmeyerek gerçek anlaşılması söz konusudur. *“Benim kardeşim olduğunda, papucun dama atıldı, demişlerdi. Ben de inanmıştım. Dört yaşındaydım. Çıktım dama papucum orda diye baktım orda yoktu, sonra niye böyle dediler, dedim.”* (KK8).

Diğer bir anıda ise çocukların yıldızlara olan merakı dolayısıyla meydana gelen bir durum söz konusudur. *“Bir tane arkadaşım vardı yıldızları daha iyi görebilmek için gece göznlükle uyurdu.”* (KK3). Her çocuk yıldızları merak etmekte anlamaya çalışmaktadır. Özellikle büyük şehirlerden köylere ziyarete gelen çocuklar yıldızların görkemli çokluğundan, kaymasından etkilenir. Bu yüzden damda yatmadan önce

yıldızları seyretmek ve çevresindekilerle yıldızlar hakkında konuşmak çoğu insanın özellikle çocukken çok sevdiği bir aktivitedir.

Düğünlerin çok olduğu yaz aylarında düğün sebebiyle toplanan akrabaları misafir etmek, yatacak yer sağlamak için damlar geniş ve ideal bir alandır. Ayrıca bu durum insanların güzel veya kötü anılar biriktirmesine ortam sağlamıştır. Aşağıdaki iki anlatı bu duruma bir örnektir.

“13-14 yaşlarında kuzenler düğüne değin gelmişti, toplanmış gece damda çekirdek çitleyip kola içiyorduk komik bir kuzenim sürekli ayıp fıkralar anlatıyordu hepimiz gülüyorduk sonra yan damdan komşumuz Ökkeş Emmi vardı ‘Hösün de yatın sizi ...’ diye bağırmıştı çok komik söylemişti bir daha gülmüştük” (KK21).

“Fatih abimin düğünü sıraları tüm akrabalar gelmişti çok kalabalıktı. Tüm çocuklar damda kalın bir yorganın üstüne balık istifi gibi dizilir yataydık. Uykumuz gelene kadar kuzenlerimle yıldız seçme oyunu oynardık herkesin bir yıldızı olurdu. Herkes en parlak onlardan seçerdi. Sonra bir gün nenem bizi duydu dedi ki: Şu dip dibe yıldızları görüyor musunuz? Onlar Leyla ile Mecnun’un yıldızları, dünyada kavuşamayınca öbür dünyada yıldız olup kavuşmuşlar, dedi” (KK83).

Çocukların gizli gizli yiyecek aşırımları her toplulukta görülen bir durumdur. Yiyeceklerin çocuklar tarafından gizlice alınıp bitirilmemesi için ebeveynlerin çeşitli önlemler alması yiyecekleri çocukların ulaşamayacağı yerlerde muhafaza etmesi gerekmektedir. Konuyla ilgili damdaki bir çocukluk anısı da şu şekildedir:

“Eskiden iri kıyma yaparlar onu biraz kavururlar topaç yaparlar onu sepetin içine koyarlar şimdi o sepetlerden yok kovaya benzeyen özel bir sepettir onu tavana asarlar yağıyla beraber damdaki küçük odunluğu asarlar genelde o yoksa mutfığa da asarlar biz küçükken onu çalar çalar yerdik ayağımın altına sandalye koyardım ne güzel olurdu hiç de kokmazdı.” (KK16).

Dam çocuklar için de bir oyun alanı olunca bu durumda büyüdülerinde de onların çocukluk hatıralarında da yer alan bir anı mekânı olmaktadır.

3.1.5. Damın Bakımı ve Dam Loğlanması

Damın kullanılabilmesi için temiz tutulması günlük olarak yerdeki tozların süpürülüp damın yıkanması gerekmektedir. Genel olarak aşağı evden hortumla su çekip süpürülüp paspaslanarak damlar yıkanır. Eski toprak damlar ise sadece çalı

süpürgesiyle²⁴ süpürülür. Şu anda Kilis'teki damların çoğu taş ve mermerdir. Aydınlanmayı sağlamak için aşağı daireden seyyar elektrik çekilmektedir.

Damın bir ucundan bir ucuna ip çekilir. Bu iplerin damdaki işlevleri hem çamaşır kurutmak hem de kışlık yiyecek olarak hazırlanan kurutmalıkların bu iplere asılması şeklindedir. Damda kullanılan her bir nesnenin dam kullanımını kolaylaştıracak bir işlevi bulunmaktadır.

Kilis'te bundan daha altı yıl önce şehir suları haftada sadece iki gün akardı, bu yüzden evlerin damlarında su depoları bulunur. Kilis'te birçok evin damında ayrıca güneş enerjisi bulunur. Eski köy evlerinde ise sacın bulunduğu ocağın bacası dama bağlı olur ve duman damdan çıkar. Genellikle köy evlerinin mutfağında bulunan ocakların damdaki bacalarına “puhari”²⁵ denilir.

İlkbaharda havaların ısınmasıyla halk yavaş yavaş dama çıkmaya başlar. Kışın iyi temizlenememiş, bakımsız kalmış damlar öncelikle aşağı daireden hortum çekilerek iyi bir şekilde temizlenir. Sonra damda kullanılacak olan kilim, minder, yastık, örtü, terlik gibi malzemeler dama çıkartılır.

Dam uyumak için kullanılıyorsa sabah uyanıldığında her şey toplanıp damın bir kenarında muhafaza edilir (KK1). Aile damda uyumayacaksa gece kalkarken damdaki serili eşyalar toplanır, çünkü Kilis'te damlar gündüzleri aşırı derecede sıcak olur ve bırakılan bir eşya güneşten kötü etkilenir, yıpranır. Döşekleri gölgeye kaldırmazsan yanar ve pislenir (KK16, KK56).

Damlar belli dönemlerde özel bakım da istemektedir. Bu işleri de genellikle erkekler yaparlar. Damda erkeklerin yaptığı en önemli işlerden biri de toprak damın loğlanması (dam düzlemesi) ve damın kenarlarının onarılması işlemleridir. Bu işler kadınların ve çocukların yapamayacağı kas gücü isteyen işler olduğundan damın dayanıklılığın korunması için yapılan bu işlemleri erkekler yapmaktadır.

Loğ taşının tarihi çok eski devirlere dayanmaktadır. Çünkü yüz yıllardır toprak dam malzemesi olarak kullanılmıştır ve kullanım sürekli olarak bakım gerekmektedir.

“Dış yapı birimi olan toprak damların, Anadolu'da M.Ö. 2. bin yılı sonuna dek inşa edilmiş oldukları kabul edilmektedir. Bu dış yapı birimi Orta Anadolu'da

²⁴ Çalı süpürgesi: Sert ve düz dalların birleştirilip bir ucunun demir telle bağlanmasıyla oluşturulan doğal bir temizlik aletidir.

²⁵ Puhari: Baca (“Puhari” maddesi, TDK, 2019)

halâ varlığını sürdürmektedir. Anadolu'da konutların üst yapı birimi önceleri, 'büyük olasılıkla saz' ve çalidan olup sonraları toprak dama dönüşmüş ve bu durum Hitit eserlerinde gözlenebilmektedir." (Tepe, 44: 1999'den aktaran Koç, 2009: 1066).

Yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda da asırlar öncesinden kalma loğ taşları bulunmuştur. Krâlî tüzüklerinde²⁶ bulunan şu alıntı bu düşüncayı doğrulamaktadır:

"...Damların üzerindeki çalıların kalınlığı az olmasın ve asla (sular) damlamasın. Damları kontrol etmek bir kamu çalışanı olan kale komutanının görevleri arasında yer almaktadır. Tarihin en eski devirlerine kadar uzanan bir geçmişe sahip olan loğ taşına, Büyük Hitit İmparatorluk çağına (M.Ö. y. 1450- y. 1200) ait örneklerde henüz rastlanamamışsa da birer adet Samal (Zincirli Höyük) (Gaziantep-İslahiye'de) ve Azativvataya (Karatepe) 'dan (Osmaniye-Kadirli'de), iki loğ taşı çıkarılmıştı." (Darga, 1985: 123-124).

Loğ taşı, özellikle eski toprak damlı evlerin olmazsa olmazıdır. Bu taş toprağın sıkıştırılması ve eve su akmaması için kullanılır, genellikle de yağmurlu ve karlı havalarda kullanılır. Eyüboğlu'nun, (1995:467), "*Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü* 'nde, "utr. Yuğ bk. Yuğu, Yuğaç, Yugaçdan y/l dönüşmesiyle yuğ/luğ/loğ (damların üzerine serilen toprağı düzleyip yağmur sularının akmasını önleyen yuvarlak taş). Yuğu taşı, yuvu taşı, yuvak, yuvalak taşı" şeklinde verilir. Loğ taşı Anadolu'nun belirli yerlerinde farklı isimlerde kullanılmıştır. İhtiyaca göre taş ustaları tarafından yapılmaktadır.

"...Evlerin damları genellikle topraktır. Her damda Loğ adı verilen silindirik şeklinde ağır bir taş bulunur. Yağmur yağdığı zaman bu loğlara askı adı verilen bir çatal ağaç yerleştirilir ve damlar loğlanır. Loğlamaya başlamadan dama iyice saman serpilir sonra loğ taşı bir aşağı bir yukarı çekilmeye başlanır. Bu loğ toprağı iyice bastırır." (Kılıçkiran 1978: 3).

Dam loğlaması kas gücü isteyen bir iştir, taşın ortasındaki boşluktan bir demir geçirilerek iki tarafından çekilen taş damın üstünde yuvarlanarak döndürülür. Atalay (1973: 169) loğla ve dam loğlamayla ilgili şu bilgileri verir:

"Yağmurlu zamanlarda damlar üzerinde bir faaliyettir başlar. Çoluk çocuk ellerine birer tahta parçası alarak damların kenarlarına (süvük, suyu) vurmaya koyulurlar. Bunların çıkardığı sada afaki doldurur.²⁷ Bu ameliyat bittikten sonra tahminen seksen ile seksen beş doksan kilo ağırlığında bulunan ve yerlilerce (lov) denilen üstüvani bir taşın yuvarlanması başlar. Yağmur altında bir saat kadar damlarda yuvarlanmazsa evde oturmak kabil değildir. Havalar açık olduğu zamanlarda çocukların en iyi oyun yeri dam üzerleridir. Bazan ezkaza taşı damdan yuvarlayarak damdan aşağıya düşürürler ve müessif kazalara sebebiyet verirler. Birtakım evler de vardır ki, birinin avlusu önündeki bir başka evin damını teşkil eder ".

²⁶ Krâlî tüzükleri: P. Aelius Hadrianus'tan (MS 117-138) Iustinianus'a kadar olan süreçte çıkarılmış emirnameleri içermektedir (Orhun, 2010: 48).

²⁷ Bunların çıkardığı ses gökyüzünü doldurur.

Yöre insanı yaşamını kolaylaştırmak, doğa olaylarının üstesinden gelebilmek için kendilerinde mevcut olan malzemelerini olabildiğince işlevsel bir şekilde kullanmaya çalışmıştır. Örneğin, loğ taşının direkt yuvarlamak yerine kenarlarını önce tahtadan daha sonra demirden çengeller takmış ellerini acıtmasın diye ise ip kullanmışlardır.

“Yağmur yağdığında dam loğlarım, toprak tamamen ıslak olduğunda taşın içine yanlarına çengel takılır teker gibi bir taş ama enli yanları delik eskiden tahta olurdu o çengeller tahta oluyordu artık demir çoğalınca da hep demir oldu demirin ucuna ip bağlıyorsun onu tutup çekiyorsun, bu şekilde damdaki yarıklar yok oluyor ve su akıtmıyor sızdırmıyor.” (KK13).

Loğun uygulamasının zor olacağı damın en uç kısımlarına ise tokaç denilen bir aletle vurulur. Bu alet dere kenarlarında kadınların çamaşır yıkarken de kullandığı tahtadan yapılan bir alettir.

Damlar, evin ön tarafına doğru eğimli yapılır ve kışın yağmur ve karın damda birikmesine izin verilmemiş olunur. Damların ön kısımlarında bir gider olur, bu yuvarlak gider, yağmur ve kar suları ile loğlama işlemi yapılırken loğun önündeki suları tahliye eder. Duvarın aşınmasına engel olmak için dam duvar ortalama 50 cm. çıkıntılı olarak yapılır, bu 50 cm.lik parçaya süyük ya da dam silmesi denir. Loğların büyük ve ağır olması sebebiyle damın ucunun altının da boş olması damın süyük denilen kısmı loğlanamadığı için süyüğün tokaçlanması gerekir (Koç 2009: 1065-1078). Bu gerekliliği KK15 şöyle açıklamaktadır: *“Eskiden dam tokaçlanırdı. Tokaç, loğun getmediği yerleri kenarları berk etmek²⁸ için akması diye tokaç vurulur. Tokaç sopanın biraz daha büyüğü neccarlar yaparlardı bu tokaçları.”*

Damın bakımından ve korunmasından evin küçük büyük bütün bireyleri sorumludur. Herkes elinden geldiği ölçüde damı temiz tutmaya ve onarmaya çalışır. *“Damı loğlamaya ihtiyaç duyulduğunda evde kim müsaitse loğu o çeker; bayanlara en son sıra gelirdi. Evde baba veya loğu çekebilecek erkek çocuklar bulunmazsa bayanlar loğu çekerlerdi.”* (Koç, 201: 1067) Başka bir kaynak kişimizin dam loğlanması işlemi hakkında verdiği bilgiler şöyledir: *“İki habbe saman atan toprak loğa yapışmasın diye iki tarafına demiri çeken damın o başından o başına sıra sıra gidersen, elin acır bitince, taş çekon, kadınlar loğlayamaz kenarına geldiğinden düşersen genelde erkekler loğlar.”* (KK29).

²⁸ Berk etmek: Sağlamlaştırmak.

Günümüzde hala loğ taşı kullanımı toprak damlı köy evlerinde kullanılmaktadır. İhtiyaçlar değişmedikçe insanlar kullandıkları nesnelere bağlılıklarını sürdüreceklerdir. *“Çevreyi ihtiyaçlara uyarlama anlamındaki çözümler; yapısal değişiklik ve eklemeler türünde olabileceği gibi, eylemlerin mekânlara dağılımı ve kullanılan donatıların farklılaşması anlamında da olabilmektedir.”* (Esin, 2001: 38). Benzer ihtiyaçların giderilmesi için aynı nesneler örneklem alınarak değiştirilip veya değiştirilmeden kullanılabilir. *“Bugün bu sıkıştırma işlemi daha bilimsel olarak kil dolgu barajlarda uygulanmaktadır.”* (Uyduran, 1988:3).

Damın bakım ve onarımındaki bir diğer işlem de damdaki otların yakılması çekilmesidir. Bu işlemde, toprak damlardaki otlar yakılır veya çekilir. Toprak damlı evler daha çok köylerde olduğu için köylerde gerçekleşir. Bu işlemi genellikle kadın erkek beraber yapar (KK9, KK55, KK61). Bu işlem daha çok bahçesi olan damı pek kullanılmamış eski köy evlerinde görülmektedir.

Damla ilgili bir başka durum da damın uçması halinde ya da kenarlarının (süyüğünün) düşmesi halinde yapılan bakım ve onarımdır. Damın kenarlarının altı boş olduğu için sıvası zamanla dış etkenler sebebiyle zamanla dökülür ve aşınır ve düşer. Düşmeyen yerlerin sağlamlığı kontrol edilir düşecek gibi olan kısımlar sağlamlığı kontrol edilir. Gevşek olan kısımlar malayla temizlenir. Yüzey yeni sıvayla düzeltilebilmek için pürüzsüz hale getirilir. Fırtına, rüzgâr, yoğun kar gibi nedenlerle dam ya da süyük zarar gördüğünde onarım işini evin sahipleri yapabildikleri gibi bu işten anlayan bir tanıdık ve yakınlarına da yaptırabildiklerini KK77 şöyle açıklamaktadır: *“Kardeşim yapıcıydı (inşaat işçisi) köye geldiğinde anamgilin damını o onarırdı”* Hasar ev sahiplerinin yapamayacağı türdence bu işin ustalarından yardım istenir.

3.1.5. Damda Bitki Yetiştirme

İnsanlar kendilerini daha iyi hissetmek, dış etkenlerden uzaklaşmak, mutfak için bazı ihtiyaçlarını karşılamak ve aynı zamanda estetik doğal bir ortam elde edebilmek için çeşitli bitkiler yetiştirirler. Bu bitkileri yetiştirmek için en uygun ortamlar ev içi alanlardır, çok daha iyisi ise açık havadaki alanlar yani bahçeler, damlar ve balkonlardır.

“Çevre sorunlarının arttığı, kentlerin betonlaştığı günümüzde doğayla bağlantımızı kuran iç mekân bitkileri, günlük hayatımıza renk veren canlı varlıklardır. Bitkiler güzel çiçekleri ve yapraklarıyla insanların dinlenmesine, streslerinin azalmasına yardımcı olmaktadır” (Güçlü, 1999’dan aktaran Sezen vd. 2017:2).

Bu yüzden Kilis yöresinde ev hanımları tarafından damlarda çeşitli çiçek ve bitkilerin yetiştirildiğini/ekildiğini görmek mümkündür. Bu yörenin merkezinde insanlar, köyden şehre göçmüş olanlar yani aslen köylü olanlar ve yüzyıllardır merkezde yaşayanlar için söylenen şehirli yani yerliler olarak ikiye ayrılır diyebiliriz.

İnsanlar bir yerden bir yere göç ettiklerinde eski kimliklerini ve alışkanlıklarını hemen değiştiremezler. Bu yüzden köyden şehir merkezine göç edenler bir takım alışkanlıklarını şehre uydurmaya çalışabilirler. Köyden şehir merkezine göç edenlerde damda bitki yetiştirilmesinin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bahçeli evi terk edip bahçesiz damlı eve geçen aileler, bahçeli evlerindeki alışkanlıklarını icra edecek ortamı damda kurmaya çalışırlar. Bahçede yetiştirdikleri ürünlerin hepsini damda yetiştiremeyecek olsalar da eski alışkanlıklarından vaz geçemezler. Böylece bir anlamda köy hayatının bir kısmını şehirde, damda kurgularlar.

Bazıları damda domates, biber, maydanoz, nane, tere vb. sebzeler ve çeşitli çiçekler yetiştirerek stres attığını ve huzur bulduğunu söyler. Ayrıca damda yetiştirilen bitkiler damın renksiz ve çıplak görüntüsünü alarak dama canlılık ve renk kazandırır (KK23, KK84). *“Karip yetişir kasımpatı derler, gül yetişir, papatya, reyhan her kadın uğraşmaz komşudan akrabandan beğenirsen biraz alır kendine ekersin”* (KK88).

Kilis’te damda en çok yetiştirilen bitki asmadır. Evin bahçesi varsa asma bahçeye yapılır. *“Evin bahçesi varsa damda niye uğraşıcın asmayı çıkarmadan yukarı toprak taşımadan bahçen varsa dam çok kullanılmaz.”* (KK1, KK16, KK82). Ama bahçe yoksa asma zemin kattaki bir toprak alanda kökü olan ve dam kaçınıcı kattaysa oraya kadar uzatılabilen bir özelliğe sahiptir. Bitkilerin sınırları da zorlanarak üst kata kadar çıkarılıp damda asmaya talvar (çardak) yapılır. Asmalardaki üzümlerin olgunlaşmamış koruk halinin de farklı kullanımları vardır. Koparılıp limon tuzu, kırmızı toz biber ve nane eklenerek “teleme” yapılır, direkt yenir ya da salatalarda kullanmak üzere koruk suyu çıkartılır veya koruk turşusu yapılır. *“Damda genelde*

asma olur, aşağıdan ağacını ekiyorsun yukarıya dama profil yardımıyla dama uzatırsın damda şıkımlanır.”²⁹ (KK13).

Bu durumda dama asma çıkarıp yukarda talvar yaparak mimari anlamda da dam biçimlendirilir. Böylece hem gölgelik olarak hem de bitkinin yaprağı ve meyvesinden yararlanılabilecek duruma getirilir. Asmanın altı serin olur. Asmanın altına sedir, sandalye, masa konularak gölgesinden faydalanılır. Yaprığından sarma sarılır. Üzümü meyve olarak yenir, kurutulur, sirke ve şarap yapılır. Dolayısıyla damda bir talvarın olması damı ayrı bir kültürel olguya bağlam yapar.

Damda küçük bidonlarda süs biberi, tere, nane, maydanoz, soğan, sarımsak vb. gibi çabuk yetişen ve mutfakta yemeklerde kullanılabilecek şeyler yetiştirilir. Çeşitli malzeme bidonları kesilerek ya da tenekelerde yetiştirilir. Özellikle metal yağ veya peynir bidonlar bitkilerin demir ihtiyacını karşılayan bir yapıya da sahip olduğundan daha çok tercih edilir. Bahçenin olmaması yoksunluğu damla giderilerek bu şekilde bitki yetiştirilerek kültürel yaşamdaki bir eksiklik yeni bir çözüm üretilmek suretiyle dönüştürülerek değerlendirilir. Bu sayede de mutfakın temel bazı ihtiyaçları karşılanmış ve ekmek, ektiğini “mahsül” olarak yemek kültürü devam ettirilir. Damdan taze taze koparılmak suretiyle gerekli yemeklerin içerisine bu bitkiler katılır.

Damda sadece yemek için bitkiler yetiştirilmez. Damı güzelleştirecek bitkiler/çiçekler de yetiştirilir. Çünkü damda uzun süre vakit geçiren insanlar oranın temiz havası ve ferahlığında huzur bulmak isterler. Bu yüzden ortama yeşillik katmak isterler. *“Günümüzde kentlerin hızlı bir şekilde büyümesiyle dünya nüfusunun %50’si kent merkezlerinde yaşamaktadır. Bu nedenle daha iyi hava, sürdürülebilir çevre, psikolojik, fiziksel sağlıklı insan yaşamı sağlamak için kentsel alanlarda bitkiler kullanılmaktadır.”* (MEGEP, 2016) Ayrıca Kilis şehir merkezinde çoğu mahallede sokaklarda ağaç vb. yeşillik alan olmadığı için bahçe imkânı da bulunmayan evlerde dam küçük de olsa bir şeyler yetiştirmek ve yeşil bir ortam oluşturmak için bir alan sağlamıştır.

“Annem çiçekleri çok sever kimin balkonunda, bahçesinde, damında bir çiçek görsün beğensin hemen ister, götürür bizim damda çeşit çeşit büyük yoğurt kaplarına, yağ tenekelerine toprak doldurup onları dikerdi. Her ikindin sonu damı yıkamaya çıktığında onları da sulardı.” (KK67).

²⁹ Şıkımlanmak: Bitkiler için dallanıp budaklanarak büyümek (KK13).

Bununla birlikte kişilerin özellikle bitki yetiştirmediği beton damlarda rastlanmayan ama toprak damlarda kendi kendine biten çiçekler/otların da mevcut olduğunu KK16 ifade etmektedir: *“Dam otu olur toprak evlerde papatyaya benzer ufak çok güzel kokar kendi kendine biter o yazın olur.”*

3.1.6. Damda Hayvan Besleme:

Damda ev sahiplerinin zevkine, ilgi alanlarına, ihtiyaçlarına göre çeşitli hayvanlar beslenebilmektedir. Damda köpek, tavuk ve tavşan beslenmesi pek sık karşılaşılsa da mevcuttur. En yaygın olanı damda güvercin beslenmesidir.

Güvercin: Bölgede damlarda güvercin yetiştirme ve uçurma geleneği mevcuttur. Kilis’in her bölgesinde, damında güvercin besleyen kişiler görmek mümkündür. Güvercin yetiştiriciliği bir erkek alanı olan kendi başına ayrı bir kültürel çalışmadır.

Damda hayvan yetiştiriciliği denilince Kilis dahil olmak üzere Anadolu’nun her yerinde akla gelen ilk hayvan güvercindir ve bu gelenek asırlar öncesine dayanmaktadır.

“Anadolu’da güvercin yetiştiriciliğinin tarihinin günümüzden beş bin yıl öncesine kadar gittiği arkeolojik bulgularla belirlenmiştir. Güvercin yetiştiriciliği konusunda dünya üzerinde böylesine köklü bir geleneğe sahip ülke sayısı çok azdır.”(Evcil Güvercin, 2019).

Damda güvercin besleme erkeklerin hobi olarak yaptığı ve ölene kadar vazgeçemediği bir uğraştır. Bu gelenek asırlardır devam etmekte ve Kilis’in her yerinde yapılmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz damın birçok kullanımında dam bir kadın alanı olarak kullanılırken; damda güvercin yetiştiriciliği bu kullanım işleviyle damı bir erkek alanı yapar. Bu iş belli bir yaşa özgü bir uğraş değildir, bu işi yapan her yaştan erkek vardır. Evin kadınları damda güvercin yetiştirilmesine çok sıcak bakmazlar çünkü damlarını güvercinler yüzünden kullanamazlar. Damda güvercin beslemek damı, kadınların kullandığı bir alan iken erkeğin kullandığı bir alana çevirir. Böylece dam bir kadın alanı olmaktan çıkıp tamamen erkek alanına dönüşür. Burada kadın alanı ve erkek alanı çatışması söz konusu olur ve dam kadınlar için işlevsizleşir. *“Bu kuşçuluğu kimsenin ailesi kabul etmez. Damda güvercinler olduğu zaman damda salça yapılmıyor çamaşır serilmiyor. Kuş merakı kötü bir merak ölene kadar bitmez.”* (KK10).

Şehir hayatı ve apartmanların çoğalmasa hayvan yetiştirilmesini zorlaştırsa da bazı insanlar, hayvanlar için damlarda yaşam alanı oluşturmuştur. Güvercin yetiştirmek de bunlardan biridir.

“Kilis'te kuşçuluğun yaygınlık nedeni bu ev biçimlerinin elverişli olmasındandır. Gerek Havişların genişliği ve gürültüden uzak oluşu, gerekse damların toprak ve düz oluşu kuşçuluk için çok elverişlidir. Kuşçuluk bu nedendir ki Kilis'te çok gelişebilmiştir. Kuş bulunan evlerde Haviş'ın bir kenarında ya da damların korunumlu bir yanında kuş evleri vardır. Kuşlar bu kuş evlerinde saklanırlar. Kuşlar yemlenmek ve sulanmak için mutlaka Haviş'a çıkarılır. Kuşlar günde iki kez uçurulur...” (Kılıçkiran, 1978: 2).

Güvercinin estetik açıdan güzel bir hayvan olması³⁰ onun damlarda bakılmasına pozitif bir etki olmuştur. Erkeklerin stres atmak için yaptıkları bir hobidir. Zamanı ve bağlamı göz önüne aldığımız zaman Kilis'te yapılacak çok fazla hobinin bulunmaması, gençlerin en yakınlarında gördükleri güvercin yetiştirme geleneğinden etkilenmesini kolaylaştırmıştır. Evin için kedi, köpek gibi hayvanların beslenmesi din ve kültür açısından Kilis'te hoş karşılanmadığından erkekler hayvan besleme ihtiyaçlarını güvercin yetiştiriciliğiyle geliştirmiştir. Günümüzde ise vakit geçirmek, eğlenmek için çok daha geniş imkânlarla sahip olan gençler, damları ve yeterli imkânları olsa bile eski zamanlardaki kadar kuşçulukla ilgilenmemektedir. Duran konuyla ilgili şunları söylemektedir:

“Sopanın ucuna siyah poşet ya da siyah bir bez bağlayıp, kuşları onunla korkutursun daha ileri ya da daha yükseğe gitmesi için. Böylelikle başkalarının kuşlarının arasına karışıp onlardan kuş çalabilirler. Çalınan damın güvercinlerinin sahibi arkadaşımızsa geri verebilir. 10-15 günde bir damı temizleriz. Kuşların ayağındaki halhaller satın alınır, ses çıkaran çingirakları olur. Yabani sokak güvercinleri damda durmazlar, eğitilmezler dam güvercininden doğmak gerekir. Güvercinler, başkasının damına gidip rahatsızlık vermezler. Evini taşıdığı zaman kuşları yeni dama alıştırmak için ucuna siyah poşet bağlanan sopayla eski damdan yeni dama yönlendirirsin eğer işe yaramazsa hepsini satıp yeniden kurmalısın yeni damına. Çağırma kuşu hiç uçmaz kuyruğundan tutulup kanatları çırpılır bunu gören uçan erkek kuşlar dama iner.” (K 57).

Gelenekte kuşçuluk usta-çırak ilişkisiyle devam etmiştir. Damda kuş beslemenin belli başlı bilinmesi gereken kuralları ve teknikleri vardır. Yakın damlar arasında yapılan kuşçuluk faaliyetlerinde kuşçular arasında anlaşmazlık çıktığı görülmüştür. Bu durum büyük çaplı düşmanlıklar meydana getirdiğinden zamanında Kilis'te kuşçuluğun yasaklandığı olmuştur. Kılıçkiran (1978, 4) Kilis'te güvercin

³⁰ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için Özmen (1981).

besleyenlerin birbirlerini öldürdüklerini, bu nedenle de kuşçuluğun Kilis emniyeti tarafından yasaklandığını belirtmektedir.

Korumaları olmayan damlarda dikkatli olunmadığı takdirde kuşçuların sürekli gökyüzüne bakıp kuşlara komut vermeleri sebebiyle damdan düştükleri, sakatlandıkları da ifade edilmiştir:

“Ben dokuz yaşındayken mahalledeki abilerim sayesinde kuşçuluk işiyle tanıştım. Onların yanına gide gele ben de merak sardım sonra bağımlılık yaptı. Önce on tane güvercin aldım sonra yavaş yavaş çoğalttım bir güvercinin fiyatı yirmi beş TL’den başlar beş bin TL’ye kadar gider. Şöyle bir kötü yanı var diyelim ki ellişer liradan on tane güvercin satın aldınız kuşları damınıza alıştırmaya çalışırsınız alışmaz giderlerse paranız boşa gidebilir. Kilis’te kuş kahveleri olur, dernekler olur. Orda kuşçular toplanır. Derneğin sahibi; Antep’ten, Urfa’dan, Maraş’tan kuşlar getirir hoşumuza gidenleri satın alırız, sevip kalırsa kalır kuş damımızda kalmazsa gider para da yanar. Facebook’ta gruplarda vardır kuşçuların Güneydoğu Bölgesi’nde daha çok kuşçular vardır büyük şehirlerde de Güneydoğu’dan gelen insanlar kuşçuluk yapar ama şehir şartlarında bizim kadar rahat elverişli ortam kuramazlar.” (KK10).

Dam bir erkek alanı olduğu zaman dam artık diğer görevleri göremez duruma gelmektedir. Ve işlevi tamamen değişmektedir. Bu durum evin kadınları tarafından hoş karşılanmamakta kadınlar, komşularının damlarını kullanmak durumunda kalmaktadır. Kaymaz bu durumdan şöyle yakınmaktadır:

“Evlendi gitti hala bırakmadı bizim oğlan kuş sevdasını, yan sokakta ev tuttu ev sahibi damına kuş koydurmadı, sabah akşam kuşlarına bakmaya bize gelor. Çamaşırı, kurutmalığı komşuya serorum. Her yere pisliyorlar onları gübre yapıyorum güvercin gübresi iyi oluyor.” (KK78).

Uzun yıllar kuşçuluk yapan kaynak kişimiz kuşçuluğun nasıl yapıldığı hakkında şu şekilde bilgi vermiştir:

“Posta kuşları diğer damların kuşlarını çalar önde uçar. Doğuştan böyledir bu kuşlar. Yüksek olması damın güvercinlerin uçması için daha iyidir. Dişi kuşlar yirmi bir günde yavrularını büyütürler. Dişi kuşlar erkekler gibi uçmazlar yumurtalar kuluçkaya yatarlar. Nerden uçurursan oraya geri gelirler. Akşam serinliğinde uçarlar. Damda sahipleri olmasa da uçacakları saati bilirler ve geri gelirler. Akşam ve sabah serinliğinde uçarlar. Yakalamak istenildiğinde filelerle tuzak kurarlar. Dama gelen yabancı kuş artık o dama aittir sahibi almak isterse ücretini ödemelidir. Kara alaca, Kara Gümüş Kuyruk, Kırmızı Macar, Kırmızı Kışvir, Sanfur, Göraynalı, dam güvercini çeşitlerindendir.” (KK11).

Güvercin yetiştiriciliği, kuşları seven, onlara bağlılık duyan erkeklerin gönül verdiği bir hobidir. Kılıçkiran (1978:4), insanların kuşluk yapanları tembel olarak gördüğünü ve bütün sevgisini kuşlarına verdiği için kuşçuluk yapan erkeğin karısını

sevmeyeceğine inanıldığını söyler. Genel olarak Kilis’ de kuşçulukla uğraşanlara hoş bakılmamıştır ve boş şeylerle uğraşıyor olarak görülmüştür. “*Damda kuş yetiştirenden hayır gelmez boş insanlardır genelde.*” (KK85). Güvencin yetiştiriciliği bu işi yapmayanlar tarafından eleştirilere maruz kalmıştır. Fakat bu işi bilen kimseler tarafından kuşçuluk, bir zanaattır olarak kabul edilir ve çok kıymetlidir.

“Damda güvercin yetiştiriciliği bir zanaattır, herkes yapmaz. Damda özel bir bölüm açar belli saatlerde akşam ve sabah gelir ıslıkla onlara yön verir. Yüz bin Türk lirasına güvercin satın alan meraklılar var bu güvercinler başka güvercinleri kandırıp çalabiliyor. Bu güvercinleri tanımak için ayaklarını boncuk takarlar.” (KK12).

Ayrıca burada aşırı hayvan sevgisi barındıran, damlarda güvercin besleme geleneğinin bozuk bir işlevi olduğunu görmekteyiz. Bozuk işlev, Merton’a (1968: 105) göre toplumda uyumsuzluğa sebep olan ve bütünlüğü bozan işlevlerdir. Damda güvercin beslemek, besleyen erkeğin bütün ilgisini kuşlara verip gerçek hayattan kendini soyutlamasına ve eşiyle ilgilenmemesine sebep olduğuna inanıldığı için bozuk işlevi vardır denilebilir. Diğer taraftan da güvercinlerin damdaki varlığı damları diğer işler için kullanma olanağı vermediği için de toplumda eleştiri konusu olmaktadır.

Güvercin dışında damda yılın belli zamanlarında kısa bir zaman aralığında da olsa koç veya teke beslenir.

Koç-teke: Kilis’te dini bayramlardan olan Kurban Bayramı’na çok önem verilir. Durumu çok iyi olmayan aileler bile bir şekilde kurbanlık alarak kesmeye çalışırlar. Bununla birlikte herhangi bir şey için adak adanıp gerçekleştiği zaman da adaklık hayvan alınır. Damda, duruma göre bahçesi olmayan evler için kurbanlık alınan hayvanı bir süreliğine muhafaza etme veya besleme yeri olarak kullanılmaktadır.

Kilis’te Kurban Bayramından haftalar önce aileler kurbanını alır ve onu evinin en uygun yerinde (dam, bahçe, garaj) güzel bir şekilde beslemeye ve şişmanlatmaya başlar. İnanca ve toplumsal algılara göre kesilecek kurbanın kilolu, sağlıklı ve gösterişli olması önemlidir. Dolayısı ile bir süreliğine hayvanı evde besleyerek semirtmek de gerekmektedir. Böylelikle hayvanın etinin kalitesinin arttığı düşünülür. “*Şehirde olanlar koyunlarını, keçilerini damda beslerler özellikle Kurban Bayramından önce alınan kurbanlıkları.*” (KK13). Toplumda durumu iyi olup kurban kesmeyenler ayıplanabilir. Toplumsal baskılardan kaçıp kurtulmak için de toplumun uygun gördüğü iş yapılır. Kurban kesmek bir nevi dışarıya karşı güç gösterisidir. Aynı

zamanda toplumun kurallarına uyum göstermektir. Herkes kendi hayvanın güzelliğinden bahseder. Genellikle toklu denilen iri bir koç kesmek, dışarıya karşı takdir edilme amacı taşıyan ve güç gösterisi olan bir davranıştır. Bu aynı zamanda dini bir görevi de hakkıyla yerine getirmiş sayılmak için de önemlidir. Dana kesmek pek tercih edilmez. Bunun sebebi yörede dana gibi büyükbaş hayvanlarının pek yetiştirilmiyor oluşu ve halkın koyun ve kuzu etine daha düşkün olmasından kaynaklıdır.

“Hayvanı uygun fiyata getirmek için köye giden tanıslara soran kimden alıcın seçersin. Ne yidirdiğin belli olur son gün alırsan tuz veriyorlar hayvanı şişiyorlar güvenilir olmuyor. Kendin önce alır beslersen etinin tadı güzel olur, hayvan bereketli olur.” (KK47, KK49)

Hayvanın beslenip semirtileceği alan genellikle evin bahçesi veya damı olur. Damın içindeki odunluğa hayvanı damın sıcaklığından korumak için ortam hazırlanır. Bu esnada özellikle şehir merkezinde yaşayan evlerde, çocuklarla kesilecek hayvan arasında bir bağ oluşabilir. Özellikle de hayvanı bu süreçte çocuklar beslemişse, kesim işlemi esnasında ağlayan, kesime itiraz eden çocuklar görmek mümkündür. Çocukların da kurban satın alma, besleme ve kesim sürecinde olması toplumun dini inançlarının yeni nesillere öğretilmesi noktasında önem arz etmektedir. Kesim işlemi genellikle evin damında veya bahçesinde bayramın birinci günü evin erkekleri tarafından tekbirler eşliğinde gerçekleşir. Damların çoğunda kan izleri görmek mümkündür. Dolayısıyla dam bir inançsal pratiği gerçekleştirmek için de yine ev halkına bir olanak sağlar. Sabah damda kesilen hayvan öğle yemeği için damda mangal yapmaya yetiştirilir. Damdan dama insanlar pişirdikleri kendi etlerinden komşularına ikram ederler ve kimin eti daha güzel diye karşılaştırılmaya başlanır. Ayrıca bu işlemler devam ederken de açık alanda yapıldığından komşular birbirlerini görürler, bir kültürel olgu açık alanda bir arada yapılmış gibi olur.

Tavşan: Damda tavşan beslemek pek sık görülmez. Görüldüğü durumlar genellikle evin küçük çocuğunun tavşan bakmak istemesi durumunda olur. Ona damda uygun bir yer hazırlarlar. Çocuklar sık sık damdaki tavşanı sevmeye çıkar.

Tavuk: Damda tavuk beslemek ise dama gerekli kümes ortamının genellikle tel kapılı küçük bir odacık şeklinde oluşturulmasıyla gerçekleştirilebilir. Fakat damda tavuk beslemek de herkesin tercih ettiği bir şey değildir. Damda beslenen tavuk sayısı azdır, 1 ya da 2 tavuk beslenir. Genellikle yumurtası için ya da köyden satılmak için kısa süreli getirilmiş tavuklar olabilir. Bazen de çocuklar için alınan civcivler

sonrasında tavuk olarak damda beslenebilir. “ *Geçen köye gittiğimizde kızım bir tane civciv almak istedi. Önce evdeydi sonra dama koyduk.* ” (KK58). Tavuk ciddi anlamda koku yapmaktadır. Bu da damda beslenmeme nedenleri arasında yer alır.

Köpek: Damda köpek beslemek de yine evin çocuklarının ısrarıyla gerçekleşip kadınların istemediği bir durumdur. Köpek genellikle bahçede beslenmek için uygun görülen bir hayvandır. Bazen hırsızlara karşı evin güvenliği için de damda köpek beslenebilmektedir. Damda köpek besleme daha çok kısa süreli olarak gerçekleşen bir durumdur, diyebiliriz. Çünkü damın yüksek olması her hayvanın yetiştirilmesine engel olur ve damlar dip dibe olduğundan komşular yan damındaki hayvanları sesinden, kokusundan rahatsız olabilir. Evlerin yakın yakın olduğu bir ortamda komşuları rahatsız etmemek dikkat edilmesi gereken bir husustur. “*Bizim bağ evindeki köpek hastaydı birkaç gün dama koyduk komşular hemen laf edikler.*” (KK 59).

3.2. DAMDA İCRA EDİLEN AKTARILAN, İÇİNDE DAM GEÇEN HALK EDEBİYATI UNSURLARI VE DAMDA OYNANAN OYUNLAR

Birlikte vakit geçirme ihtiyacını karşılayan bir mekân olan damlar bir toplanma yeri olduğu için kültürün ve halk edebiyatı unsurlarının paylaşımının da gerçekleştiği bir mekân olabilmektedir. Bunun yanında bir yörenin halk edebiyatı unsurlarının içinde barınan her konu, varlık, cisim vs. o yörenin insanların yakın çevrelerinde görebilecekleri, sıkça karşılaştıkları birtakım nesneler ve durumlar olacaktır. Damlarda yörenin hayatının içinde yer tuttuğundan halk edebiyatı ürünlerinde dam geçmesi veya damda bir halk edebiyatı unsurlarının paylaşılması olağandır.

Sözlü kültür ürünleri topluma mal olmuş hazır kalıpların tekrar edilmesiyle pekiştirilerek oluşmuş ortak ürünlerdir. Yazılı metinleri olmadığı için yıllardır dilden dile aktarıldığı canlı bir organizma gibidir (Ong, 1995: 50-52). Sözlü kültür ürünlerinde dilden dile aktarıldığı için ufak tefek ses farklılıkları ve bazı kelimelerin eş anlamlısını kullanma gibi farklılaşmalar olabilir.

Damda paylaşılanlar kadar damın kendisi de halk edebiyatı söylemelik ve anlatmalık türlere ve halk inançlarına konu olabilmektedir. Damın halk edebiyatında yer bulması onun yazılı olarak kayıt edilmesini ve kalıcı olmasını sağlamıştır. Değişen hayat şartları ve bağlam dam kültürünün izlerini yavaş yavaş silmektedir. Fakat yazılı

eserlere denk gelen bir genç, bu kültürü yaşayıp hissedememiş olsa da bilecektir. Dundes (1998: 117), metnin doku ve kontekse göre daha az değişen bir yapıya sahip olduğunu söyler. Metinlere geçmiş olan dam ve damla bağlantılı hikâyeler damın gelecekte de anlaşılıp bilinmesini sağlayacaktır. Kilis'te sözlü gelenekte damın en çok konu olduğu türler; mâni, efsane ve fıkralardır. Kilis'in sözlü kültür ürünü olarak en bilinen ürünleri manilerdir. İnsanoğlu çevresinde ne varsa edebiyatına da şüphesiz onu konu etmiştir. Kültürel bir bağlam olarak damı birçok mâni, türkü ve hikâyede görmekteyiz. Performansın gerçekleşmesinde bağlamın önemine değinen Bauman, *Verbal Art as Performance* (1977) adlı eserinde folklor ürünlerinin türünün belirlenmesinde bağlamdan faydalanılabileceğinden söz eder.

Kilis Kent Gazetesi köşe yazarı Mehmet Yalvaç, Uğur Elhan'ın *Eski Kışlar* (2013) adlı şiir kitabından Kilis'le alakalı kısımları açıklamıştır burada damlar hakkında yazılanlar şu şekildedir:

“... ‘Hatırlatma ve Bayramlaşma’ şiirlerinde de çocukların oyunlarından, geceleri ağlayan veya yaramazlık yapan çocukları susturup uyumasını sağlamak için söylenen “Dam kazıyan”, Zümrüt Anka Kuşu masalı ve Akcurun Çarşısındaki çınar ağacı altında oturanlar ve sohbetleri günümüzde tarih olmuştur...Çangaldan koparılan sucuklar ayrı ayrı cinsine göre sandığa konur. Kuruyan bastıklar yüzülür. Bir kısmı ile önceden hazırlanan içle muska sarılır. Geri kalan bastığın bir kısmı niş elenerek katlanır bir kısmını da nişastasız katlanır ve sarılan muskalarla birlikte sandığa konur. Kesme yapılmış ise oda kuruyunca kesilerek sandığa konur. Develerin dama çıkması beklenir. Şairin dediği gibi sandıklara hücum başlar. Rahmetli annem hazırlıkların her aşamasında bizlere sucuk, bastık ve muska verirdi. Esas yeme işlemi yağın karların damdan kürenmesi ile başladılar...” (Elhan 2013'den aktaran Yalvaç 2015)

Alıntıda bahsedilen “Dam Kazıyan” görüşme yaptığımız kaynak kişilere göre, çocukların oyun için dama çıkıp kadınların özenle hazırlayıp, kurutmaya bıraktıkları ipe dizdikleri ve yere serdikleri kışlık yiyecekleri bozmaması için üretilmiş mitik bir varlıktır. Mitik olmasa da yine benzer bir sözlü üretim develerin dama çıkmasıdır. Çocuklar damda kurutulan yiyeceklerin ne zaman yenilebileceğini sorduklarında onlara develer dama çıkıp indikten sonra damdaki yiyeceklerin yenebileceği söylenir. Amaç gıdaların kurutulma işleminin sorunsuz geçmesini sağlamaktır. “Eskiden çocukken bizi ‘Dam Kazıyan’ gelecek diye korkuturlardı. Damdaki kurutmalarını yemesin kışa kalsın diye ‘develer dama çıkınca’ yiyeceksiniz derlerdi uslu duralım diye.” (KK6).

Buna benzer bir diğerk örneğede başkaber kaynak kişinin verdiğı bilgilerde (KK22) rastlıyoruz:

“...Hatırladığım kadarıyla, damdan düşmeyelim diye ‘pirhabop’ diye şeytani cin olduğuna inandırmışlardı bizi, korkumuzdan damın kenarından aşağıya bakamazdık. Pirhabop her yerde olabilirdi ve damın kenarına yaklaştığımızda bizi aşağıya itebilirdi.”

Buradaki mitik varlığın bir benzerine de KK31 örnek vermektedir: *“Keappuz gelir derler damda uyurken gelen karabasan gibi bir şey.”* (KK31).

Dam Kazıyan, dama çıkan develer, Pirhabop ve Keappuz’la ilgili olan çocuklara yönelik olan anlatılarda Bascom’a göre folklorun üçüncü işlevi olan eğitim işlevini görmekteyiz.

Kilis’te dama dair yukarıda bahsettiklerimiz yanında daha çok “şehir efsanesi” diyebileceğimiz yakın zamanda üretilen güçlü bir kökeni bulunmadığını düşündüğümüz bazı anlatılar da mevcuttur. Bu anlatılar genellikle, çocukları ve genç kızları korkutmak ve korumak amacıyla anlatılır. Dam yüksek bir yer olduğu için damdan düşme olayları yaşanmaktadır. Damdan dama geçmek tehlikeli bir harekettir. O yüzden *“falanca damdan dama geçerken düşmüş, felç kalmış, ölmüş”* gibi korumaya yönelik gerçekçi formda önlem hikâyeleri vardır. Bir de genç kızların damda gece geç saatlerde tek başına kalmaması ve uyumaması için, *“yan mahallede damda uyuyan kıza tecavüz etmişler, kaçırmışlar”* gibi hikâyeler anlatılır. Bu anlatılar tedbir amaçlı söylenen ve gerçeklik payı olup olmadığı bilinmeyen ancak “koruma” işlevi olan anlatılardır.

Dam hakkında yörede söylenen bir tekerleme örneğı şu şekildedir:

“Damdan düştü bir kurbağa

Titretti kuyruğunu

Yoldan geçen bir asker

Aldı götürdü onu

Mezarını kazdılar

Üstüne şöyle yazdılar:

Damdan düştü”³¹ (KK62)

İçerisinde dam geçen maniler şu şekildedir:

³¹ Tüm tekerleme isteğede bağli olarak istenilen sayıda tekrar tekrar söylenir. Her defasında sadece üstüne ne yazıldığı kısmı değışir.

Dama vurdum bir tepik

Damın direği tepik

Kız ben seni alırdım da

Korkarım çoban öpük. (KK63)

Damda su durudur

Oğlan mendil yuğdurur

Oğlan bizim kız bizim

Şimdi bunlar kudurur. (KK64)

Dam başında pıtırak³²

O yar gelsin oturak

Bir o desin bir de ben

Bu sevdadan kurtulak. (KK65)

Dam başında yator

Yel yorganı ator

Öteye kay sevdiğim

Kemiklerin bator. (KK56)

Damdan dama ip gerdim

İplere mendil serdim

Darılma hanım dezze

Oğluna gönül verdim. (Kutlu, 2011: 34)

İnsanlar sözlü edebiyat ürünlerini oluştururken günlük hayatta yaşayıp gördükleri nesneleri, maruz kaldıkları durumları paylaşırlar bu her kültürde görülen olağan bir durumdur. Görüldüğü üzere manilerdeki damla ilgili dizeler bir anlamda günlük yaşam pratikleri içerisinde damın nasıl bir işlev gördüğünü de belgelemektedir.

Damdan dama atladım

Sarı çiçek topladım

Çiçeklerim döküldü

Dere aldı götürdü (KK90)

İçinde dam geçen yöre halkının kullandığı atasözlerinden biri de şu

³² Pıtırak: Diken (KK52).

şekildedir: “*Dam yandı, içindeki sıçan da (birlikte) yandı.*” (KK16)³³

Kilis Yöresine ait “Kelo Türküsü” diye de bilinen türkünün sözleri şu şekildedir:

Damdan dama hopladım fistanımı topladım

Bir sehen³⁴ kebab için ben adım bokladım

Aman kelo söyleme canım kelo söyleme

Anan gelse söylerim baban gelse söylerim

Damdan dama ip gerdim ipekli mendil serdim

Şu deyyüsün oğlunu candan yürekten sevdim

Şu yiğidin oğlunu candan yürekten sevdim

Aman kelo söyleme canım kelo söyleme

Anan gelse söylerim baban gelse söylerim (Anonim)

Kilis Yöresine ait “Dama Vurdum Depik” diye bilinen türkünün sözleri ise:

Dama vurdum depik, damın direği kepek³⁵

Kız ben seni alırım le korkarım çoban öpük

Hele Meryem (3 kez söylenir), eller kınalı Meryem de gözler sürmeli Meryem

Dam başında pıtırak gelin kızlar oturak

Oturaktan ne çıkar le gelin olak kurtulak

Hele Meryem (3 kez söylenir), eller kınalı Meryem de gözler sürmeli Meryem

Harman yeri yaş yeri Fatimem yavaş yeri

Yüzündeki laleler de öpüş yeri diş yeri

Hele Meryem (3 kez söylenir), eller kınalı Meryem de gözler sürmeli Meryem (Anonim)

Bölgede özellikle yazın düğünler çok olmakta, düğün için diğer illerden gelip toplanmış olan akrabalar damda birbirlerine anılarını anlatmaktadırlar. Dam konulu halk edebiyatı yanında damda vakit geçirirken anlatılan/söylenen halk edebiyatı ürünleri ve oyunlar da vardır. Damın geceleri karanlığa açık olması, yıldızları görmeye

³³ TDK’da (2019) bu atasözü şu şekilde açıklanmıştır: “büyük bir kayıp ancak eskiden yol açtığı rahatsızlık da sona erdi.”

³⁴ Sehen: tepsi.

³⁵ Kepik: açık.

müsait olması özellikle efsane ve mit türü anlatılan için uygun bir ortam hazırlar. Bununla birlikte uzun yaz gecelerinde türküler de söylenmektedir. Fincan oyunu gibi oyunlar da damda oynanan oyunlar arasındadır. Bu oyun soğuk kış akşamlarında sobanın kenarında yazları ise kalabalık eşliğinde misafirlerle damda oynanır.

Kaynak kişimiz oyunu bize şu şekilde aktarmıştır:

“Herhangi bir tepsiye yedi tane aynı boyutta fincan alıyorsunuz. Fincanlar değişik olsa da olur ama değişik olursa yüzüğü bulma imkânın yükselir ama aynı fincanlar olduğu zaman yüzüğün nereye konulduğu bilinmez. O yüzden aynı olmalı. Grup halinde misafirler toplandığında yaz günleri damda, kışın ise içerde oynanır. Yedi fincan bulunduktan sonra düz bir yüzük bulunur altın olması şart değil fincanların birine yüzüğü koyarsın, gizli bir şekilde misafirleri ikiye bölersin, grupta iki tane yetkili olur bulmaya çalışan grubun önüne koyar saklayan grup avantajlıdır. Herkes fikrini söyler tepsinin önüne birikir ve rakibin gözünden yüzüğün hangi fincanda olduğunu anlamaya çalışır. Yazı turayla ilk hangi grubun seçim yapacağı belirlenir. Oyunda sürekli komik şeyler yaşanır. Biri elini fincan attığında diğeri ‘aman aman’ diye bağırır. Önce boşları bulursun. İlk kaldırıpta yüzüğü bulursan on puan kaybedersin. Yüzüğü ikincide bulursan altı puan kaybedersin üçüncüde bulursan beş puan kaybolur. Son üç fincan kaldığında boşu bulmuyorsun bu sefer doluyu buluyorsun. Sonra yüzüklü fincanı seçecek kişi tepsinin önüne oturup iki eliyle kendi kulaklarını çekmeye başlıyor. Eğer sağ kulağı daha çok ağrırsa sağ taraftaki fincanı seçiyor, soldaki ağrırsa soldakini seçiyor ve doğru olursa tepsi onun olur ve yüzüğü saklama sırası o gruba geçer. Tercihen yüz ya da yüz elli puanda oyun bitirilir. Tavuk, hindi, kuzu, oğlak gibi hayvanlarının üzerine oynanır. Erkek ve kadın karışık oynanabilir.” (KK13).

Damın yöre insanının eğlence ihtiyacını karşıladığı işlevsel bir mekân olduğunu bu yüzük oyunu örneğinde görmekteyiz. Bascom (2010: 79) folklorun işlevlerinde eğlence işlevini ilk sıraya koymaktadır. Ayrıca Bascom, eğlence işlevinin sadece hoş vakit geçirme olarak görülmemesi gerektiğini ve “çoğu gülme unsurunun altında daha derin anlamlar(in) bulunmakta” olduğunu, söylemektedir İnsanların hareket ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı da oynanan bu oyunlar sayesinde karşılanabilmektedir. Ayrıca Çobanoğlu (2016: 278), işlevsel teoriyi yorumlarken bu tarz eğlenceli aktivitelerin, eğitsel değerleri ve ekonomik becerileri de artırabileceği yönde bağlantı kurmuştur. Nitekim, insanlar bir bilgiyi alırken doğrudan okuma ya da düz bir anlatım yoluyla aldıklarında o bilgiyi unutmaya daha yatkın olurlar. Bu bakımdan öğretilmek istenen davranış şekillerinin, bilgilerin eğlenceli, mizahi, masalsı bir hale sokulması ve süslenmesi etkileyciliği ve kalıcılığı artırmada önemlidir.

Kaynak kişimizin dam ile ilgili anlattığı fıkra ise şu şekildedir:

“Eniştemgil, emmingil dedem rahmetlik damda oturmuşuz çay içiyoruz. Siyaset konuşuyorlar seçim zamanımı neydi bilmiyom. Muhabbetin en hararetili yerinde dedem herkesi susturdu ve dedi ki: ‘Nasrettin Hoca bir gün eşeğini hava alsın

diye dama çıkarır bir zaman sonra indirmek ister. Eşek inmek istemez. Hoca da mecbur eşeği damda bırakır. Eşek damda zıplamaya başlar sonra damı yıkar, kendi de ölür dam da yıkılır. Bu anlattığımdan ne anladınız diye sorar. Bir kaç kişi 'inatçılık etmemek lazım di mi?' der. Dedem: 'Hayır, eşeğin mertebesini yükseltirsen eşek bunu anlamaz ne yapacağını bilmez kendine de zarar verir çevresine de' Dedem orda fıkra üzerinden hak eden geçsin demek istemişti." (KK21).

3.3. KİLİS'TE DAMA DAİR GELENEKSEL ADET VE İNANÇLAR

Herhangi bir mekânın kullanılmasında o yörenin insanların her türlü özelliğini görmek mümkündür. Kilis yöresinde halkın ihtiyaçlarına verilen cevaplar her toplumda olduğu gibi rutinleşip gelenekselleşmiştir. Kilis halkının hemen hemen hepsinin Müslüman oluşu, refah seviyesi, hayata bakış şekilleri, yemek kültürü ve yörede yetişen bitki türleri, aile içi ve komşuluk ilişkileri gibi birçok ölçüt Kilis'teki dama dair gelenek, adet ve inançları etkilemiştir. Rapoport (1969: 12-15), bu durumu özetle şu şekilde yorumlamıştır; yaşadığı yerin kullanıcısı olan halk, çevresini biçimlendirirken en önem verdiği durum ihtiyaçlarını giderebilmek olacaktır. Bir konutun biçimlenmesinde, fiziksel etkenlerin dışında sosyo-kültürel faktörlerde etkilidir. Tüm bu bileşenlerin sonucunda ideal çevre yaratılmaya çalışılmıştır.

Lawrence (1997: 73), ev için; kişiden kişiye, sosyal toplum arasında, kültürler arasında ve zamanla farklılık gösteren bir olgudur, şeklinde bir tanım getirmektedir. Lawrence'a göre

"Ev kavramı, bireyin aynı zaman ve yerde, diğer bireylerle ve toplumla arasındaki ilişkilere dayalı olmasıyla değerlendirilebilir. Bu anlamlı ilişkiler yalnızca fonksiyonel değildir. Günlük yaşamdan deneyimlenerek zaman içinde yaratılır ve devamlılığı sağlanır. Bu ilişkiler yedi unsur ile bağlantılıdır: aile, toplum, devlet, eğitim, iş, inanç ve rekreasyon." (Lawrence, 1997: 73).

Dam da evin bir parçası olduğundan bu kapsamda değerlendirilebilir.

Dama bayrak asma: Kilis'te erkek tarafı düğün evinin damına bayrak süsleyip asar. Bayrağın sağına, soluna, üstüne; balon, çiçek, soğan döşenerek evin çatısına konur. Sabuncuoğlu'na (2013: 66) göre düğün evine bayrak asılması o evde düğün olduğunu gösterir bayrak çiçek ve güllerle süslenir. Bu kültürel bir simgedir. Bayrak bağımsızlığı temsil etmektedir, evlenecek erkek de yuva kurarak bağımsızlığını bayrak aracılığıyla ilan etmektedir.

Düğünden yaklaşık üç gün önce bayrak asılır. Düğün bittikten sonra sabahına bayrak indirilir. Düğün, Kilis yöresinde çok önem verilen bir geçiş dönemidir. Örnek, Anadolu’ da düğünlerin çağrılar dışında herkese açık olduğunu söyler. (Örnek 2016: 271). Kilis’te de köy düğünleri herkese açıktır. Düğün sahibinin yakını olmayanların düğün evinin neresi olduğunu bilmelerini kolaylaştırmak için düğün evine bayrak asılır. Bu bayrak uzak mesafeden görülebilsin diye dama asılır. Bayrak bir nişandır. Bayrağın niçin dikildiği ve bunun sonucunda ne olduğunu KK60 ve KK79 şöyle açıklamaktadır: “*Bayrağın dikildiği ve gelinin geldiği gün erkek evi yemek verir.*” Düğün evi düğünün devam ettiği üç gün boyunca oldukça hareketlidir, bu yüzden özel olması ve dikkat çekmesi istenir.

Damın tabu durumu: Dam çevredeki insanların ev halkının ne yaptığını görebileceği bir mekandır. Bu durumda evden biri ölmüşse dama çamaşır asılmaz. Kırkına kadar dama çıkılıp damda iş görülmez. Komşular da damlarda yüksek ses çıkarmamaya, damda eğlenmemeye, damda mangal vs. yakmamaya özen gösterirler. Türk kültüründe ölümden sonra hayata inanılması ve ölümlere kıymet ve ihtiram gösterilmesi bu tarz adetlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Damda iş yapmayarak insanlar yasta olduklarını, dünyalıkta gözleri olmadıklarını göstermeye çalışır. Alanda görüşülen bazı kaynaklar şu bilgiyi vermiştir: “*Babamız öldüğünde bir hafta boyunca çamaşır yıkamadık, yemek yapmadık damı da kullanmadık.*” (KK66, KK22, KK75) Gelenek gereği komşular her türlü işte ölü sahibine yardım ettiği için dam kullanılmaz.

Ölünün ardından damda namaz kılınması: Ülkemizde ölünün arkasından yapılan belli anılma ritüelleri vardır. Bu ritüeller belirli sayılı günlerde yapılır (Örnek, 2016: 303). Kilis’te bir evden ölü çıktığı zaman o evin en yaşlı saygıdeğer kişisi ölünün öldüğü günden üç gün sonra bembeyaz giyinerek dama çıkar. Damda ölen kişi niyetine iki rekat namaz kılar. Bu ritüel ünlü *Vizontele* filminde de görülmektedir. Bu ritüel hakkında kaynak kişilerin verdiği bilgilerde çelişkiler vardır. Köyde yaşayanlar (KK15, KK16, KK17, KK18) böyle bir ritüelin eskiden olduğunu söylerken şehirde yaşayanlar (KK7, KK35, KK47) böyle bir ritüelden haberlerinin olmadığını söylemiştir. Bu da daha çok köy yaşantısında böyle bir ritüelin olduğu kent hayatı içerisinde devam etmediğini düşündürmektedir.

Damdan saçı saçma: Saçı saçmak Türklerde çok farklı sebeplerle yapılabilen bir uygulamadır. Örnek verecek olursak: “*Tuva Türkleri yıldırım ve şimşek çaktığında*

saçı saçarlar... Saçı geleneği, geline getirilen hediye anlamında da uygulanmıştır.” (Kurtoğlu, 2009: 90). Kilis’te ise düğün sonrası gelin, damat evine girerken kaynana dama çıkar ve gelinle damadın başından aşağıya; gül yaprağı, buğday, arpa şekerleme, bozuk para döker. (KK40, KK76, KK78). Bu işlemin damdan yapılmasının sebebi yüksek bir alan olmasından dolayı damın saçı için uygunluğudur.

Düğünlerde dama çıkan sağdıçlar-Kilis’te sağdıçlık çok önemlidir- (KK61, KK71) ellerindeki elmayı üç kez kaldırıp indirir ve damdan gelinle damadın kafasının üstüne tutulan örtünün üstüne atarlar. Bunun nedeni KK27 tarafından gelinle damadın birbirlerine şirin gelmesi şeklinde açıklamıştır.

Dama toprak testi dikme: Evinde gelinlik kızı olanlar damın üstüne toprak bir testi koyarlar. Damdaki testi vuran erkek onunla evlenmek istiyor demektir. Eski zamanlarda, Anadolu insanı tarafından sıkça, farklı şekillerdeki sembollerle birtakım uygulamalar aracılığıyla iletişim sağlandığını görmekteyiz. Günümüzde çok sık rastlanmayan bir uygulamadır.

Damdaki mitik varlıklar: Karanlığın verdiği etki ve yıldızlara bakmanın oluşturduğu hayal gücü yoğunluğuyla insanlar bilinçaltılarında esrarengiz birtakım varlıklar veya olaylar kurgulayabilir. Gelenekte var olan anlatılar karanlıkla birleşince yeni anlatılar da ortaya çıkabilir. Veyahut bu sadece çocukları korkutarak istendik davranış oluşturmak için de yapılabilir. Yukarıda bahsettiğimiz anlatılarda geçen “Keappuz” ve “Pirhabop” adlı mitik varlıklar buna örnektir. Bunun yanında yaz sonunda hazırlanıp serilen kurutmalıkların kuruyana kadar herhangi bir zarar görmemesi için çocuklara dama çıkmamaları için bir takım bilinçli olarak üretilmiş hikâyeler ve canlılardan bahsedebilirler. “*Damdaki kurutmalarını yiyip bozmayalım diye develer dama çıkınca yiyeceksiniz derlerdi uslu duralım diye.*” (KK84). Bascom (2010: 80), dev masallarının çocukları disipline etmek için anlatıldığını, ninnilerin onların iyi bir kişiliğe sahip olmaları için söylendiğini belirtir.

Bunun yanı sıra lohusa kadınlar için de dam tehlikeli bir yer olarak görülmüş ve orada uyuması uygun bulunmamıştır. Bir kaynak kişimiz şöyle bir hikâyesini paylaşmıştır:

“Fatma abla vardı, komşumuz, doğum yapmıştı. Doğum yapanlara kırk gün mezarı açık derler. O da damda yatmış nefiseyken³⁶ yatarken onu biri çekmiş

³⁶ Nefise: Halk dilinde lohusa.

ayağından sürüklemiş çok korkmuş korkusundan akli dengesini yitirmiş. Biz de uzun süre damda yatmamıştık o zaman” (KK34).

Dama çıkarken erkeklerin ses vermesi: Eski zamanlarda evin yetişkin erkekleri dama çıkarken komşulara haber vermek amacıyla “ün verme” denilen bir davranış sergilerlerdi. Böylelikle komşu damda oturanlar oturmalarına, kadınsalar kıyafetlerine çeki düzen verirlerdi.

“Kimse kimseyi damdan şikâyet etmezdi. Şimdi damda komşu bizi mi izliyor diyerek rahatsız oluyorlar. Eskiden büyüklerimiz dama çıkacağı zaman ‘kimse olmasın haa!’ diye ses verirlerdi yan damdaki komşu kendini toparlardı. “(KK12).

Şu an böyle bir ses verme durumu yok. Kaynak kişiler komşuların eski zamanlarda birbirlerinden daha iyi anlaştığını daha iyi iletişimlerin olduğunu söylemektedir. “Eskiden erkekleri dama çıkarmak istemezlerdi kadınları görmesin diye işi olduğunda bağırarak çıkardı: ‘Kimse olmasın haa!’ diye beş dakika önceden bağırdı şimdi öyle bir şey yok.” (KK8).

Kaynak kişimizin bu yorumundan eskiden damın daha çok kadınlara ait bir alan olarak algılandığını düşünebiliriz. Bununla birlikte kadınların bir özel alan olarak damda daha rahat hareket ettiğini ancak günümüzde komşuluk ilişkilerinin eskisi kadar yoğun olmadığını damın da eskisi kadar işlevsel kullanılmadığını söyleyebiliriz.

“Damdan komşularımızla sanki birbirimiz uzun zamandır görmemişcesine konuşuruz. Kadınlar toplanırlar her gün birinin sebzeleri oyulur ipe asılır. Damlar çok yakın olduğu için komşuluklarda yakınlaşıyor. Birbirimizden müade alarak her türlü işi yapıyoruz.” (KK28).

Kadınların çalışmıyor oluşu, ev hanımı olmaları komşuluk ilişkilerinin de gelişmesini sağlamıştır. Örneğin Gaziantep ve Kilis’in belli kesimlerinde çalışan kadın oranı daha yüksektir. Bu durumda kadınlar vakitsizlikten komşuluk ilişkileri kuramazlar. Aynı durum erkekler için de geçerlidir.

“Eski komşuluklarda damda komşuluk da çok güzeldi sokağa çıkıp evine gidip konuşmak yerine damdan birbirimize seslenirdik, hele bir de anangile bacingile uzaksa evin hepten bacı gibi olursun.” (KK8).

Bir de damdan dama komşu çocukları arasında aşk maceraları vardır. İki komşu genç arasında iletişimin sağlanabileceği en kolay yerlerden biridir. Kilis yöresinde kızlar istedikleri zaman rahatça sokağa çıkamazlar. Damda hem dışarda olmanın özgürlüğü hem evde olmanın rahatlığı vardır. “Benim bir kız kardeşim var. Bir gün baktım çamaşır mandallarının yarısı yok mandallara mektubu sıkıştırıp komşu oğluyla birbirlerine atarlarmış ben de kızdım.” (KK1).

Kilis'te damlar arası komşuluk ilişkileri şehirde ve köyde farklılık göstermektedir. Köyde bir evin damı arazinin eğiminden sebep başka bir evin avlusu olabilir. Bu tarz girişik evlerde genellikle akrabalık vardır. Şehirdeki evler köydekilere göre daha düzenli sıralanmış ve birbirine nispeten daha benzer ve dip dikedir. Bu yakınlık bazen komşuların birbirinden rahatsız olmasına sebebiyet verebilir. *“Nadiren damdan dama kavgalar olabilir senin oğlun benim kızıma baktı diye olanları duydum.”* (KK3).

Görüldüğü gibi damlar çeşitli halk kültürü unsurlarının oluşmasına ve icra edilmesine de bağlam sağlamaktadır.



SONUÇ VE ÖNERİLER

Kilis yöresinde insanların vakitlerinin bir kısmını geçirdiği damların, yöre insanı tarafından nasıl kullanıldığını, damın onlara neler anımsattığını öğrenmeye çalıştık. Yapılan uygulamaların hepsinin işlevsel olarak bir amaca hizmet ettiğini ve bahçeli evlerdeki alışkanların ve ihtiyaçların nasıl damlara taşındığını gördük. Bir kültürün neden ve hangi şartlarda oluştuğunu, kalıcılığının nasıl sağladığını, insanı ihtiyaçları nasıl giderdiğini bu çalışmada dam kültürü üzerinden anlamaya çalıştık.

Asırlardır insanların kullandığı bu konut şekillenmesinin yani damların, zamanla yöre halkında oluşturduğu kültürü bütün ayrıntılarıyla bulmaya çalışıp bir kısmını bulup derledik. Olabildiğince fazla kaynak kişiyle görüşerek ve gözlemleyerek bütün kaynak kişilerde ortak olan verileri paylaştık, işlevsel teori ve performans teoriyle yorumladık. Dam kültürü oluşumunun birçok durumdan etkilendiğini ve insan hayatında birçok durumu etkilediğini gördük ve yöre halkındaki bu kültürün nasıl bir yapı olduğunu gözler önüne sermeye çalıştık.

Damlı evler bahçeli evlerden apartmanlara geçişte bir ara evre, ara yüz olmuştur ve damda insanlar bir yaşam alanı, bir sistem ve kültür oluşturmuşlardır. Damlar, insanların birçok durumda daha rahat bir ortam sağlamasına yardımcı olmuştur. Damlar özellikle kadınların, özel alanda kendilerini soyutlamalarına engel olarak onları gökyüzüyle buluşturmuş ve belirli işlerde onlara kolaylık sağlamanın yanında yaptıkları birtakım işleri dışarıya sergileyebilmesini sağlayarak taktir ve prestij sağlama konusunda ev hanımlarına fırsat vermiştir. Böylelikle gözlemlediğimiz her kültürel oluşumun ve icranın sebepsiz olmadığını en küçük ayrıntının bile işlevsel teori ışığında incelendiğinde bir ihtiyaca karşılık geldiğini gördük. Söz konusu dam kültürü sistemi bütün öğeleriyle incelenmiş ve konulara ayrılarak sahada toplanan bilgiler çalışmada sunulmuştur. Dam kültürünün neden ortaya çıktığı ve insan hayatında neleri karşılayıp kolaylaştırdığı çalışmamızda cevap bulmuşken dam kültürünün günümüz büyük şehirlerine uyarlanabileceği düşüncemize pek olumlu sonuçlanmamıştır. Değişen yaşam şartları, kalabalıklaşan şehir merkezleri, çalışma

hayatı, klimaların artması geleneğe olan bağı azalmıştır. İnsanlar ev içi ekonomiyi eskisi kadar düşünmeyerek hazır gıdalara yönelmiş, akrabalık bağlarının da azalmasıyla geniş alan ihtiyacı eskisi kadar kalmamıştır. Bu durumda eskiden imkansızlıktan doğmuş olan damlar günümüzde imkanların artması ve apartmanlaşmayla azalmıştır. Gelecekte dam formuna benzer bir mimari oluşturulabilse bile eski etkinliklerin çoğu gerçekleştirilmeyecektir. Kalabalıklaşan şehirlerde her aileye düşen özel alanlar birbirine çok yakın olduğundan ve farklı kültürden aileler arasında sorunlar yaşanabileceğinden sadece seyrek nüfuslu bölgelerde ailelerin talebine göre yapıp genele yayılamayacaktır.

İstanbul'da yaşayan kaynak kişilerimiz ve mimar olan kaynak kişilerimizin verdiği bilgilerden gördüğümüz üzere var olan demografik, iklimsel, ekonomik, dini yapı kadınların sosyal hayata atılması, aile yapısı gibi birçok etken dam kültürünün oluşmasına imkân tanımıştır. Söz konusu durumlar olmadığı takdirde dam kültürünün oluşması pek mümkün görünmemektedir. Biz çalışmamıza ilk başladığımızda bir bölgenin hayatını kolaylaştıran bir kültürel sistemin başka bölgelere de uyarlanabileceğini düşünsek bile, bir yöredeki var olan bir kültürün başka bir bölgeyle uyuşmasının pek mümkün olmadığını gördük. Her ne kadar Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre insan ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların öncelik sıralaması aynı olsa da bu ihtiyaçları giderme şekillerini etkileyen birçok unsur vardır. Bu unsurlara uygun bir şekilde insanlar şehrin mevcut bulunan özelliklerini (yer şekilleri, sıcaklık, bitki örtüsü gibi) en işlevsel şekilde kullanmaya çalışarak hayatlarını kolaylaştırmaya mevcut refahlarını arttırmaya çalışmışlardır ve bunu kültüre dönüştürerek desteklemiştir.

Dam mimari açıdan bakıldığında Kilis Halk Kültürü içinde günlük yaşamı devam ettirmek için bir mekân olarak evin mimari açıdan eksik kısmını tamamlamaktadır. İnsanların belli temel ihtiyaçlarını devam ettirebilmek için mekânlara ihtiyacı vardır. Ve mimarî anlamda bakıldığında Kilis'teki evler kültürün ihtiyaçlarına tam anlamıyla cevap verememektedir. Bu durumda da kültürel olguların devamı için gerekli olan mekân ihtiyacını dam karşılamaktadır. Bu durumda özellikle kent mimarisi ile uğraşanların günlük hayattaki bu ihtiyaçlara yönelik olarak yaşam alanları/evler tasarımları gerekmektedir. Yoldaş'a (2014: 2-3) göre; kentleşme hızla devam etmekte ve geleneksel yapıyı tahrip etmektedir. Değişim zamanla mecburi olması gereken bir durumdur fakat denetimli bir şekilde olmalıdır. Geçmişin özgün kaynakları kaybolmadan önlem alınmalı ve sürdürülebilirlik sosyalleşmeye imkân

tanınması ve doğaya ait uyumu açısından örnek alınmalıdır. Modern yapıların, dış görünüş olarak öne çıksalar dahi insanın ruhsal gereksinimlerine cevap vermeyerek yerel ve geleneksel kültüre uzak olduğu gözlenmektedir

Günümüzde şehir içinde, özellikle nüfus yoğunluğu fazla olan bölgelerde, birçok balkon ısı yalıtımı sağlamak amacıyla kapatılmış veya konut alanın yetersiz kalması, balkonun küçük ve yanlış konumlandırılması gibi sebeplerle depo olarak kullanılmaktadır. Bu durumda insanların rahatça oturabileceği ev ile dışarısı ortasında ara alan yok olmuştur. Özellikle dar ve orta gelirli ailelerde bu durum söz konusudur. Dünyada ve ülkemizde bu durumu çözmek adına birtakım girişimler mevcuttur. *“Yaşam koşulları insanları her geçen gün daha fazla bina arasında kalmaya zorlamaktadır. Bu soruna son yıllarda getirilen en çarpıcı çözümlerden birisi dikey bahçe tasarım ve uygulamalarıdır.* (MEB, 2016: 4) İlerleyen malzeme teknolojisi sayesinde ve bilinçlenen toplumlar çatıları yeşillendirerek ısı tasarrufu sağlamaktadırlar. Ülkemizdeki inşaat firmaları bu gelişmeleri takip edebilir ve bu uygulamalar devlet tarafından uygun koşullar sağlanabilirse desteklenmesi düşünülebilir.

Evler üzerinden bir toplum hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Türk halkının günümüz metropollerinde evlerinin inşasına gereken kültürel ve estetik önemi vermediğini görmekteyiz. Şehir merkezlerinde maddi çıkar gözetilerek yapılan binalar insanlara birçok alanda yeterli gelmemektedir.

Bizim bu durumda önerimiz eskiden ilham alınarak yeninin düzeltilip düzeltilmeyeceği yönündedir. Büyük şehirlerdeki apartmanların üst katlarının tüm apartmana ait ortak alan olarak kullanılması dam kültürüne benzer bir kültür yaratarak komşular arasında ortak alan yaratılması böylelikle artan iletişim sayesinde hem kültür aktarımı sağlamak hem de boğucu dairelerin verdiği stresi insanları gökyüzüyle buluşturarak kurtarmak bu tezin ilgili kurumlara önerisidir.

Damın fizyolojik, psikolojik ihtiyaçlara cevap veren birçok işlevi olduğundan tez boyunca bahsettik. Damın bundan sonraki dönemde yadsınıp unutulmasını temenni etmekte ve günümüz şartlarına uygun bir hale getirilmesini istemekteyiz. Bu durumda yeni yapıları ve projeleri tasarlayanların geleneği dikkate alması gelenekten yola çıkarak toplumun çıkarlarını düşünerek geleneğe sahip çıkılması faydalı olabilir. Bireylerin özüne dönük üretici geçmişini unutmaması evin damında kendine doğal bir

ortam sağlaması orada sebze ve meyve yetiştirebilmesi yöresel yiyeceklerini yapması araştırma sonuçlarımızdan yola çıkarak söyleyebiliriz ki kişileri daha mutlu edebilir. Mimari yapıların buna uygun inşa edilmemesiyle yeni nesil geçmişini, geleneğini ve kültürünü unutmaktadır. İnsanlar her şeyi marketten parayla satın almakta serinleme ihtiyaını dama çıkarak değil klimayı açarak gidermektedir. Bu durum yapay bir dünya yaratmaktadır. Yeni büyük binalarda iş hayatının yoğunluğuyla birlikte komşuluk kurumunun da yitirilmesi bireyselliğin arttığı ortak kültür mirasının korunamadığı bir sistem yaratmaktadır. Geleceğe yönelik planlamalar yapılırken küçük ve bireysel çıkarlar dahilinde değil daha düzenli ve gerek dam kültürünün gerekse geleneğin diğer özelliklerinin işlevsel yanları alınarak eğitimli ellerden geçirilmiş sistemli mimari ve çevresel düzenlemeler yapılabilir.



KAYNAKÇA

- Abdurrezzak, A. (2014). İşlevsel teori bağlamında yemek kültürünün iletişimsel yönü. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(11), 1-16.
- Aça, M. ve Yolcu, M.A. (2017). Folklorda örtük ve bozuk işlevi. *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi*, 23(90), 47-58.
- Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Akın, G. (1985). Doğu ve Güneydoğu'daki tarihsel ev tiplerinde anlam. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aklanoğlu, F. (2009). Geleneksel yerleşmelerin sürdürülebilirliği ve ekolojik tasarım: Konya-sille örneği. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aksoy, İ. (2017). Toplumsal ve siyasal süreçte Türk kadını. *Yasama Dergisi*, 32, 7-20.
- Alga, R. (2005). Yaşam döngüsüne bağlı olarak konut tasarımını etkileyen faktörler. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alioğlu, F. (1989). *Geleneksel Mardin Şehir Dokusu ve Evleri Üzerine Bir Deneme*. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altay, İ. (2017). *Mimarlıkta mekân kavramı*. İstanbul: Ofis 2005 Yayınevi.
- Alver, K. (2010). Emile Durkheim ve kültür sosyolojisi. *Sosyoloji Dergisi*, 21(3), 199-210.
- Aman, F. (2012). Malinowski'nin kültür teorisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 135-151.

- Amos, D.B. (2011). Halkbilimi öğreniminde tür kavramının konumu. *Milli Folklor Dergisi*, (9), 226-243.
- Assmann, J. (2001). *Kültürel bellek eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik* (Çev. A. Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atalay, B. (1973). *Maraş tarihi ve coğrafyası*. İstanbul: Dizerkonca Matbaası.
- Barutçu, A. (2014). *Kilis 'te afetli yıllar*. Kilis: Kent Yayınevi.
- Bascom, W.R. (2010). Folklorun dört işlevi. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* 2. (Eds. M. Ö. Oğuz ve S. Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Başgöz, İ. (1996). Protesto: Folklorun beşinci işlevi (fonksiyonu). *Folkloristik Umay Günay Armağanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bauman, R. (1977). *Verbal art as performance, III. prospect heights*. Indiana: Vaveland Press.
- Bingöl G. (2010). *Gıda işlemede kurutma teknolojilerinin temel ilkeleri*. Kısaltılmış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: Mürettebat Reklamcılık.
- Cantek, L. (1999). Kolektif kimliğin inşasında halk terbiyesi ve ritüellerin medya metinlerine dönüştürülmesi. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 5(20), 5-14.
- Cassirer, E. (1980). *İnsan üstüne bir deneme* (Çev. N. Arat). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cerrahoğlu, M. (2016). Halkbiliminin işlevsel çözümleme modellerine göre yâran geleneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 543-557.
- Çelik, C. (2004). Türk halk dindarlığında değişim ve süreklilik: Ziyaret fenomeni örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 217.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). Kültürlerin diyalogu veya diyalogsuzluğu bağlamında halkbilimi çalışmalarının yeri ve önemi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (1), 149-164.
- Çobanoğlu, Ö. (2016). *Halk bilimleri kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*.

Ankara: Akçağ Yayınları.

Darga, A.M. (1985). *Hitit mimarlığı I yapı sanatı: arkeolojik ve filolojik veriler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Dedeoğlu, M. (1996). *Dünden bugüne Kahramanmaraş*. Ankara: Lazer Ofset Yayıncılık.

Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye’de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim Dergisi*, (Güz), 137-154.

Demiray, K. (1990). *Temel Türkçe sözlük*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Develioğlu, F. (2011). *Osmanlıca- Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.

Dinçtürk, C. (2019). Kentsel dış mekânda kadın: Bolu-Mudurnu yerleşimi örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

Dundes, A. (2006). Doku metin ve konteks (Bölüm Çev. M. Ekici). Haz. M.Ö. Oğuz, S. Gürçayır ve S. Çalış, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* (ss. 58-77), Ankara: Geleneksel Yayınları.

Durkheim, E. (2005). *Dini hayatın ilkel biçimleri* (Çev. F. Aydın). İstanbul: Ataç Yayınları.

Durkheim, E. (2014). *Toplumsal iş bölümü* (Çev. P. Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.

Ekici, M. (1998). Halkbilimi çalışmalarında metin (text), doku (texture), sosyal çevre ve şartlar ilişkisinin önemi. *Millî Folklor*, (39), 25-34,

Erdönmez M. ve Akı, A. (2005). Açık kamusal kent mekanlarının toplum ilişkilerindeki etkileri. *YTÜ Mimarlık Fakültesi e-Dergisi*, (1).

Erman, O. (2017). Mekansal komşuluk kavramı üzerinden mimari mekânın analizi. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 32(1), 165.

Ersoy, R. (2004). Performans Teori Bağlamında Sözlü Kültür Ürünleri’nin müzelenmesi sorunu üzerine bazı görüş ve düşünceler. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyumu Bildirileri* (s. 84-90), Ankara: Gazi Üniversitesi Thbmer Yayını.

- Esin, E. (2001). *Mekân ve zaman hakkında düşünceler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Etimoloji Türkçe (2019). Adam kelime kökeni. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/adam> (Erişim Tarihi: 05.01.2019)
- Evcil Güvercin (2019). <http://evcilguvercin.blogspot.com/p/guvercin-yetistiriciligi-2.html> (Erişim Tarihi: 14.06.2019)
- Evranuz, Ö. (1998). *Gıda mühendisliği tasarımı ders notları*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Gıda Mühendisliği Bölümü, İstanbul.
- Eyüboğlu, İ.Z. (1995). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. Ankara: Sosyal Yayınları.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: an essay on the organization of experience*. New York: Harper Colophon.
- Goode, J. (2005). Yemek (Çev. F. Mormenekşe). *Millî Folklor*, 9(67), 172-176.
- Gök, Y. (2005). Geleneksel Erzurum evlerinin kültürel coğrafya perspektifinde incelenmesi. *Doğu Batı Dergisi*, 18(30), 189.
- Gökalp, Z. (1980). *Makaleler IX: tarihi maddecilik ve içtimai mefkurecilik*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güldü Ö. ve Ersoy M. (2009). Toplumsal cinsiyet rolleri ve siyasal tutumlar: sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 3(64), 108-111.
- Gültekin, N. (2005). *Geleneksel kentsel konut ve dokusunun yeniden kazanımı, şehircilik çalışmaları*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Gür, Ş. (1996). *Mekân örgütlenmesi*. Trabzon: Gür Yayıncılık.
- Güvenç, B. (1985). *Kültür konusu ve sorunlarımız*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güvenç, B. (1994). *İnsan ve kültür*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Güvenç, B. (2002). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güzeloğulları, N. (2005). Gaziantep yöresi halk oyunlarının yapısı ve işlevleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Hançerlioğlu, O. (1992). *Türk dili sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Harnik G. ve Feeley G. (1995). Religion and food: an anthropological perspective. *Journal of the American Academy of Religion*, 63(3), 565-582.
- Hasol, D. (1990). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Holy Bible (2010). *Genesis. Containing the Old and New Testaments: King James Version*. American Bible Society (Çev. Y. Acar).
- İncili, Ö.F. ve Akdemir, İ.O. (2016). İklimin konut kültürü üzerine yansımaları: tarihi Kilis evleri örneği. *Elâzığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 1-11.
- İslam Ansiklopedisi (2019). <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/26/C26008374.pdf> (Erişim Tarihi: 06.06.2019)
- Kahraman, M. D. (2014). İnsan ihtiyaçları ve mekânsal elverişlilik kavramları perspektifinde yaşanılabilirlik olgusu ve mekânsal kalite. *TMMOB Dergisi*, 2(24), 74-84.
- Kanalıcı K. A. (2012). Geleneksel Gaziantep evleri yapı üretimi analizi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Lefkoşa Yakın Doğu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Lefkoşa, KKTC.
- Kane, A.E. (2008). Sosyal teoride kültürün merkeziliği: Weber ve Durkheim'den temel ipuçları, Ed. S. P. Turner, *Sosyal Teori ve Sosyoloji*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1,) 4.
- Kesici, Ö. (1994). *Kilis yöresinin coğrafyası*. Kilis: Kilis Kültür Derneği Yayınları.
- Kesici, Ö. (1995). Kilis'in şehir coğrafyası özelliklerine genel bir bakış. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 1(1), 10-23.
- Kılıçkiran, M. N. (1978). Kilis'te kuşçuluk. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*. (351).
- Kilis Nüfusu (2018). <https://www.nufusu.com/il/kilis-nufusu> (Erişim Tarihi: 14.05.2018, 19:17)

- Koç, K. (2009). Anadolu'da dam loğu kültürü ve Kahramanmaraş örneği. *Kahramanmaraş Sempozyumu* (ss. 1065-1078).
- Konyalı, İ.H. (2011). Evliya Çelebi seyahatnamesi. *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi hamit danişment abideleri ve kitabeleri ile Kilis tarihi* (Cilt 9), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kula, S. ve Çakar, B. (2015). Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında toplumda bireylerin güvenlik algısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* 6(12), 194.
- Kurtoğlu, O. (2009). Klasik türk şiirinde saç geleneği. *Millî Folklor*, (81), 90.
- Kutlu, S.S. (2011). Gaziantep geleneksel kültüründe evlenme. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Küçükırca, A.İ. (2011). Homelesness and homemaking. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Birghampton Üniversitesi, New York.
- Lawrence, R.J., Hacıhasanoğlu, O., Turgut, H. ve Ünügür, M. (1997). *Culture and space in the home environment*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Lunn, E. (2011). *Marksizm ve modernizm. Lukacs, Brecht, Benjamin ve Adorno üzerine tarihsel bir inceleme* (Çev. Y. Alogan.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Lynch K. (2010). *Kent imgesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Malinowski, B. (1990). *İnsan ve kültür* (Çev. M. F. Gümüş). Ankara: V Yayınları.
- Malinowski, B. (2016). *Bilimsel bir kültür teorisi* (Çev. D. Uludağ). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- MEB, (2011). *Aile ve Tüketici Hizmetleri, Besin Saklama*. Ankara: MEB.
- MEGEP, (2016). *Tarım: dikey bahçeler*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Dikey%20Bah%C3%A7eler.pdf (Erişim Tarihi: 21.06.2019)
- Memiş E. ve Ersoy, Y. (2007). Geleneksel gıda muhafaza yöntemleri. *38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Cilt II.
- Merton, R.K. (1968). *Social theory and social structure*. New York: The Free Press.

- Oğuz, M.Ö. (2009). *Somut olmayan kültürel mirasın mekânı, somut olmayan kültürel miras nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Oğuz, M.Ö. (2013). *Halkbiliminde yöntem sorunları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2019). *Paldır kültür kentleşmeler*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Ong, W.J. (1995). *Sözlü ve yazılı kültür/ sözün teknolojileşmesi* (Çev. Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayınları.
- Oral, K.G. ve Manioğlu, G. (2005). İklimle dengeli tasarımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi 5. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu* (ss. 136-157).
- Orhun, M. (2010). Hitit aile hukuku ve eski hukuk dönemi roma aile hukuku. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5), 35-55.
- Ögel, B. (1982). Türk mutfağının gelişmesi ve türk tarihi gelenekleri. *Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri* (ss. 16). Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Araştırma Dairesi Yayınları.
- Öğüt, T. ve Karataş, A.R. (2012). Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kilis'in iktisadi ve sosyal yapısı. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, (6), 37-41.
- Özdemir, N. (2005). *Türk eğlence kültürü*. Ankara: Akçağ yayınları.
- Paksoy, M. ve Yöntem, T. (2012). *Sosyo-ekonomik göstergelerle Kilis ili* (Ed. E. Özmen). İstanbul: Bilnet Matbaacılık.
- Rapoport, A. (1969). *Home environments*. New Jersey: Princeton University Press.
- Rapoport, A. (1969). *House form and culture*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Sabuncuoğlu, A. E. (2013). Kilis ilinde geçiş ritleri bağlamında evlenme. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Said, E.W. (2001). *Şarkiyatçılık*. (Çev. B. Ünler). İstanbul: Metis Yayınları.
- Said, E.W. (2016). *Kültür ve emperyalizm* (Çev. N. Alpay). İstanbul: Hil Yayınları.
- Savaşçioğlu, R. (2008). Tarihi Kilis evleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Sceats, S. (2000). *Food, consumption and the body in contemporary women's fiction*. London: Cambridge University Press.
- Sezen, G. (2013). Metin, tür ve işlev ilişkisinde: “palavra edebiyatı” ve/veya “kahramanlık anlatıları”. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(4), 1281-1286.
- Sezen, I., Aytatlı, B., Ağrılı, R.A. ve Patan E. (2017). İç mekân tasarımında bitki kullanımının birey ve mekân üzerine etkileri. *ATA Planlama ve Tasarım Dergisi*, 1(1), 25-34.
- Solak, S. (2017). Mekân-kimlik etkileşimi: kavramsal ve kuramsal bir bakış. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 19-21.
- Sönmez, M. ve Kesici, Ö. (2012). İklim değişikliği ve plansız şehirleşmenin Kilis şehrinde yol açtığı sel felaketleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17(28), 61-69.
- Spencer, C. (2005). Place attachment, place identity and the development of the child's self-identity: searching the literature to develop and hypothesis. *Journal of International Research in Geographical and Environmental Education*, 14(4), 305-309.
- Stoeltje J.B. (2005). Festival (Çev. P. Ersoy. P). *Milli Folklor*, 9(67), 160-169.
- Şahin, K. (2003). Antakya geleneksel yemek kültürünün beslenme antropolojisi açısından incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hatay M.K.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Şahin, K. (2003). Eski Yakındoğu’da yemek simgeselliği üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (12), 331-352
- Şengül, B. (2017). Mardin’de kültürlerarası yaşam. *Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 10.
- Şengül, M.B. (2010). Romanda mekân kavramı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 11.
- Şimşek, N. (2013). Mardin geleneksel konutlarında değişimin mekân dizimi yöntemiyle irdelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Tan, M. (1979). *Kadın: ekonomik yaşamı ve eğitimi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Taşçıoğlu, S. (2013). *Tarihi Kentlerde Kimlik Sorunu: Kilis Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Taşçıoğlu, S. ve Atmaca, M. (2015). Tarihi kentlerde dış mekân kimliği: Kilis örneği”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1(20), 54-63.
- TDK (2019). <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 19.09.2019)
- Turhan, M. (1959). *Kültür değişimleri*. İstanbul: Edebiyat Fak. Yayınları
- TÜİK (2019). <http://rapory.tuik.gov.tr/18-08-2019-18:00:05-86537793012032646951500307904.html?> (Erişim Tarihi: 02.06.2019)
- Türkeş, M., Sümer, U. ve Demir, İ. (2002). Türkiye'nin günlük ortalama maksimum ve minimum hava sıcaklıkları ile sıcaklık genliğindeki eğilimler ve değişiklikler. *11-13 Nisan Klimatoloji Çalıştayı Bildiriler Kitabı*, İzmir.
- Urry, J. (1999). *Mekânları tüketmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Uyduran, H. A. (1988, 08 Şubat), Yarım asır önceki Maraş: lovculuk. *Kahramanmaraş: Aksu Gazetesi*.
- Üçeçam, K.D. (2017). *Kır yerleşmeleri ders notları*. Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Hatay.
- Ünlü, F. (1998). İç mekân oluşum ve biçimlenişinde mekân-insan davranışı etkileşimine bir yaklaşım. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yalvaç, Mehmet, (2018). Eski kışlar. <http://kentgazetesi.biz/eski-kislar/> (Erişim Tarihi: 15.05.2018)
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, D. (1985). Türk folklor araştırmalarının problemleri. *Erdem AKM Dergisi*, 1(2), 545-557.

- Yılmaz, S. (2018). Toplumsal cinsiyet rollerinin günlük hayattaki yansımaları: Çorum/Alaca örneği. *İmgelem Dergisi*, 2(2), 59-79.
- Yolcu, M. A. (2011). Balıkesir’de derlenen maniler üzerine bir araştırma. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Yoldaş, H. (2014). Sürdürülebilirlik bağlamında sosyo-kültürel etkenler açısından Antakya konutlarının mekânsal analizi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

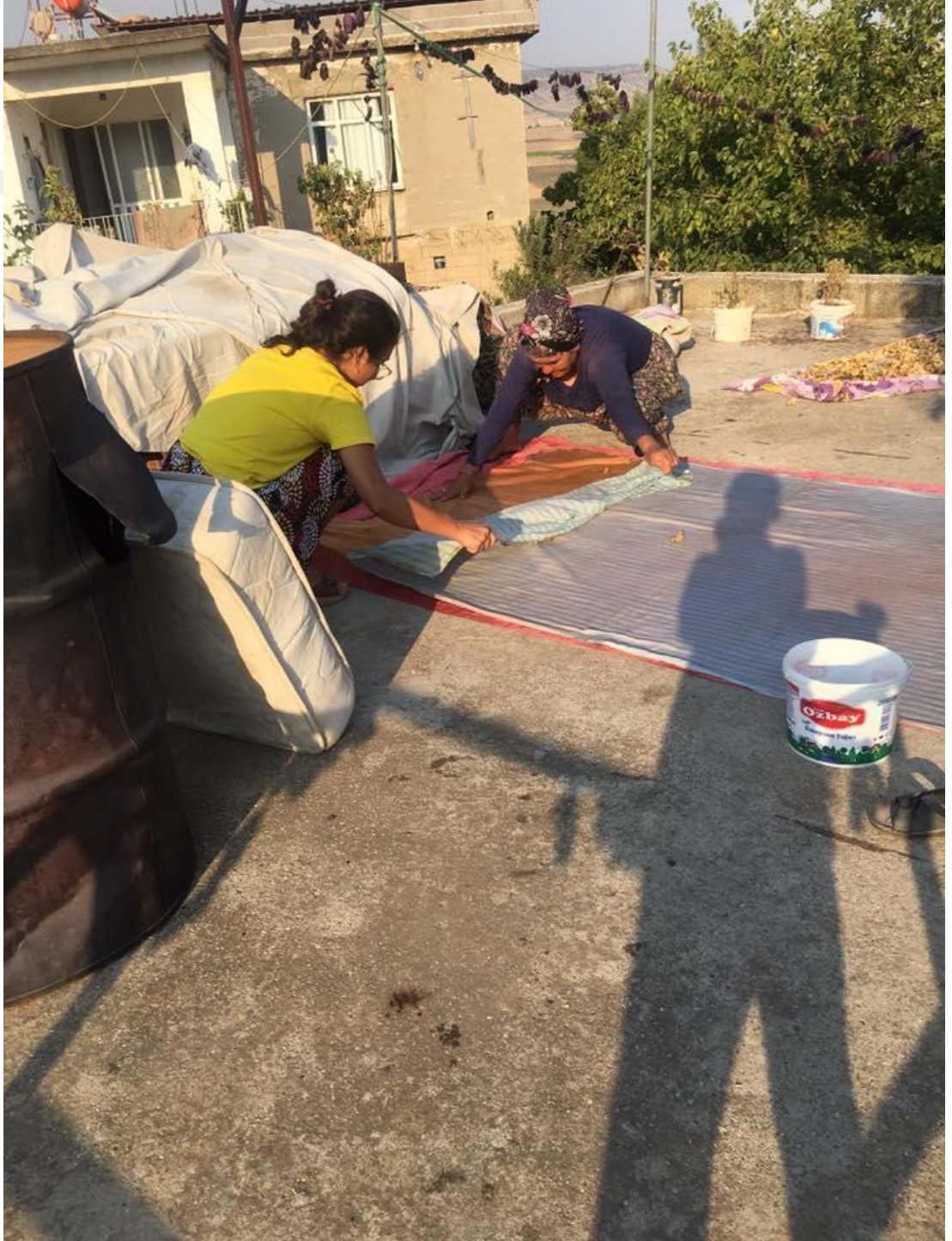


EKLER

EK 1: Fotoğraflar

Fotoğraf 1

Damda bastık yapan anne-kız.



Fotoğraf 2

Damda yemek yiyen akrabalar.



Fotoğraf 3

Kilis damlı evlerinin sokaktan görünümü.



Fotoğraf 4

İpe dizilmiş biberler, asma, serilmiş çamaşırlar ve çeşitli eşyalarla iki farklı dam.



Fotoğraf 5

Kadınların kurutmalık hazırladığı, erkeklerin sohbet ettiği, bir tarafta çocukların oyun oynadığı bir akşam toplanması.



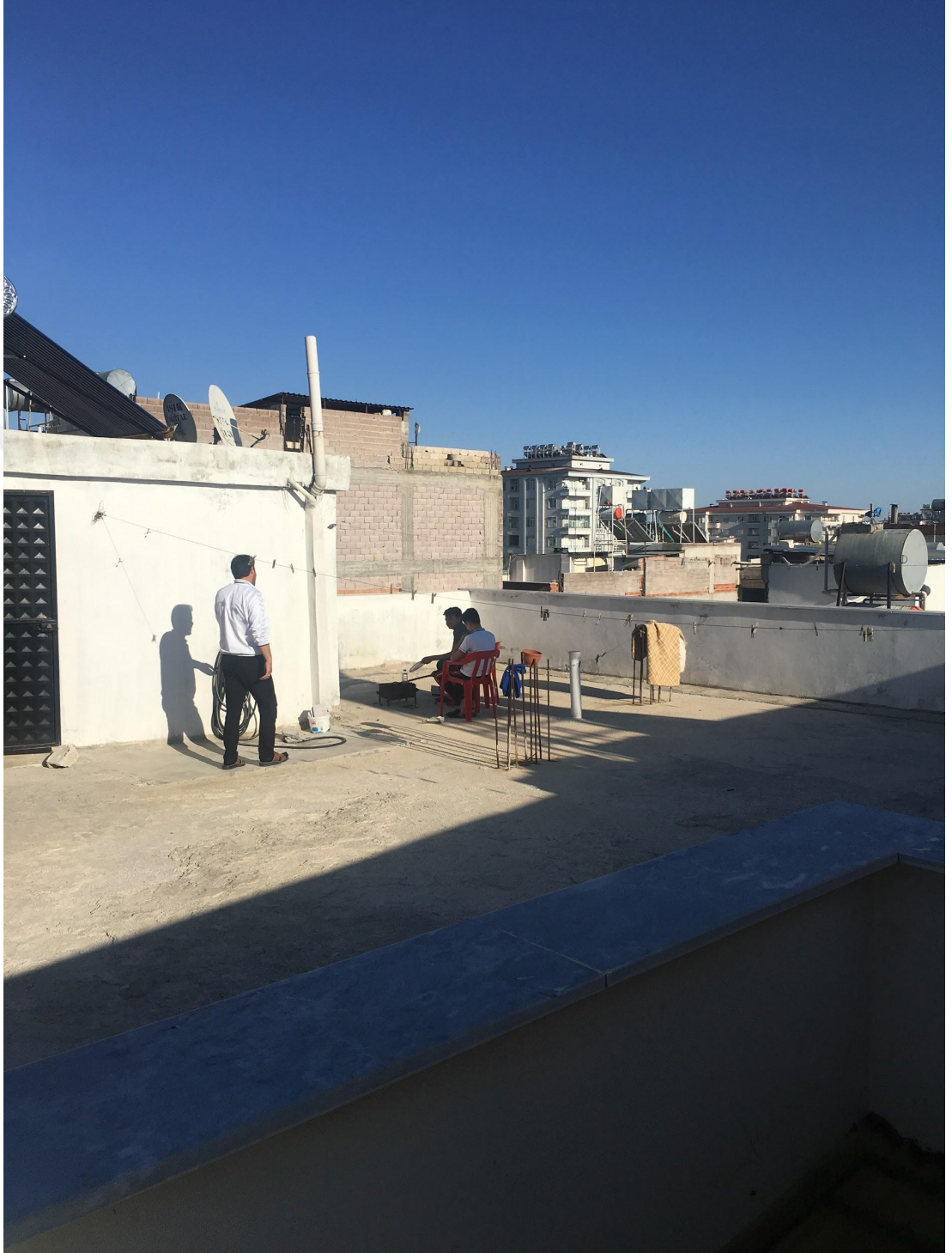
Fotoğraf 6

Damda güvercinler için oluşturulmuş bir alan.



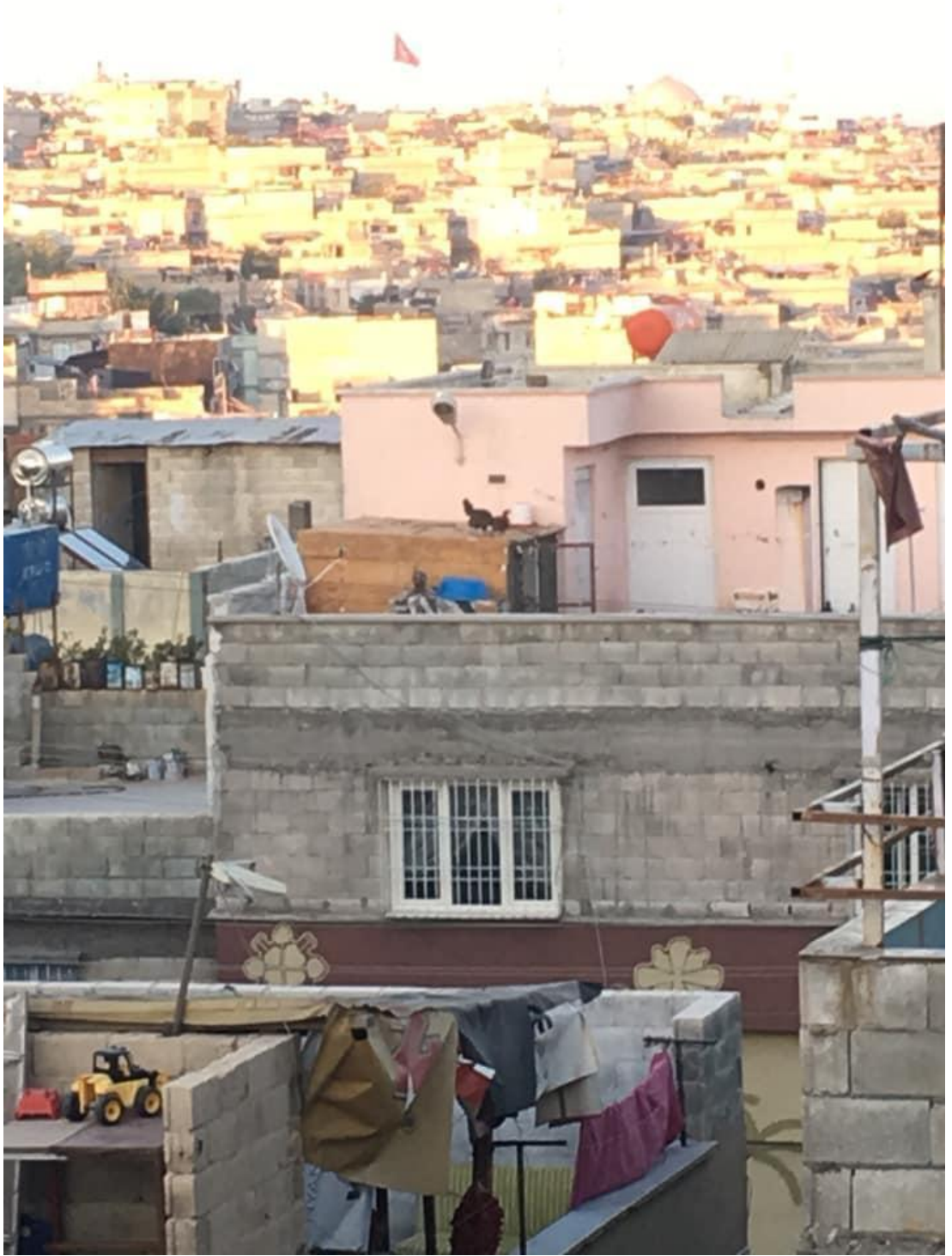
Fotoğraf 7

Damda mangal yapan erkekler.



Fotoğraf 8

Sıra sıra dip dibe damlar ve içinde tavuklar, saksılar ve çeşitli eşyalar.



Fotoğraf 9

Gece uyunmuş olan damda henüz toplanılmamış yastık ve örtüler, yanda kuruması için bırakılmış incirler.



Ek 2: Bölgeye Özgü Sözcükler

Özellikle; Arap, Kürt, Türk, Ermeni gibi etnik grupların bulunduğu ticari olarak gelişmiş ipek yoluna yakın bir mevkide bulunan Kilis'te farklı dillerden kelimeler sıklıkla kullanılmaktadır. Gözlemlerimize dayanarak halkın bir nesneye verilen farklı dillerdeki kelimelerini bilmekte veyahut yöreden yöreye nasıl adlandırılış farkı olduğunu genel olarak bilmektedir. Örnek verecek olursak, *“Bakdeniz de derler maydanoza, susama küncü derler, semizotuna pirpirim, kayısıya mişmiş derler...”* (KK54).

Acur: Salatalığa benzeyen içi oyularak kurutulan bir sebze.

Bastık: Pekmezden yapılan geleneksel bir tatlı. (KK15, KK43)

Havuş : Kilis dilinde avlu, hayat.

Gün vakti: Akşam hava kararmaya yakın olan vakit.(KK24)

Ibrık (ibrik): Genellikle abdest alırken kullanılan sürahiye benzer bir kap.(KK31).

“Topraktan, tenekeden, hattâ bakırdan, gümüşten, altundan yapılan emzikli su kabı.” (Devellioğlu, 2011:465)

Kabsı çalmak: Bastık yapma işlemine verilen ad. (KK33, KK16)

Kesme: Damda kurutulup kara şeklinde kesilen yöresel bir tatlı. (KK1, KK22, KK32)

Nefise: Loğusa.

Yuğmak: Yıkamak.

Pıtırak: Diken. (KK52)

Piket (Briket) : Ev yapımında kullanılan dikdörtgen bir taş.

Berk etmek/berkitmek: Sağlamlaştırmak.

Şıkımlanmak: Bitkiler için dallanıp budaklanarak büyümek. (KK13)

Saçı saçmak: Düğün sonrası gelinin üstüne buğday, şeker vs. saçılması. (KK49, KK50)

Talvar: Asma çardağı.

Yırak: Uzak (KK35)

Yarpuz: Yaban nanesi.

Ek 3: Kaynak Kişiler

- KK1: Birgül Calban, 1983, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK2: Sabiha Gençaslan, 1953, Kilis/ Merkez, Yok, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK3: Umut Akardoğan, 1994, Kilis/ Merkez, Üniversite, Öğrenci, 2018, Kilis.
- KK4: Mehmet Çimen, 1955, Kilis/ Musabeyli, Üniversite, Emekli Öğretmen, 2018, Kilis.
- KK5: Emine Kaya, 1970, Kilis/ Musabeyli, İlkokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK6: Hatice Belciler, 1964, Kilis/ Merkez, İlkokul, Aşçı, 2018, Kilis.
- KK7: Yasemin Kaya, 1991, Kilis/ Musabeyli, Lise, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK8: Melek Çiçek, 1960, Kilis/ Merkez, Tahsil Yok, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK9: Sevgi Yaşar, 1973, Kilis/ Elbeyli, Ortaokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK10: Murat Yavuz, 1986, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Aşçı, 2018, Kilis.
- KK11: Mikail Yavuz, 1989, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Tesisatçı, 2018, Kilis.
- KK12: Ahmet Sarsılmaz, 1953, Kilis/ Merkez, İlkokul, Esnaf, 2018, Kilis.
- KK13: Mehmet Kaya, 1970, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Emlakçı, 2018, Kilis.
- KK14: Feride Çelik, 1987, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK15: Âdem Tekin, 1985, Kilis/ Musabeyli, Lise, Çiftçi, 2018, Kilis.
- KK16: Asya Tekin, 1967, Kilis/ Musabeyli, İlkokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK17: Selahattin Tekin, 1963, Kilis/ Musabeyli, Lise, Emekli, 2018, Kilis.
- KK18: Abidin Çelik, 1981, Kilis/ Musabeyli, Lise, Çiftçi, 2018, Kilis.
- KK19: Fatma Demirkıran, 1989, Kilis/ Elbeyli, Lise, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK20: Asiye Yıldırım, 1963, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK21: Fatih Çimen, 1984, Kilis/ Merkez, Üniversite, Laborant, 2018, Kilis.
- KK22: Songül Çetinkaya, 1978, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.

- KK23: Şükran Kızılkaya, 1979, Kilis/ Merkez, İlkokul, Fabrika Elemanı, 2018, İstanbul.
- KK24: Meryem Arslan, 1959, Kilis/ Merkez, Tahsili Yok, Ev Hanımı, 2018, İzmir.
- KK25: Ayşe Yıldız, 1975, Kilis/ Polateli, Lise, Ev Hanımı, 2018, İzmir.
- KK26: Nazlı Akdoğan, 1993, Kilis/ Merkez, Lise, Ev Hanımı, 2018, İzmir.
- KK27: Züleyha Calban, 1979, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, 2019, İstanbul.
- KK28: Abdullah Filik, 1968, Kilis/ Merkez, İlkokul, Esnaf, 2018, Kilis.
- KK29: Adnan Arslan, 1964, Kilis/ Musabeyli, İlkokul, İnşaat İşçisi, 2018, İzmir.
- KK30: Kıymet Tekin, 1957, Kilis/ Elbeyli, İlkokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK31: Ahmet Karakuş, 1966, Kilis/ Merkez, İlkokul, Emekli, 2018, Kilis.
- KK32: Hasibe Yılmaz, 1964, Kilis/ Musabeyli, Tahsil Yok, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK33: Türkan Özata, 1979, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Fabrika İşçisi, 2018, Kilis.
- KK34: Meral Cançelik, 1978, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK35: Nazire Demirkıran, 1963, Kilis/ Musabeyli, Tahsil Yok, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK36: Elif Baysal, 1983, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Ev Hanımı, 2018, İstanbul.
- KK37: Nurcan Çimen, 1985, Kilis/ Merkez, Lise, Acil Tıp Teknisyeni, 2018, Kilis.
- KK38: Havva Servet, 1955, Kilis/ Musabeyli, İlkokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK39: İzzet Alisinanoğlu, 1970, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Esnaf, 2018, Kilis.
- KK40: Nigar Alisinanoğlu, 1985, Kilis/ Polateli, Ortaokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- K41: Medine Keleş, 1965, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK42: Nur Hayat Karakaş, 1983, Kilis/ Merkez, Lise, Ev Hanımı, 2018, İzmir.
- KK43: Elif Mustafa, 1972, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK44: Nebi Mustafa, 1968, Halep/ Azez, İlkokul, Tercüman, 2018, Kilis.
- KK45: Durdu Yılmaz, 1972, Kilis/ Elbeyli, İlkokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.

- KK46: Emine Filik, 1976, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK47: Kezban Minuz, 1983, Kilis/ Merkez, İlkokul, Fabrika İşçisi, 2018, İstanbul.
- KK48: Cahit Kızılkaya, 1962, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Tır Şoförü, 2019, İstanbul.
- KK49: Hasibe Yılmaz, 1953, Kilis/ Musabeyli, Tahsil Yok, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK50: Aliye Oruç, 1993, Kilis/ Merkez, Lise, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK51: Sebahat Güngör, 1985, Hatay/ Merkez, Ortaokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK52: Ayfer Canözer, 1974, Kilis/ Elbeyli, Ortaokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK53: Gülbahar Kızılkaya, 1995, Kilis/ Merkez, Üniversite, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK54: Asiye Yıldırım, 1963, Kilis/ Musabeyli, Tahsil Yok, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK55: Naciye Demir, 1962, Kilis/ Merkez, Tahsil Yok, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK56: Hatice Yılmaz, 1979, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK57: Hüseyin Duran, 1985, Kilis/ Merkez, Lise, Esnaf, 2018, Kilis.
- KK58: Rukiye Şahin, 1987, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK59: Mustafa Servet, 1989, Kilis/ Merkez, Lise, Esnaf, 2019, Kilis.
- KK60: Sultan Deliçay, 1991, Kilis/ Merkez, Lise, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK61: Sabiha Adıgüzel, 1995, Kilis/ Merkez, Lise, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK62: Gülfidan Aydoğan, 1990, Kilis/ Elbeyli, Lise, Tekstil Çalışanı, 2018, Kilis.
- KK63: Hamza Kartal, 1981, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Kuyumcu, 2018, Kilis.
- KK64: Nurcan Özdulkar, 1991, Kilis/ Merkez, Lise, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK65: Zeynep Bağırsakçı, 1991, Kilis/ Elbeyli, Lise, Ev Hanımı, 2018, G.Antep.
- KK66: Ayşe Yavuz, 1968, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Ev Hanımı, 2018, İstanbul.
- KK67: Aliye Yıldız, 1997, Kilis/ Merkez, Lise, Ev Hanımı, 2018, G.Antep.
- KK68: Kürşat Şahin Değirmenci, 1996, Kilis/ Merkez, Lise, Satış Elamanı, 2018, Kilis.
- KK69: Nazlı Erdoğan, 1970, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, 2018, İzmir.

- KK70: Coşkun Kurt, 1981, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Şoför, 2018, G.Antep.
- KK71: Mustafa Demirkıran, 1985, Kilis/ Merkez, Üniversite, Tacir, 2018, G.Antep.
- KK72: Döne Calban, 1975, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Ev Hanımı, 2018, İstanbul.
- KK73: Ümran Happani, 1988, Kilis/ Merkez, Lise, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK74: Sibel Happani, 1989, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK75: Şehnaz Calban, 1964, Kilis/ Musabeyli, Tahsil Yok, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK76: Feride Yaşar, 1962, Kilis/ Musabeyli, Tahsil Yok, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK77: Bedriye Güngördü, 1978, Kilis/ Musabeyli, Ortaokul, Ev Hanımı, 2018, G.Antep.
- KK78: Zekiye Kaymaz, 1955, Kilis/ Merkez, Tahsil Yok, Ev Hanımı, 2018, Kilis.
- KK79: Mehmet Çürük, 1980, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Ayakkabıcı, 2018, Kilis.
- KK80: Hatice Türkoğlu, 1988, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Ev Hanımı, 2019, Kilis.
- KK81: Yeter Tekin, 1986, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Ev Hanımı, 2019, Kilis.
- KK82: Mehmet Güngördü, 1974, Kilis/ Merkez, Lise, Köşe Yazarı, 2018, G.Antep.
- KK83: Leyla Kaplan, 1989, Kilis/ Merkez, Lise, Ev Hanımı, 2019, Kilis.
- KK84: Emine İlhan, 1975, Kilis/ Musabeyli, Ortaokul, Ev Hanımı., 2018, G.Antep.
- KK85: Sezer Çetinkaya, 1996, Kilis/ Merkez, Lise, İşi Yok, 2019, İstanbul.
- KK86: Recep Yavuz, 1965, Kilis/ Merkez, İlkokul, Aşçı, 2018, Kilis.
- KK87: Sıdika Yavuz, 1969, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, 2019, Hatay.
- KK88: Şirin Güvençli, 1995, Kilis/ Merkez, Lise, Tercüman, 2019, Kilis.
- KK89: Çağlar Tepe, 1988, Eskişehir/ Sivrihisar, Üniversite, Mimar, 2019, İstanbul.
- KK90: Dürdane Kaymaz, 1990, Kilis/ Merkez, Lise, Ev Hanımı, 2019, Kilis.

Ek 4: Kaynak kişilere yöneltilen sorular

Alan araştırmasında kaynak kişilere yönelttiğimiz sorular şu şekildedir:

1. Damda mevsimsel olarak yaptığınız işler nelerdir? Bunlar nasıl ve ne zaman yapılır? Neden gereklidir?
2. Damda hayvan besler misiniz, hangi hayvanları, neden beslersiniz?
3. Damlar arası ilişkiler nasıldır, yakın damlar birbirine rahatsızlık verir mi?
4. Damda bitki yetiştirir misiniz? Nasıl ve hangi bitkileri yetiştirirsiniz?
5. Damın temizliği ve bakımı nasıl olur? Bunu kim/kimler yapar?
6. Damın aydınlanması nasıl olur? Neye göre yapılır?
7. Damda yapmaya ihtiyaç duyduğunuz şeyler nelerdir? Damda yapmaktan en çok hoşlandığınız şeyler nelerdir?
8. Sizce damın yerini neden çatılar aldı? Sizce dam günlük yaşamda neyin yerini tutmuştur ve dam olmazsa damın yerini ne tutar?
9. Damla ilgili bildiğiniz bir masal, efsane, hikâye ya da sizin başınızdan geçen ilginç bir olay var mı?
10. Dama çıkma ve damdan inme mevsimleri var mı? Yani damın kullanımı ile ilgili mevsimsel döngü nasıldır?
11. Damda hangi mevsimsel işler yapılır? Mevsimsel işlerde imece usulü var mı? Varsa nasıl işlemekte?
12. Daha önce bahçeli eviniz oldu mu? Bahçeniz olsa da damı tercih eder miydiniz?
13. Evlerinizde garaj, ardiye gibi artık eşya koyacak başka bir yer var mı? Hangi durumlarda damı tercih edersiniz?
14. Evde misafirlik, cenaze, nişan, düğün gibi etkinlikler ve geçiş dönemleri olduğunda damda neler yapılır, dam nasıl kullanılır?
15. Damda güvercin yetiştiriciliği hakkında neler biliyorsunuz?
16. Damda eskiden yapılıp şu anda yapılmayan bir etkinlik var mı?
17. Damınızda şu an olmayan olmasını istediğiniz bir şey var mı?
18. Bahçe, dam, teras arasından hangisini kullanım için tercih ederdiniz?
19. Çocuklar için dam ne ifade eder?
20. Erkekler için dam ne ifade eder?
21. Kadınlar için dam ne ifade eder?
22. Damı yeni bir daireye dönüştürme nasıl ve hangi durumlarda olur?

23. Damın yüksek veya alçak olması kullanım farkı yaratır mı?
24. Bayramda, ramazan aylarında dam kullanımını nasıl olur?
25. Damdaki su depoları hakkında bilgi verir misiniz?
26. Damdaki ocaklık adı verilen oda hakkında bilgi verebilir misiniz?
27. Damların çoğunluğunda bulunan asma ağacı hakkında bilgi verir misiniz?
28. Damda gece uyuma hakkında neler düşünüyorsunuz?
29. Damdan düşme vakaları hakkında bir anınız ya da bilginiz var mı?
30. Akşam oturması için damın tercih edilme sebepleri nelerdir?
31. Dama herhangi bir eşya döşerken nelere dikkat edersiniz?
32. Damda hangi kışlık erzaklar kurutulur, kışlık erzak kuruturken sırasıyla hangi işlemler yapılır?
33. Günlük olarak dam açma ve damın hazırlanması işlemleri nelerdir?
34. Şehir damları ve köy damları arasındaki farklar nelerdir?
35. Damdan dama yaşanan komşuluk nasıldır?
36. Günümüzde dam kullanımının azalması hakkında neler düşünüyorsunuz?
37. Dam kültürü günümüz kentlerine uyarlanabilir mi?

